

~~17870~~

Дкраїнська хата

Листонад та Трудень
Київ—1912

Зміст:

Ол. Неприцький-Грановський. Біла лілея (казка)	583
» » » » » З циклю «Осінні узори»	589
Я. Мамонтов. Безсилля	590
Гнат Хоткевич. З циклю «Гірські акварелі»	591
Ф. Петруненко. Романс	604
А. Худоба. Буває час	605
А. Кудрицька. У Великій Тиші (нарис)	606
Олена Журлива. Зімою	610
Надія Кибальчич. В старих палахах (оповідання)	611
М. Коваленко. Весняної ночі	625
М. С. Листки з лісу (шкіц)	626
Вас. Алешко. Весняна вода	630
Іоганес Линанкоски. Ознака кохання, перек. з фінського — —	
Мих. Могилянського	631
Н. Трикулевська. Памяти М. В. Лисенко	633
М. Евшан. Поезія Грицька Чупринки	636
М. Сріблянський. Гіпноз єдності (фантазія)	641
Ол. Авратинський. Художні враження	654
М. С-ний. Критичні uwagi	661
А. Товкачевський. » »	664
Ян. Стоколос. Театральні замітки	668
Гн. Хоткевич. До переписки з г. Саговським	675
М. Сріблянський. З громадського життя	677
Бібліографія	685
Зміст журналу за 1912 рік	688
Оголошення.	

При цім № річним передплатникам розсилається третій додаток: М. Сріблянський. Жертви громадської байдужности.

Хто не одержить книжки, то мусить заявить у контору редакції не пізніше одного місяця.

При зміні адреси просимо зазначати свою стару адресу і надсилати 30 коп. марками. Листуватися редакція і контора буде тільки при оплаті листів завчасу.

Приймається передплата на 1913 рік.

(див. передостанню сторінку).

БІЛА ЛІЛЕЯ.

(Казка).

(Посв. О. К. Ф—кій).

Далека дорога, в невеселий час мого життя, знесилила мене. Але шлях свій я провадив бадьоро, сміло дивлячись в темну будучність. Бували дні, коли яскраве сяйво сонця освітлювало мене, вабливо переливаючись отінками барвистої сімфонії в цілому оточенню. Я так вже звик до похмурого неба, що у відповідь принадному промінню сонця лиш холодненько посміхався. Не довіряв його щирости. Мені здавалось, що воно помилково оповило мене своїми теплими струмочками. Ласкало гарними переливами дивовижних фарб...

І я не радів тому... Лише спокійно усміхався, зарисовуючи в душі свій орнамент чужої радості, чужої краси...

Я далі йшов...

Мене вабили чарівливою красою безграничні луки, шептали ріжномаїтою рослинністю пісні про життя прекрасних квітів. Шумів сосновий бір... Красун — не бір! Шумів віковичною фоею, ліниво гойдаючи, десь в небі, високими сосновими верхами. Поля рідної землі заколисували мене співучим шопотом колосся. Тихі хвилі вітру кудись далеко гнались безумною красою по густому морю жита... Блакитні волошки мені співали пісню волі... а мак... червоний мак хвилював мій розум вабливо-ядовитим коліром своїм. І ген, далеко десь, синіли гори, — мої милі, горді гори!.. Які в них скелі гарні! Вони висять над темною безоднею такі холодні, сірі, горді скелі!.. Як дивляться призириливо вони на красу лісів, що їх оточує навколо, на річеньку, що в'ється в далині, мов стрічка синя, на села та містечка з тисячами людей з своєрідним їх життям, повним погані й щоденної мерзоти...

Йдучи повз ніжної, вабливої краси тієї, я до божєвілля покохав ті сірі, горді скелі. Я почував меж ними і собою якийсь таємний звязок. Щось рідне я знаходив в них. Я також милувався дивною красою світа й ненавидів царів природи, позбавлених чарівної краси та кришталевої чистоти душі своєї.

Я йшов шляхом життя свого самотно. Лише впивався залюбки всім, що єсть прекрасного — перлинами краси, розкиданих рукою щедрою природи. Не вірилось, що на шляху своїм зустріну я красуню, без старих, одживших забобонів — пишну горду королеву. Чистую, немов води гірський струмок, неначе світлий образ думки, прекрасную, як небо тихої блакиті...

Самотно йшов вперед... Сміявся над людьми з їх нем. злото, з їх передвічним пеклом тління. Дарма, що так гась вони в невинную сорочечку культури... Вони здає мені слизькими черваками, або підземними кротами, без думки і жаги полетіти в блакитне царство неба, в безмежне поле зорь яскравих!..

Але чогось нудьгують груди... Чогось ридає серце... та сліз душі ніхто не бачив, ніхто не знав душевних мук моїх страшної бурі!..

Хотілось ласк солодких, гарячих поцілунків, огню, палкого божевілля хтілось!..

— — — — —
Я далі йшов...

І раз прийшов на став широкий. Злотистий місяць плив в небеснім окіяні, плив серед чорних хмар... Він світло чар прекрасних розсипав по тихій поверхні таємної води. Мене вразила краса дивная картини! Од берега, од самих ніг моїх, по рівню темної, глибокої води принадний струмень місячного сйива біг кудись далеко, теряючись в густому очереті. А як рябіла по воді освітлена доріжка! Вона тремтіла дрібно брижжю, мов серце дівчини-красуні в палких обіймах парубочих, в час молодечого екстазу! Й далеко десь шепоче очерет... Шепоче він про млостні чари ночі, про щастя ласк довічних, про казку забуття на плесі мрійних вод, левад, ланів і всенької природи...

Я весь тремтів зчарований піснями ночі... Обняти світ увесь бажалось... До уст припасти світлої тієї королеви, що вічно в мріях я ношу, і випить з них огонь отрути. Хотілось потонуть в бурхливім водоспаді палу божевілля, забутись в ласках упоїння, схилитись ніжно головою до її грудей прекрасних, томить себе ажурним поглядом її очей всесильних...

Знеможений нудьгуючим підоймом насолоди, я кинув погляд свій на корчик лепехи, що біля ніг моїх легенько загойдався від подиху тихесенького вітру. А біля лепехи помітив квітку я, — чудову квіточку в убрані місячної нічки. То була водяна лілея! Вона тихесенько дрімала в солодкім напівсні. Голівка кришталевих пелюстків її була, як перший сніг біленька, мов шовком шитая одежа серафимів, як чистая душа святих небесних, неначе мрія світлая душі моєї..

І дивлячись на неї, з уст моїх слова злетіли, *тобі* волі, — промова скорбная, проста:

— Як вирости могла ти тут, царівно чистоти ?.. То ж ти ростеш в болоті ставу, де завжди пахне гнилизною, де тисячі кишать черви, де вічно тліє смерть, останки мертвих тіл, луска всіляких риб і гадів... Тут місце лиш тритонам, головоастикам і жабам. І серед них твоя постеля — в грузькому, брудному намулі?!.. В оцім багні єст ложе королеви?! А ти ж така тендітна, чистесенька і ніжная собою!..

Схилилась голова моя на зморенії груди, а очі тчуть мережево печальних снів по пелюстках її хороших. Голівонька лілеї наче б то здрігнула і ніжно загойдалась... То нею пестяться прозорі хвилі й легесенько колишуть, а місячнеє сяйво сріблить її корону коштовним самоцвітом. Скрізь мертва тиша панувала. Лише комиш співав пісні про млостні чари ночі...

— Скажи, царівно ставу, нащо тобі рости в оцім болоті, коли навкруг цвітуть світи тобі незнаних ще бажань?.. Пробудись!.. Ти можеш мрією бути... мрією поета...

А хвилі знову прибували, лілею білую гойдали, жартуючи свавільно мрією моєю... Вітрець тихенький пролетів. По плесу сонних вод моторошно пробігли дрібні зморшки й ритмічно плещуть хвилі в беріг... Під скорбную музику хвиль пінистих почув я згуки співу — то голос був лілеї:

— Нудьгую тут я... нерозуміючи себе... Життя нового хочеться мені... і полетить на крилах мрій своїх в світі прекрасних снів... Найти я хочу казку бурхливої душі моєї... І рвуся я з акордами пісень в нові краї моїх бажань солодких, до царства тайних насолод, в краї безумних бурь, де

вічно плещуть хвилі соняшного щастя, де скрізь лунають співи ласк і млости... Нехай сліплять мене яскраві блискавиці, бентежить грюкіт грому... Хай тішать чарами принадні звуки струн красуні [люті-чарівниці... Я хочу слухати пісні її чудесні, дізнатися всього, що сховано тепер від мене... Блакиті неба хочу!... Я хочу казки, — казки життєвої!.. Маленьку казочку життя... дізнають великий зміст її і випить чашу чар до дна... до дна...

— А як на дні отрута?

— Ну, що-ж?! Метеликом я полечу на зустріч світлу...

Я замерав від звуків скорбної мелодії прекрасної лілеї. Я весь тремтів від здивовання, від тої пісні мрій, від мук святого нудьгування чистоти лілеї. А думка малювала рай безумних ментів упоїння:

— Ось королева мрій твоїх! Візьми її на крила дивної краси душі своєї і занеси в той світлий край, де буде вічно щастя з вами і вічність стане ментом...

Я до лілеї ближче підійшов, милуючись красою біло-сніжних пелюстків. А очі гимни їй співали про чари іншого життя, про силу і красу своїх бажань пекучих. Хотілось випити цю краплю меду, що в кожній квіточці лежить на дні амфори чарівної. П'яніти, безумствувати хотілось краплею тією... але уста мої мовчали.

— Чого ти дивишся на мене, подорожний? В твоїх очах якусь безодню бачу. Вона мене чарує... Неначе в ній я потаю і там знаходжу незнанню мені ще насолоду...

Шептали пелюстки її в принадній млості палу.

— В душі моїй палає божевільнеє бажання...

Відповідаю я.

— Люблю безумства я... Кажи!

— Тебе спалить я хочу поцілунком...

— Цілуй!.. Ти перший, милий мій, що так прекрасно захотів...

...І я зірвав прекрасний поцілунок... зірвав лілею... припав устами до христалевих пелюстків її, шептав слова признань небесних... А вона уста мої, лице і очі перлистою росою окропила. Теплом повіяло від уст її червоних, від солодких поцілунків і...

...Казка іншого життя настала...

Я їй шептав :

— Ми будем разом жить й підем на зустріч щастю ! На-
садимо там розкішний сад, а в ньому наші душі розцвітуть,
і запахом бажань зіллються купно... і вип'ють хміль душі
земних страждань з одного кубка... На дужих крилах поле-
тять для райських насолод в блакитне небо... Ти не сумуй
і не вдавайся в тугу, що лишеш світ застою, цей сонний
став з грузьким намулом. А замість срібної води — тебе я
кровю серця напою...

— Цілуй !..

Горять уста її.

— І раз на завжди памятай — собі подібних я не знаю
і компромісів не стерплю ! Ти всіх чаруй до божевілля, но
кожну хвилину один лиш я повинен бути мрією твоею...

— Цілуй мене, цілуй !..

...І казка нового життя в красі своїй настала...

Любим сном минула нічка...

Ми зірвались, полетіли в лабиринти ласк і палу. Ми
на світлих крилах мрій і поезії безумства полетіли в підне-
бесся. В щасті свому були горді ми з тобою.

Ранок соняшний настав. Вся земля в проміннях сріб-
них усміхалася йому. Пташечки пісні співали, шелестів зе-
леним листем ліс похмурий... Тільки став насупив брови,
завивав нудьгою очерет сухий і, ледво кінцем крила торк-
нувшись рівня мертвої води, чайки скиглячи літали... Став
заплакав в тяжкій страті, а як сонечко напівдень стало, —
він забув про королеву — білосніжну лілею.

Що-ж з лілеєю зробилось ? Чого сум в очах горить ?
За минулим так нудьгує ?.. Хіба в щасті тужні співи може
серденько співати ?...

А ті співи повні муки, повні сліз, страшного болю,
мов струмок в степу течуть :

В'яну, сохну я від саява твоїх, серденько, очей,
Я сумую, я нудьгую за красою тих ночей,
Як купалась ще в ставочку, розбивала хвилі вал, —
А тепер мене цілує уст твоїх огненний пал...
О, як тяжко нестерпимо ! Біль цих мук я не зглушу...
А в душі огонь палає... як його я загашу ?

Я була як ангел чиста, — я лілеєю звалась,
 А тепер себе жалію... Не вклонюся вже собі..
 Вчора я душі святиню віддала цілком тобі!
 Ах, пощо житте розбила? Ах, нащо я віддалась?!
 Лучче вирву з свого серця казку мук тяжких моїх,
 Або келих повний трукти вип'ю з любих рук твоїх!..

Я не міг дослухать співу...

Знов zostався я самотним... Скільки мук мені вчинила
 пісня туги королеви!..

Королевою вже більше її звати я не стану!..

Ці пісні, — пісні печалі серце смутком запалили... Я догадувався й перше, ще в ту нічку чарівную, що в очах її квітує нерішучість похлиха й хитрість дівчини-красуні. Ось погляньте, їй миліший цей намул в ставу смердючим, ніж принадна ласка сйива сонечка ясного. Їй вода і то дорожча крові серця мого!.. Як я тяжко помилився! Хіба ж можна меж червою і сліпих кротів на землі заплиснівілій — королеву мрій побачить з серцем соняшних бажань?! Нема її... і не знайти мені... Вірвалась моя казка!.. То був лиш сон душі слабої... Будь проклятий світ обману, світ моїх довічних мук!..

Як печально... як тужливо...

Ні, послухай! Казка єсть в душі моїй!.. Жить вона зо мною буде, поки серце в слабій груді битись перестане. З нею піду в ліс старечий, — я втічу від суєти людської. Розповім столітній сосні, що розбита громом плаче, — про жорстоке серце білої лілеї. Я шляхом своїм піду далеким — мовчки гордий, неприступний, як верхів'я гірських скель. Буду знати, що на світі, в морі заздрости і злоби, не родилась ще та світла королева, щоб без слів в вінки зо мною заплітала співи щирої любови...

Ліс мережевом зеленим мені казочку розкаже без омани й хитрування про красу життя природи... А як прийдеш ти до мене, королево світлих мрій, — я повім тобі любовно всю печаль душі моєї...

Ол. Неприцький-Грановський.

З циклу „ОСІННІ УЗОРИ“.

I.

В дні печалі в хмарнім небі
Сяйво сонечка майнуло, —
Нагадало, вспомянуло
Про колишне, про минуле...

Я на зустріч гостю з неба, —
Золотому сяйву сонця,
Росчинив в своїй хатині
Невеличке віконце...

А до мене замість сяйва,
Замість звуків чарівливих, —
Дикий хор журби вломився
Безнадійно слів тужливих...

...І з поеми життєвої,
Пережитої весною,
Він злорадісно сміявся
Над коханою труною...

II.

Ніч прослала свій саван
І поволі
Царство тьми за нею йде,
А у полі
По-над балкою туман
Пряжу срібную пряде...

Під туманом стерінь гнеться
По траві роса тече...
Дужче, дужче серце б'ється,
Душу сум тяжкий пече...

Ніч осіння смерть кує...
А на душу
Навіває скорбні сни...
І я мушу
Тішити серденько своє —
Убирати в цвіт весни...

III.

Завжди сам. Чогось серце болить...
 Піду в гай розмовляти з собою!
 Гасне день... Все на світі мине, —
 Й колись ніч припорошить мене, —
 Тільки мрія моя загорить
 Над труною життя після бою!

Давно бачу трагичний кінець,
 В серці й крихти немає надії...
 Тільки мрії кохаю в собі
 Чарівні, — хоч ворожі юрбі...
 Хай в них зрада й терновий вінець —
 Я люблю вас, солодкі мрії!..

Ол. Неприцький-Грановський.

БЕЗСИЛЛЕ.

Ввійшла. Стоїть біля порога.
 — Ти знов прийшла! Чого ти хочеш?
 — Ходім! Далека нам дорога...
 З докором знов мені шепоче.

— Покинь мене, дурна оmano!
 Згорни свої тремтячі крила:
 В таємні безвісті, в тумани
 Не полетить душа безсила.

Стоїть безмовно в тихім сумі.
 Скорботно голову схилила.
 І чую я в тяжкій задумі,
 Як падають безсилі крила.

Я. Мамонтов.

З циклю „ГІРСЬКІ АКВАРЕЛІ“,

ПОВІНЬ.

Дійсно — якась шалена гра шалених сил.

Там де була ріка — тепер звір сліпий і лютий. Рве землю, тягне дерево, несе ковбки, платви, крокви, заметиниці, другарі. Аж гутить як двигне ковбком у кашицю! Аж стогін піде — а ковбок вже далеко. І крутиться в піні, як шалений, лижуть його червону спину хвилі, лізе гузирем на камінне, скочується, танцює, шалено бисто крутиться на місці, а відтак знов жене, жене в бік, перерізаючи ріку накоси.

Несе корч серединою Черемоша. Вивертається, плутається у воді і, мов павук лапами, шворкає чорним гилем по хвилях. Наче борється в останніх пароксизмах. То сховається під брудно-білими кучугурами, то знов вирне і наче перед смертю витягає судорожно чорне хапчиве корінне.

А там он уже з двадцять кльоців переплелось і збилося в оден клубок. І лізуть стіною, з громом розлітаються, гегепнувши цілою силою об скалу, і котяться в шаленім нестриманім бігу, підскакуючи, стаючи штормом, вертючися, й ревучи, й гремлючи.

А Черемош все нову й нову силу жене — не знати звідки й бере її. Камінь під ногами ще перед хвилию був сухий, а тепер свище через нього вода. Кашиці все нижчають і все повнійше, все круглійше підіймає спину Черемош.

Летить дараба. Моцно б'є кермою керманич, напружуючи всю свою увагу, а потім щось кричить на берег, лиш що — не чути. Ага! Он за закрутом друга дараба. Якась ростріпана вона, щось мусіло статися на ній. Тріможно перебігають по ній гуцули, оден врубється вже кудись сокирою, тягне, весь напружуючися до останніх сил, аж викручуючися з сугавів. Рух і неспокій і тривога на дарабі.

Берегами поставала гуцулія — лапають кльоци. Он ціла родина працює. На передній кашиці стоїть Миколайко, хлопець років чотирнайцяти. Сорочка задовга рівно о стільки, що коротшою не може бути. Стрункі, мов виточені ноги — аж залюбуватися на них; руки звинні, і довга джіга грає в руках. Виріс на воді!

Поважно похитуючися на хвилях, суне великий ковбок. То зануриться носом під воду, то знов випне чорну спину, мов якийсь подовгастий звір. Ховзький, і блищить на сонці.

Миколайко скакує з кашиці і кидається в воду, високо піднявши джігу. На лиці захоплення — шкода ж упустити такий файний ковбок. Сам того не помічаючи, забрідає глибоко в воду, міряє оком і — джюгає, мов оса ужалила, в гузир ковбка. Нехотя зупиняється ковбок, вода запінилася під гузирем, перед поволі-поволі завертає вода — і от уже, упокорений, слухняний, ковбок іде куди тягне його джіга. Миколайко затягує його у затишок між кашицями.

Троха нижче — двоє малих хлопців. От, дозволив їм гедя бавити си. Величезний друк тягне їх самих у воду, і гнеться, і хилється, і якось все так виходить, що кльоци щасливо пропливають мимо братів. Тоді старший з них все сердиться на малого, буцім-то він йому перешкодив.

А далі — вже сам гедя. Любо дивитись, як мов перолітає в його руках джіга, як кожний рух певний себе, і тих рухів взагалі обмежене число. Ковбок крутиться, тікає мов жива істота, хитрує й увихається, і от-от уже вислизнув, показав хвіст, але в сю хвилю наготовлена джіга хижим рухом стрибає вперед і, впившись в дерево, зупиняє ковбок налету.

А там Миколайко не в силі справитися і кричить.

— Держіт, держіт, сараки! Держіт!

Ціле гніздо кльоців і то саме таких, яких треба на дарабу, рине майже серединов ріки.

Шпарко б'є джігов Миколайко. Ледве зажене оден ковбок, а тут уже з-під рук вислизає другий, а там третій видно, четвертий. Ігі!

— Держіт, сараки, держі-іт!

Малюки на слідуючій кашиці боряться з джігов. Василько шворкнув свою крисанчину-соломенку на кашицю, шурхає друком. Десять раз хибить, раз трафить. Ухопляться разом з братіком за кінець і тягнуть, тягнуть кілька сили. Вітер розвиває біле волоссечко, малі тільця напружуються, а ковбок тягне їх у воду. Мати стоїть на березі, усміхається.

— То такий ковбок, що вас обох скупає.

А там на низу гедя. Той вже не пустить. О, ретенно ні! Лиш жвавійше звивається джіга в дужих руках, і ковбки послухно, оден за одним загоняються в спокійне місце.

Так звучить гармонія праці. Для неї ж бо і закони природи, для неї і незміряна, невимовлена загадка життя, для неї і змисл його схований...

— Ади — що то Божа сила може.

Се гуцул, Василь. Я не сам подивляю і захоплююсь. От він — кинув роботу, аби стати над рікою і дивитися задумчивими очима на шалену гру шалених сил, на біг і зміну, на вічну боротьбу. Щось говорить сьому гуцулови його ріка. Щось ворухить в сій душі, кличе якісь образи, вирізблює і гранить. А з того творився геній народної поезії...

Летить двадцять ковбків. Гремлять. Перекидаються, розбиваються гори хвиль, стукають о каміння і весь час неначе чуєш гарматну канонаду.

— Боже, Боже... Ёк би то-то хотів кіньми везти — що коней би було тра! А то, ади, женет сила Божа. Сама.

Дійсно — Божа сила! От пре впрост на нас величезний ковбок. Мов гора сунеться в дикім розмаху, ревучи, неначе живе сотворіння. Вігнало в берег, двинуло так, що аж земля задудніла під нами. Раптом став велетень — і спішно, дзвенючи й радуючися покотилися через нього білі баранці тисячними отарами, збився вир. А ковбок заревів, як звір, котрому не дали далі гнатися за здобичею і накинули міцне пудо.

А ми з Василем стоїмо, затаївши дихання і стежимо — хто подужає. Не здолав Черемош. Бив ковбками, підкидав вершєк, завертав і тиснув, але вже не годен був здвигнути з місця. Ліг ковбок. І буде вже лежати не знати поки, аж

нім прийде друга, ще більша вода, аж нім наринуть ще гнівніші вояки, ще настирливіші і пірвуть за собою в невідому даль.

Ми зізлі з Василем на ковбок і дивувалися величині. Угадували кілька би то могло бути літ сьому патріярхови лісів.

— Я та' кемую, що відев буде поверс двіста літ.

— Єк так, то ше Добушь під тов єлицев сигів.

— Ає! Ретенно шо сигів. Бо тот усуда бував. Може вна тогди гаджючюков ше була. А кіко, варе, літ, єк Добушь був? У вас, ади, у книгах стоїт.

Рахували. Вийшло шос поверс сто і шісдесєкь.

— О! То вна вже тогди май-май була! Може вна вже тогди сто літ мала. Може...

і стали здогадуватися під безустанний рев Черемоша, під гучну і дивну і незрозумілу і упокорюючу пісню природи. Дивилися на те дерево моцне, полонинське, що от жене його вода, і пригадували собі безконечність просторів, Черногори вершини і глухий шум одвічних незглибимих лісів гуцульських...

ЖИТТЄ.

Пішли кльоци. Вільний сплав.

Вся ріка зачервонілася від тисяч ковбків, що аж ясніють на каламїтній воді. І вариться каша і кипить і шпуге. В змінах безконечних.

І великою каламїтною рікою життя ідуть людські душі. І над тими двома життями стою я, самотний і непотрібний нікому: тому можу спокійно стояти — ніхто не сполошить мене привітаннем.

Дивлюся на одну ріку і бачу другу. Дивлюся на там-ту — і сесю можу собі уявити. Мов на екрані проходить передо мною людське життє, так само безладне, в таких само безсмысленних рухах, як от у отсих кльоців. І таке

саме безцільне. І аж смішно стає — яке то все глупе, яке випадкове, і на глупих і випадкових законах побудоване. Бо є одна лиш всемогутна і безконечна сила — от та, що пре всі оті ковбки, кльоци, платви, другарі, заметінниці. Елементарна, тупа і безвзглядна, жорстока сила життя. Без-тямно і незаслужено виносить одних наперед, а других тру-чає між каміннє, б'є в кашіці і запроваджує на ринь.

От два кльоци плинуть разом. Оба одинакові, з одного ліса, рівно оба обтесані і довгі рівно — а от оден все трішки-потрішки все чомусь висувається наперед. Непомітно, по цалєви — а все трішки вперед. Так уже йому Бог дав...

Товариш може й ліпший і здоровше в нім дерево і менше сучків, а от не йдеться йому якось: то об камінь шурхнеться боком, то якийсь сусіда наскочить несподівано і трутить з чистої струнки. Поки ж то знов справиться на путь, поки ж то гузир витягне, а товариш уже ген випхався вперед. А сам ще приговорює і „нічьо, нічьо... То я лиш так. От — аби-аби... А ну лиш ти“...

Впереді камінь. Вистав з середини ріки тупим бездушним горбом, мов невмолима проба життєва, і бійку хвиль здійсмає коло себе. Оба кльоци летять прямо на камінь — пре їх на нього незрима сила життя. Аж страшно дивитись щò буде. Розібються і згинуть.

Але той передний хитро-мудро лаштується: уже загода трішки, непомітно зовсім завернув вершек у бік, стрепенувся і — блискавкою проховзнувся по-при самий камінь, лиш черкнув боком, малу дань віддав і пігнав-пігнав, вільний від товариських навіть обовязків, ниряючи в калабанях і щасливо винируючи. Пігнав вперед, до гонорів, до поче-стей, пігнав і не огленувся. Десь там ще платву біленьку собі обіймив, вийшли у двох на спокійніше місце і плинуть собі сєрединов ріки, ситі й веселі й егоїстичні.

А той, бідака, налетів з усього розмаху на самий ка-мінь. Гепнув з цілої сили аж задудніло. Задріжав немічно і передсмертно. Крикнув:

— Ой браччіку! Гину!.. Тут моя смеркь! Браччіку, любий товаришу — зачькай!

Де там! Товариш і не чує. А тут налітають ковбки. З усіх боків. Мов злі духи. Мов круки на падалину. Налітають, бють, жмуть, дусять, налізають на голову, вбивають під спід — і от стрим готовий. Навалилася гора ковбків над трупом — шукай тепер його, повного сил і надій. Одно нещастє потягло за собою сотню других.

Знаходяться відважні. Он розлетиться-розлетиться який молодець просто на стрим. І-іх! Гадає, що світ переверне, одним махом всю біду розвалить, і двигне справді mocno, з усіх сил. Вріжеться в саму середину отрупілих ковбків, але нінащо се молодече безумство, розгін зупиняється в одну хвилю — і одним трупом більше в горі трупів. Сиди, миндуй тандитою — аби день до вечора.

Глухо. Дико...

Впрочім і смішно часом. Он самою серединою ріки несеться куц. На найліпших хвилях, в таких услівях, о котрих мріє кожний ковбок. А куц що? Зразу видко, що дурний. І крутиться, як дурна вівця, і перевертається без ладу і потреби, то в оден бік смикнеться то в другий, зачіпає кого здря, штовхає боком грубо і в'їдливо. Але що добро, то добро: винесуть його самі хвилі без його участі. Отак ціле життя буде іншими безправно і грубо поштовхуватися. А сам що? Куц, дурний куц, що, дивись, на підпал лише годен.

А тут же обіч другий кльоц. Рівний, чистий, благородний. Ріс під зорями, небові співав, беріг чистоту і вірив, що вона потрібна на світі. Але от підхопила брудна ріка, вдарила об оден камінь, об другий, занесла на ринь, повернула, притисла... Знайшов сили видобутися, видобувся, але що ж? Ріка прибиває все до берега, все між камінне тручеє. Так і пройде через ціле життя — берегами. Тинятиметься, в той час, як в веселій і бистрозмінній грі будуть минати його там, серединою, і дурні куцаки і гарні, стрункі та рівні платви, і всі кого лиха доля не вбила в берег, не пустила в камінне.

А ріка життя все шумить, і піниться, і стогне, і великим напором безконечним несе нові, нові, все нові жертви. Скільки ж їх, Боже ти мій єдиний! І як ріжна їх дола і як

однаково безцвітна. Коли б хто в силі був зрозуміти — чому он той ковбок вигідно направився серединою і все йому якось дається, а другий от чомусь летить навскіс. Скоро, покvapно, в повній і добрій вірі, що робить як найліпше. І спробуй його переконати, що не туди він пішов, що на кашицю впрост несе і сили свої і талант, що пусто-дурно протратить молодість — не повірить. І хрюпнеться з усього розмаху і пропаде, а інші, і дурніші і неталановиті прошмигнуть за отой час мимо і ген вже де, ген! Не догониш.

А от оден, чудака якийсь? Так-таки прямисінько змірив у щілину між двома каменями і летить туди як у рай. Пара приятелів пробували очутити, легенько упоминали — але де! Лізе, кричить — „Дайте міні моє щасте“! І тоді лиш схаменувся, як ущемило його порядно. Та так порядно, що нема як уже й ворухнутись. Рванувся, було, назад — та ба... Не втне Каїн Абля, бо тупа шабля.

Схопився за голову, бідачисько, зарув, як корова. Та вже чи реви чи не реви — справі не допоможеш. Пробує рятуватись як може. Завертає у бік, пнеться, тужиться — та що ж? Гузир то й завернув, але голова завязла несогірше. Вертить, крутить її, дурну свою голову, аж волоссе облізло, а мабуть не знає такої простої річи, як французське прислів'є: другої половини життя замало аби направити помилки першої.

А наблюдатель стоїть на березі і ставить над життєм хрест та записує у відповідну статистичну рубрику. Але — що то може Божя сила! Уже стояв хрест над життєм, уже викреслили особу зі списків живущих, але...

Але йшов недалеко ковбчина. Великий та дужий, та й смілий і шляхотний. Якийсь Драгоманів смерековий. Міг би собі вигідно серединою плисти, на мягоньких хвилях колихатися, користати з послуг ковбків і ковбчиків, але не захотів. Каменистий, повний терній путь вибрав собі, путь багатий в працю, обсаджений сотнями захрясших поборених життєм душ. І йде, могутно й невпинно, усіх стрічних потягає за собою, вливає нові сили, надію.

— Борись! — каже. — Не піддавайся!

Одного покличе, другого штовхне, третій сам підхопиться, лиш почує коло себе таку міць — і зграєю звеселених обновлених, відсвіжених юнаків несеться за ковбок купа малих. Всі вони молоді знов, всі вони радісно кричать, з мертвихвстанці.

І от помітив собі ковбок отого, ущемленого. Чомусь от поставив собі задачею — вернути його до життя. По-що, навіщо — сам не знав би добре сказати. Може якісь великі надії покладав, вірив сильно.

І летить з цілою своєю великою силою, виміряє щоб за одним разом вибити геть аж на вільне море. Вдарив!.. Крикнув нещасливий помилковець з несподіванки й болю, але так і вилетів вперед. Одразу попав в самий вир життя, ледве встиг крикнути: „Спасибі“ — і завертівся, знайшов приклад скупленим силам — пі-ішов!

А ковбок, великий поратівник... Рятував тисячі, а сам чи в силі буде себе врятувати? Ой, занадто вже багато поклав на себе, занадто вже багато каміння було на дорозі. Та й сили не ті... і — застогнавши тяжко — став...

Забилися, заклекотіли хвилі дококола над великим трупом, силуючися доплеснутись. Чомусь радіють і хлюпочуться, суяються, піняться. Горою стоїть великий ковбок, але що ж? Все одно ріка життя натягне на його імя всякої сволочі. Трісок і сміття, кізяків, з котрих кожний скаже: „І я з тої ж паракхії, аякже“! Або: „Хто, кажете, хто? Михайло Петрович? Господи! Та ми ж з ним як брати рідні! Можна сказать — з одної ложки, з одної миски, аякже. Памятаю ще“... — і йде деталька. Вона є з життя великого ковбка, а малює світогляд кізяка.

А от самою-самісінькою серединою пливе ковбчина, вигодно й мнякенько похитуючися на хвилях. Добре йому. Ще з татусиноного благословення так пішло. Татко взяв за плечі, поставив на самісіньку середину, піддав добре коліном у гузир і пустив: „Иди, сину, та гляди міні ні нащо не вважай. Одно знай — при“!

І пре безвзглядно, по-песячому. Так подивитися здалеку — ніби й нічого. Кланяється милостиво, протегує молоду шушваль, розсипає блага чужим коштом. Але як почне хто наближатись, і то не з хворостяків, а так, з мощного

дерева — гляньте як хитро-мудро штовхається, аби не дати себе випередити. Так бочком-бочком заходить та як двине задніми копитами. Заздрісна, бестія. Хіба вже хто ховзкий попадеться, що не годен на зуби вхопити. Тоді постарається ніби ігнорувати. Плине — мов не поміча. А сам лиш दिється спосібної хвилі, як би сунути під бік лобом.

А Великая Ріка Життя реве і гуде і все в ній тоне. Атом чистоти гине разом з брудом атомом і, здається, ніщо непотрібне — ні чистота ні бруд. Все втоне у морі Безконечности і всьому одна ціна...

Нема смислу. Чим різниться сей тихий працівник, що сіє малі радості доколя себе, від свого товариша, що мов задачею поставив собі — нищити. Поглянь — не може кроку проплинути аби не зробити якоїсь шкоди. Вдарить у берег, завалить частину городу — посипляться барабуді, кукурудзи звиснуть над неспокійну воду... А там далі гримне в кашицю, відвалить бервено. Ще далі покалічить осичку прибережну, зломить керму на припятій дарабі — і так де не повернеться.

Чи клясти його, а того, другого благословляти? Даремна праця. Сонце знає, що ще сто метрів — і вони можуть помінятися ролями. Ще одно уродження і одна смерть — і благо стане злом і зло стане благом. І тому усміхається рівнодушно сонце і гори учить бути рівнодушними до глупих ковбків. А само Божим зраком своїм шукає одного — того, що через всі світа, через всі планети, і смерті, і родження принесе свій дух нескаляним, високим і недосяжним для всіх брудів. Дух, котрого ніщо не змугить на всім, як він довгий, вселенським шляху. Пронесе до безконечности і стане — *Богом*.

ЗЛОЧИН ПРИРОДИ.

Файно вберав си Івасик до церкви. Гедя нові постоleta му поморшів, черлені, а неня волічки новенькі зсукала. Сорочечка біла-найбілійша, кіптарик хоч він уже й не так новий, але файний ще кіптарик, нема шо. За те вже

кресанічка-соломенка цалком новісічка і мов золото на сонці поблискує, а дармовисики си бовтают.

Рад уже шо рад був Івасик — бесіди не скласти. А гедя й неня любуються, очей не зводять. Одиначок!

Розщібається за буком. І сопе, і суятяться, і бровенята морщить. Той йому не файний, той закороткий, той загрузбий. Та все бубонить:

— Длугі хлопцісі то й, вале, балтки мають, а в мене такий гедя паськунний, со й балтоцки не купит.

Гедя з ненев сміються.

— То ти в мене паськунний, а ни я в тебе. Дай гроший на бартку, то ті зара купю у Косові.

— Ає — дай глосий. Йк бих мав глосі — сам бих купив, ни тлибував плосити.

Се здалося так мудре родичам, що вони голосно зареготали вбоє.

— Ади йкий мудрагель!

— А шо хочіш? — казала неня, і очи її ласкаво світилися. — Та же ті правду вповів, шо коби гроші мав, то вже нікого й просити, лиш сам би купив йка си вдала.

Нарешті всьо готове: бучок найшовся, дзьобенька через плече перекинулася, новенькими постоліками пошурхує та гедю з ненев квапит борше йти. Неня бере за руку, йдут. Гедя ще зостав троха.

Надійшов сусіда, шос заговорили — а оба дивляться туду, на царинку, де мають на зеленім яскравім тлі червоні кінці хустки на молодіці і біжить-підбігає Івасик. Бездітний сусіда, любить Івасика теж — і от ласкавим, повним глибини поглядом дивиться услід гарній молодіці з дитиною поруч і, може, тихо тоскує по недоступности щастя.

— Йке пусте, — ласкаво дріжить його голос. Знає, що немож хвалити дитини.

— А сокоти си, Адно, на кладці, — кричить потім у слід. — Бо то такий пустек, що...

Не договорив. Бо нараз зі звичайної остерігаючої фрази виросло на мить, на одну непомітну мить щось страшне — от те ради чого говоряться такі фрази. Представив нараз собі, що дитина дійсно може упасти з кладки. А Черемош

візбрав. Кілька день ішли дощі і повени такі надійшли, шо пуду дає.

Але як прийшло, так проминуло.

— А йгіт-но, куме, суда — шош ми прочітаєте. Терміть маю та й не знаю на коли. А витак пидемо разом до церкви.

Пішли до хати до сусідової. Посідали, щось говорять для ввічливости. Але чомусь неспокоїно обом. Тягне до вікна подивитися шо. І відки то на них насадає — сами не знають, але як дорослі люде борються з тим.

Та лиш розгорнув Василь, перемагаючи себе, папір читати, як розірвав шиби і впав у хату шалений нелюдський крик.

Мов вирвало обох мушин з-за столу. Зігнувшись в дверях вискочили оба. До кладки...

А на кладці стоїть, впявшись в поруче руками Анниця, рікою ж, бездонною брудною рікою мече по балванах тільце малого Івасика. Підійме-підійме на хребет і вдарить об камінь, закриє габою.

Просто з берега, з кашиці кинувся Василь стрімголов у безодню. Пірвало його, двинуло боком об величезний уламок скали. Борється, валиться під напором, а тільце, маленьке дороге тільце все далі... все далі...

Берегами вже товпляться люде. Збігаються. На дзвониці задзвонив паламар дрібно.

КІШНЯ.

Кішня! Гуцульські жнива!

— Гей, їк іше Госпіть сетенький погодит та вереме даст — вже так любо, шо раз.

Любить гуцул сю пору. Робить весело, з охотов — то ж життє в тих клаптиках сіна згрібається, то ж наука сина, радість у хаті, чарка горівки для гостя у свято. І коли напавду Бог дасть день гарний — аж веселяться гори, аж

лунають від співаночок, аж залеліються, куди оком не скинеш, маковим цвітом — запасками, фустками жінок та дівчат, білими сорочками косарів. Всі горби, всі зелені плями розсквітчалися! Де лиш толічка, де найменша царина, де хоч кавальчик зеленого — там дзвенить коса, вимахують граблі, мають кінці червоних, жовтих, яскравих фусток.

Замережалися гори пологами, мов порисував їх хто. Дух від сіна пішов такий, що п'янить, обпоює якимось чаром. Бризкає звуками металі кіс, шуршать сталеві змії в траві, сліпучо поблискують в променях сонця і коли станеш на хвилю і придивишся — аж смішно і радісно чомусь стає від тих тисячних блисків, як вони вмиють появляються, вмиють і щезають на всіх дооколичних горбах. А сонце мов помагає: пражить, сушить і аж кричить неначе: „Гей-га! Борше перевертайте, борше! Даю вам добру днину — користайте з моєї охоти“!

І ще нижче хилиться косарь, з горба косячи, ще ширшу візьме ручку, ще дрібніше переступають дівки, легко, зграбно змахуючи граблями. Поглядають усі на Чорногору — чи не суне звідти несподіваної хмари, чи не пропала робота цілого дня. Але слава Богу — небо чисте, ек золото, сети-ло би си.

— Гей дівки! Агей дівки!

На широкій мелниковій царині, шо з неї одної може з петеро сін ідет, барвна купа громадінниц. Говорять високими тонами, вигукуючи, весело. А як сміються, то мов перли котяться з гір у зелену траву.

Так купки й тримаються, неначе цвітник розцвів і перекидається невидимим вітром по царині з одного її краю до другого. От вони тут, чути їх голоси і окремі слова, дівчина підбігає до збанку з водою, а друга стала на хвилю як барвна статуя, опершися на граблі — а от уже ген перемайнули на другий бік царини і вже там граються пухкими пахущими пологами, що літають по граблях, мов руками перекидані.

А там уже на двох жертках, злегка присаджуючися до землі, несуть цілу копицю сіна, а там уже мущини бють остриву. Підіймуть високо і, хекнувши, вдарять з роз-

маху в землю. А потім хитають, вихитують, знов підймають і бють.

— Гей котра буде вершити?

Вершити сіно — се артизм, на се треба Божого дару.

— Не кожда челідь то-то потрафит, ой не кожда. Єк котра то вробит таке стрепіхате, шо гинно й погленути, ибигме. А йк котра то так вівершіт, так пригладит, єк масло у коновци.

Вже забита острова, вже закладено низ.

— Гей челідь! А котра? А котра?

— Анничька Шеребурекова! Няй Анниця кладет! — і випихають молоденьке дівча споміж себе.

Вийшло воно наперед, таке любе, миле. Соромиться, упирається босими ногами.

— Та де... Та я не вмію... Йой Боже...

— А йди, йди! — підбадьорюють молодиці. — Воно мале-мале, а робит повелику.

Видно люблять сю дівчину усі — так ласкаво до неї усміхаються, так приязно підштовхують.

Воно лізе на сіно, зашарене, засоромлене. Де ж пак! Тільки молодиц, гадзинь, а їй дали вершити. А легіні єк на злість, ше жартують:

— Ано завстидаймо! Ано мечіт, браччіки, з усіх боків.

І побагато набирають сіна, шпарко кидають вильми, завалюють її там, на вершку. Але дівча, як змійка, вивинеться в тій навалі, махне грабельками раз-два, притопче босими ногами — і знов стоїть, чекає, обскубуючи зубцями сіно вниз.

— Ой, не дай си, Анничько, не дай си! — підгукують молодиці і регочуть.

А легіні біжать з ворохом сіна на вилах, аж підскакують, закидаючи Анничку пахучою зеленю.

Вона росчервонілася ще більше. Мов росте сама на копиці, міцно упершиися бронзовими, стрункими ногами. Розгорілася як маків цвіт.

Якийсь дідок ішов стежков. Зупинився, став, поглядає знизу.

— Ади! І грому нема — а блискає.

Вся царина лягла з реготу, а бідне дівча, завстидавшись до решти, ховає ноги в сіно, обуваючи на собі запаски.

І ген на всіх горбах повипиналися острови, на всіх горбах мече гуцулія сіно. Чорними купками стоїть на островах конюшина, ще різче виділяючися на ясно-жовтих тлах. А кінець ліса аж синій від тіний і привогчений такий. Дише.

Мерегтять сині плахотини далеких верхів, дзизчить мошка над скошеними травами: то „земня гудет“, каже гуцул. А сонце парить, парить... Але з Чорногори любої потягне вітрець, освіжить спочене чоло — і легко коситься косареви, легко громадиться дівкам.

Ей Господонькови сетенькому вклоним си, вмолим си, шо дав таке веремнєчко файне, на свої на крескене преославні си згленув!

ГНАТ ХОТКЕВИЧ.

РОМАНС.

Та чорная дума, мов хмара осіння,
На серце самотне лягла,
І ясного щастя гаряче проміння
Пожерла холодна імла.

А там — бенкетують... в освітленій хаті
Музика веселая тне;
Там рідні, там друзі... але на тім святі
Забули вони про мене.

Вони бенкетують. В очах їх веселих
Горять божевільні огні...
От, бачу, й для мене наповнено келих;
Та ні! — вже не пити мені!

Та чорная дума, мов хмара осіння,
На серце самотне лягла,
І ясного щастя гаряче проміння
Пожерла холодна імла.

Ф. Петруненко.

БУВАЄ ЧАС...

(М. Сріблянському).

...Ви всі стогнали, плакали невітшно,
 А я ховав усмішку на устах, —
 Що так разило вас — мені було лиш смішно
 Й огнем огуди блискало в очах.

Я закіпав в єдину мить,
 В страшному гніві і запалі,
 Вас починав судить, ганьбить
 За ваші кволі, кислі жалі.
 Той осуд мій лунав, як грім
 Й звисав над змученими вами;
 Я сам здавався вам чужим
 І клявсь на вік порвати з вами.
 Тепера ж сам іду до вас,
 Даю свою на згоду руку...

Повірів я... Буває час...

Слізьми лиш можна гоїть муку.

Беру слова свої назад

І більш судити вас не стану...

Панує скрізь в житті нелад

Й руйнує все без перестану.

А що ви можете зробити,

Коли вас всіх життя притисло?

Ви лише здатні голосить,

Точить жалі свої роскислі...

Ідіть, ідіть же голосить,

Точить нудьгу свою без краю,

По всіх усядах розкричіть,

Щоб стало чути аж до раю!..

...І з небеси поради ждіть...

Ідіть... ридайте й голосить...

А я... Я міцно сціплю зуби

Й понуро сам один піду своїм шляхом

І може там, в пугі, дійду до самозгуби,

Абож... вернусь до вас з уквітчаним чолом!..

Автоном Худоба.

У Великій Тиші.

Етюд.

I.

Був перший весняний день.

Сонце, що довго десь ховалось по-за хмарами, нагло кинуло цілий сніп ясного, гарячого проміння на золоті башти й сквери старого міста. І все одразу ожило, пробудилось, заворушилось. Шумливий людський натовп, немов величезний ручай, бурхливо котився по вулиці. Крики разнощиків, кінський топіт, трамвайні дзвінки, — все змішувалось з шумом весняної води, утворюючи радісну, повнозгучну симфонію.

Я війшов в натовп, злився з ним, зажив його життям. Навкруги — веселі розрумянені обличчя; лунає жіночий сміх. Тонкий аромат фіялок стоїть в повітрі...

І щось ледве помітне, радісне, навіяне першим подихом весни, ожило й заворушилось в душі. Якись неясні предчуття, спогади...

— Фіялочок купіть! Купіть блакитненьких! — й дівча, усміхаючись, тиче мені в руки пучечок фіялок.

Купую і знову зливаюсь з натовпом.

Сонце кидає останнє червоне промінне на величезні вітрини будівель і заливає їх морем полум'я. Очі не можуть знести цього блиску. На мент заплющують їх та нагло чую коло себе тихе, мельодійне — „здрастуйте!“ — Повертаюсь.

— Ньюсю, невже це ти?

Довго вдивляюсь в маленьку, струнку постать, в бліде обличчя. Як же вона перемінилась, змарніла! Наче виросла — витягнулась вгору. Її риси обличчя стали якісь гострі. В очах зник блиск...

Посипались питання: коли повернулась, де живе тепер і т. и. Виявилось, що Ньюся вже другий місяць, як повер-

нулась з Н—го краю, де вона пробувала три роки на засланні, і тепер житиме тут.

Я пішов з нею поруч.

— Нюсю, чом же ти не зайшла до мене зараз, як повернулась? Чом не відповідала на мої останні листи? Це ж... так не роблять старі приятелі, якими ми з тобою колись були!

Нюся мовчала. На всі мої питання не зразу давала відповідь. Я не пізнавав її все більше і більше. Від колишньої говорливої й непосидячої Нюсі, яка була завше центром і головним нервом всякої справи, не зосталось і сліду. З першого погляду — та ж сама Нюся, але, коли придивишся пильніше, — щось наче чуже, незнане, далеке. Нема вже жвавих рухів, ні веселої, безпечної посмішки.

— Нюсю, — пошуткував я, — може ти замерзла там, на далекій півночі? Тебе треба розігріти, розбурхати!

Ледве усміхнулась і знову нічого не відповіла.

Непомітно ми прийшли до її мешкання. Подзвонили, увійшли.

Нюсіна кімнатка була маленька, з одним віконцем. Все в ній було біле: білі стіни, постіль під білим мережаним покриттям, біла скатерка на столі, на йому шклянка з білими пролісками... Все — наче прикрите пеленою білого снігу. Тільки в куточку самотньо темніла гравюра Васнецова „Північний край“.

Засвітила лампу. Білий, рівний світ з-під абажура падав на її обличчя й робив його ще більш блідим, прозорим.

Потянулись довгою низкою спогади, мрії.

Я розповів Нюсі мало не про все, що трапилось у нас після її од'їзду на північ. Вона ж сиділа нерухомо з ледвепомітною, загадково-сумною посмішкою. Мовчала...

— Нюсю, чого ж ти мовчиш? Що ти робила там, в далекій тундрі? Чи не сумувала?

— Я?... ні... я там... покохала тишу... В ті довгі ночі я виходила зі своєї юрти й безупинно дивилась в далечінь, на вінок північного сйива. Боляче очам, але не можеш одірвати їх од нього і стоїш, наче зачарована, в якійсь чудовій казці...

Мало-по-малу, під напливом спогадів, Нюся наче ожила, загорілась. Очі занялись промінням, на блідому обличчі виступили червоні плями — наче одблиск далекого полум'я.

— ...А навкруги тільки сніг і сніг...

...Море снігу, море блискучих діамантів і рубінів... Гори синього льоду, наче кришталеві палаці казкового короля, уквітчані веселковим сяйвом півночі...

...І велика Тиша панує кругом на сотні, тисячі верст. Ніхто тебе не почує, хоч кричи, хоч ридай!.. Забіраєшся у глибину себе самої й чуєш, як ростуть і ширяться твої думки й мрії...

Раптово замовкла, потухла знову. Наче злякалась. І здавалось, що якийсь білий привид непомітно увішов в кімнату і затулив Нюсіні уста холодними руками. І в маленькій, білій кімнатці запанувала велика тиша.

II.

Через кілька днів я впросив Нюсю піти зо мною в театр. Виставляли її улюблену оперу „Тангейзер“. Я знав, що Нюсі колись дуже подобалась ця опера. Завше вона, бувало, тихенько наспівувала арії і уривки з неї та знала її мало не всю. В моїй пам'яті вставав образ колишньої Нюсі, співаючої з сяйвом в очах, з радісним тремтінням кожної риси на обличчі сояшний гімн Венері.

Полились перші згуки увертюри — тиха й сумна, повна каяття пісня пілігримів. Ось вона росте, наближається, міцніє; чути ридання, розпач, стогін і плач... Чути крики найбільої грішної душі і — слідом за ним — тихі, умиротворяючі акорди всепрощення, примирення грішної душі з небом і землею. Нагло, наче полум'я з розщепини гори, вириваються згуки дикого танка; вони глушать і нищать пісню пілігримів, змагаються з нею, і, мало-по-малу, вона тихне й завірає.

Солодкі й таємні згуки тонкою павутиною оплітають душу. Вони пробіраються у всі закутки її, ваблять, п'янять і, як переможці, забірають її в полон та ведуть на празник краси й гріха. Розкривається таємний грот Венери. Тут цар-

ство кохання, царство пишно-розквітлих троянд і бурштинових грон! Козлоногі фавни й сатири, уквітчані виноградними кетягами, несуться в дикому, вакхичному танку зі стрункими німфами й дріадами. Їх рожеві тіла — як пелюстки троянд, збуджені вітром. Молоде вино золотим водограєм ллється в амфори і п'янить, п'янить... Закинуті за голову в солодкій втомі руки, сплетені в обіймах тіла, вуста напіводкриті й прагнучі солодкого напиту забуття...

Я ненароком глянув на Ньюсю: вона сиділа все та ж зі своєю загадково-сумною посмішкою і напівзакритими очима дивилась на сцену, наче вона там бачила не гучну вакханалію, а снігову безмежну далечінь...

Після першої дії Ньюся раптово встала й пішла до виходу.

— Куди?

— До дому, — була коротка відповідь.

— Але ж ти не бачила ще й половини опери... як же так? — здивовано метушився я.

Усміхнулась — нічого не сказала. Я почув, що далі змагатись з нею в мене немає вже сили.

Через залитий вогнями вестібюль ми вийшли на вулицю. Йшов теплий весняний дощ. Здавалось, наче великі низки перлів звисали з неба й гойдались в повітрі. Світло ліхтарів мерехтіло в калюжах. Плюскіт води змішувався з шумом великого міста і, прориваючись часом, гармонійно домінував над ним.

Ми йшли мовчки. Ньюся забігала вперед, і я ледве поспівав за нею по слизьким пішоходам. Я чув, що більше вона не скаже мені ні одного слова, чув, що вже з нею не зустрінусь ніколи. Вона не захотіла відкрити мені свою таємницю, не хотіла показати скарби своєї душі, здобуті там десь далеко, під холодним сяйвом півночі. Уперто замикала й затуляла всі щілинки свого таємного храму, де вона молилась в гордій і сумній самотності якомусь невідомому богові. А я... не мав вже сил проситися в тяжкі залізні двері цього храму й не міг розбудити пануючої в ньому Тиші...

За блискучими смугами дощу риси Нюсіної постаті були невиразні, невловимі.

Наче якась біла тінь встала між нами і, загорожуючи її од мене, оповила білим серпанком її постать. Нарешті вона зовсім зникла з моїх очей в плутанині вузьких темних заулків. Мій оклик — „Нюсю!“ — мертвою луною покотився в дощову темряву і не знайшов відповіді.

Нагло виникла думка, що це була не Нюся, а тільки привид, бліда тінь її, а моя маленька, жвава й говорлива Нюся залилась там, на далекій півночі, і вже ніколи не повернеться до мене.

А. КУДРИЦЬКА.

ЗІМОЮ.

Вчора небо в ясних зорях
Наче писанка було,
А сьогодні цілі гори
Звідкільсь снігу намело.

Вітер, наче божевільний
Крутить вихори в ярах
І жартуючи зриває
Скрізь покрівлі на хатах.

Замело усі дороги
Не лунають більш пісні
Все живе, неначе в казці,
Засипа в зімовім сні.

Несподівано, рішуче
Надійшла й до нас зима;
Вчора й ти ще був зо мною,
А сьогодні... вже нема!..

Олена Жуфлива.

В СТАРИХ ПАЛАТАХ.

Паоло Порта рішив переїхати на зиму до стародавнього міста N. і оселитися в будинку, що дістався йому від покійного дідового брата Бенедетто Порта.

Того будинку він ніколи не бачив, бо ніколи не був у N. У його було чимало маєтків у різних провінціях і чимало будинків по різних містах. Свого діда, Бенедетто Порта, від когрого йому зосталась величезна спадщина в додачу до великої спадщини по батькові, він бачив тільки раз. Тоді він був ще підлітком. Дід зробив на його дуже неприємне вражіння: то був завсіди ласкавий, навіть підслесливий добродій, але хлопцеві чогось здавалось, що він напевне лихий та немилосердний. Казали ніби він придбав своє величезне багатство потайним лихварством.

Вже немолодим він став коханцем сіньори Марії Дольчепане, жінки офіцера. Коли її чоловік поїхав на війну, вона оселилася в N. у будинку Бенедетто Порта, розкошувала та розважалася, а чоловікові слала ласкаві та жалібні листи.

Через кілька місяців слуги знайшли Марію Дольчепане та Бенедетто Порта неживими. Ніхто не міг зрозуміти цієї події. Знаючи вдачу обох і всі обставини, ніхто не припустив, щоб це було самогубство. Нічого схожого на злочинство теж не було. Коштовні речі лежали на своїх місцях, в кешенях Порта було повно грошей.

Оце все що чув Паоло Порта про смерть свого нерідного діда.

Коли Паоло Порта приїхав у місто N. обдивитися будинок, то побачив, що то був не будинок, а стародавні шляхетні палати. Збудовані вони були на три поверхи з масивного темного каміння. Навкруг була широка кам'яна призьба, щоб було на чому сидіти слугам гостей, в мури були вклучені важкі залізні кільця, в ознаку того, що па-

лати належали шляхетському роду, а на рогах були приковані залізні лихтарні чудової роботи.

Палати були могутні і гордовиті, але сумні. Ті, що там жили у протязі кількох віків віддали їм частину своїх думок, свого горя та мрій і оживотворили їх таємним життям. Старі палати жили, як живуть старі листи та книги, котрих ніколи не покидає дух тих, що над ними думали.

В перших двох поверхах містилися урядові інституції, третій стояв замкнений. Видно давно там не жили. Паоло дорікнув управителеві, що він не наймав той поверх. Управитель відказав, що ніхто не хоче мешкати в тих покоях, бо там жили останні з рода Кастелло, котрим належали колись палати, а також в їх жила сіньора Марія Дольчепане, з котрою там же сталася страшна загадкова подія.

Це здалося Паоло дурницею. Хіба у інших будинках не трапляються подібні події і хіба від цього вони лишаться навіки порожніми?

Управитель щось пробурмотів про погану славу, але Паоло не став його слухати.

Він добре обдивився покої, звелів де-що переробити та причепурити, але взагалі не дуже поновляти, щоб не нищити старовини.

Покої були високі та просторі, на стелях виднілися прекрасні фрески з міфологічних сюжетів, меблі були стільні та красиві. З вікон у низ було видно шумливу та рухливу улицу, в покоях було багато сонця. Але вони чогось здавалися темними і там завсіди стояла чудна тиша, яку не могли розігнати ні шум з улиці, ні присутність людей. Напроти палат, через улицу, була стара та темна кам'яна церква з високою готичною дзвіницею. Коли на ній дзвонили, низький величний дзвін розходився навколо і входив у покої. І здавалось, що це був єдиний згук, що досягав туди, бо дзвіниця мала з палатами щось спільне в минулому, щось спільне з тим життям, що лишалося в мовчазних покоях.

Коли Паоло ходив там, він почував себе так, ніби силоміць увійшов у чужі покої, де минало невідоме і незнане життя таємничих істот.

Паоло почав розпитувати управителя яким чином ці шляхетські палати опинилися у Бенедето Порта, котрий був не шляхетського роду. Той розказав, що дід узяв їх за борги у Андреа Кастелло. Андреа Кастелло був останнім славного стародавнього роду, котрого розстріляно у 1821 р. за те, що приймав участь в повстанні. Після його zostалися жінка та дитина, але й вони незабаром померли. Рід Кастелло скінчився.

Через місяць Паоло Порта з жінкою та молодого донькою переїхав до міста N.

Незважаючи на те, що в покоях поверталось чимало слуг, там було все таки мовчазно та самотно.

Коли траплялось, що хто-небудь лишався сам у покої, тому завсіди здавалось, ніби навколо чується якесь шепотіння, якийсь далекий-далекій відгомін, мов в палатах навіки zostався відгомін тих голосів, що там лунали колись.

Це чули всі, хоч ніхто не цікавився минулим і мало хто знав про його. Окрім того часто почувалося, ніби там завжди є хтось такий, кого не видно. І здавалось, що той хтось не добрий, не байдужий, а злий, та що він завсіди може несподівано стати видимим... Часами це почуття було дуже, виразне, особливо вечорами, в самоті.

Слуги казали, що там сумно, навіть страшно жити, хоч вони самі не знали чого.

Але у вечері, коли урядові інституції зачинялися, коли там, десь у загублених по між великими покоями, комірчинах лишалися самі старі мовчазні сторожі, палати обхоплювали така тиша і такий сум, мов вони були домовиною минулого.

Дружина Паоло Елена, хора і ніжна жінка, іноді почувала таку без'обмежну і незримову тугу, якої досі не могла собі уявити вона, котра ціле життя була щасливою... Мов чиясь чужа туга входила в її душу...

Іноді, блукаючи вечорами по покоях, вона заходила в останній, що був на лівому розі палати. І завсіди їй здавалось, що там хтось плаче. Вона ніби нічого й не чула, а все

таки так здавалось. Несвідомо вона пильно оглядалася навколо. Потім підходила до вікна і дивилася вниз на улицу. Там шуміла юрба, сяяли вогні, пропливали осяяні трамваї. А просто перед вікнами струнко рисувався проти вечірнього неба чорний сілуєт дзвіниці.

Тоді Єлені здавалось, що то не вона, а якась інша стоїть біля вікна, якась не ця, а інша юрба шимить у-низу... І як колись, так і тепер чорніє струнка дзвіниця, як колись, так і тепер підіймає до неба людські жадібні питання та благання, не даючи людям ніякої відповіді..

Одного разу старий, трохи не столітній сторож другого поверху розказав те, що йому казав батько, як з вікна того покою дивилася Джулія Кастелло, коли її чоловіка вели на смерть.

Однієї ночі Єлена прокинулась від почуття, що в покої є хтось чужий. Вона вся похолола і одразу не могла ворухнутись. Вона чула, як хтось вийшов у сусідний pokій, а відтіл одімкнув двері у салю, у котрій, як казали, 1821 р. збірались повстанці на раду.

Єлена розбудила чоловіка і сказала йому про те, що чула. Він нашвидку одягся, і узявши в одну руку револьвера, а в другу свічку, пішов обдивитись помешкання. Двері у салю були одчинені. Він увійшов туди і оглянувся. Там було дуже мало меблів, а тому ніде було сховатися. Паоло нікого не бачив, але чув, що там хтось є... здавалося ніби щось наближається, ніби от-от щось стане видимим...

Паоло зробилось так моторошно, що він швидче вийшов з салі і замкнув за собою двері.

Всю ніч він не міг заснути. Все йому уявлялася та велика саля, ледві освітлена тманим світлом свічки. На білих стінах чорніють чотирьохкутні продовжасті портрети та образи, під ними стояли чорні дубові невисокі креселка, від півтемряви мальована стеля здається зовсім чорною та глибокою... І чогось так страшно, так страшно, що аж серце замірає... Такого без'обмежного і незрозумілого жаху Паоло ніколи не відчував.

Другого дня, у вечері, пани сіли до столу. Слуги, подаючи вечерю, метушились. На столі стояли високі лампи і ясно освітлювали їдальню.

Раптом здрігнулось і забряжчало вікно.

— Вітер зірвався, — зауважив Паоло і звелів слугі Енріко зачинити віконницю.

Енріко одчинив вікно, вихилився і потім, зачиняючи віконницю, вимовив:

— Тиша, сіньоре. Вітру немає...

У друге вікно наче б хто постукав...

Слуги зупинилися, мов вкопані, зглянулися між собою і поблідли.

— Може це воно... — сказав один.

— Старий Альберо казав, що завсіди так починається, — відказав другий.

Полум'я в лампах здрігнулося і стало тьмяним; в ідальні потемніло, наче якась темрява з окола входила і наповняла її. Далі стало майже темно. Слуги счинили крик і заметушилися. Через мить вони кинулись по сходах у низ на улицу, стали там кричати, а хтось не знати чого побіг і покликав карабінерів, які зараз і прибули. Карабінери, слуги та сіньори, що і собі були теж спустилися вниз, пішли на гору. Чимала юрба цікавих й собі добивалася в надвірні двері. Ніхто ще не знав, що сталося, але всі були певні, що нещастє.

Коли розгніваний, стурбований і трохи засоромлений Паоло з'ясував карабінерам, що у його тільки були пригасли лампи і що з сього приводу слуги не знають чого вчинили галас, карабінери для порядку схотіли таки оглянути ідальню.

Слуги взяли другі лампи, засвітили і понесли перед ними. У ідальні вони поставили світло на столі біля пригаслих ламп. Полум'я в нових затремтіло і раптом погасло. Слуги і карабінери, опинившись в темряві, страшенно перелякалися. В сусідній pokій були одчинені двері; там було освітлено і купчилися люде, а в ідальні наче посліпли і кидалися сюди та туди не знаходячи виходу. Нарешті вони натрапили на двері і вибігли. Останній, вибігаючи, не знав для чого зачинив за собою двері і замкнув їх на ключ.

Знову счинилося метушіннє, знову всі кинулись бігти у низ по сходах разом з карабінерами. На улиці, ці останні схаменулися і засоромлені вернулися на гору. Ідучи, вони

зауважили, що одного з їх нема, але подумали, що він забіг куди далі, або сховався, щоб не йти з ними.

Слуги знову засвітили нові лампи і карабінери цього разу вже самі внесли їх у їдальню. Ледві вони туди вступили, як полум'я у лампах піднялося, витяглося огневими язиками і освітило червонястим світлом увесь pokій.

Карабінери побачили, що там все порубано, а один з їхніх товаришів, той, котрого бракувало, лежав долі неживий. На його обличчі відбивався нелюдський жах, в руці він затискував оголену шаблю.

— Се вже п'ятий... — тихо сказав старий Альберо, сторож з першого поверху. — Сіньор Бенедетто, сіньора Марія, Пьетро Лаванія, що цьому не доймав віри і перебувши навмисне тут ніч, збожеволів, Енрікетта, моя небога, котра приходила сюди журитися і плакати, коли їй зрадив Антоніо Ерба, а потім кинулась з вікна та розбилася на смерть, і от цей карабінер. Вони не хочуть, щоб після їх хто тут жив...

Труп винесли, а pokій замкнули. Паоло з родиною та слугами переїхав до отелю.

Про сю чудну подію багато говорили в місті та писали у часописах.

З того часу на третьому поверсі ніхто не живе.

1821 року в Н. готувалися до повстання.

В палатах Кастелло на третьому поверсі що-ночі збиралися повстанці на раду.

Андреа Кастелло і його дружина Джулія були дуже багаті і все своє багатство віддавали на визволення рідного краю.

Тоді людей, котрі збиралися взяти участь в повстанні, було багато, але зброї бракувало, бо треба було на неї великих коштів.

Андреа та інші провідці не знали, що робити. Треба було швидче підняти повстання поки вороги не дізналися та не приготувалися, або просто не позабірали повстанців по одному. Але ж без зброї нічого не можна було почати.

По між прихильниками визволення були багаті маркізи, графи та негоціанти, але вони або нічого не давали, або давали дуже мало, або тільки обіцяли. Так само мало давали і багаті панії, щирі патріотки, що не вагалися виконувати найнебезпечніші доручення і не спиняли своїх чоловіків та синів брати участь у змові.

Ватажки все робили, аби здобути потрібної зброї. Андреа і Джулія віддали всі свої гроші, продавали всі дорогі речі, меблі, маєток, образи, статуї, залишали собі тільки те, з чим було зв'язано багато спогадів. Нарешті, коли негайно треба було грошей, вони заставили палати одному з своїх знайомих Бенедетто Порта, аби тільки швидко одержати потрібну суму.

Властиво Каstellо вже нічого не мали, але про це не думали, бо думали тільки про визволення країни.

Поки збирали зброю, стало відомо, що вороги починають догадуватися. Треба було зараз підняти повстання, хоч і не все ще було готове. Краще було загинути в бої з надією на перемогу, ніж дістатися ворогові дома неоружним.

Одного ранку до схід сонця, коли ulиці були ще сірі і тихі, звідусіль стали виходити озброєні люди та прямувати до найбільшого у місті майдану. Ще там їх не багато зібралося, як з бокових ulиць показалися жовніри і через кілька хвилин обступили повстанців. Повстанців було мало, вони не встигли ще зіібратися до купи, а де які з їх ледві вміли орудувати зброєю. На їх насунулись суцільні лави жовнірів з списами.

Почався безладний бій, або краще сказати, різанина. Багато повстанців було убито, решту узято у полон. З жовнірів було трьох убито і кількох поранено. Коли вони одбірали зброю у бранців, то били їх, лаяли найпоганішими словами і знущалися як тільки могли. Потім їм поскручували руки за спиною і, бьючи рушницями, погнали до фортеці.

До фортеці дорога була поуз палати Каstellо.

Андреа вийшов з дому ще з вечора і попрощався з жінкою та дитиною так, мов прощався у останнє, навіки.

З самого вечора Джулія не одходила від вікна.

Перед сходом сонця вона почула, що стали палити з рушниць. Потім все стихло. Через який час почулося, що від майдану йде багато людей. Вели бранців.

Джулія зараз угледіла по-між ними Андреа.

У в'язниці повстанців катували. Джулія це знала. Вона кидалась до всіх урядовців, щоб як небудь полехшити долю чоловіка, але все було даремне. Як би не дитина, вона б убила кого з ворогів. Коли верталася вона до дому, на неї находив такий одчай, що вона сльозами, як кровю, сходила. Вона падала навколюшки перед образом Мадонни і молилася благаючи порятунку коханій людині. Знаючи чим скінчиться суд, вона хотіла передати Андреа отруту, щоб визволити його принаймні від катування. Але се їй не вдалось і йому довелося терпіти муку всю до краю.

Через кілька день відбулася формальність військового суду. Перед початком судді одслужили молебень і побожно помолилися, а тоді вже з спокійною совістю багатьох засудили на смерть. Звичайно між засудженими був і Андреа. Перед судом і на суді він тільки про те і думав, щоб визволити інших і, дякуючи йому, кількох було визволено, а кількох лехше покарано.

Коли мали вести засуджених на смерть, полковник звелів їм йти тією улицею, де були палати Каstellо.

Офіцер йому про це нагадав.

— Самої тільки смертної кари буде мало для тієї собаки. Ведіть його поуз. Нехай ще трошки помучиться — відказав полковник.

Закованого в кайдани Андреа разом з іншими повели поуз його дім. Джулія з дитиною стояла біля вікна.

Брязчали ланцюги... важко та рівно ступали жовніри... Джулія в останнє глянула в очі Андреа...

Помалу брязкіт і хода затихли. Через четверть години почулось, як вдарили з рушниць. Тоді Джулії стало лехше і вона одійшла од вікна. Дитина давно плакала і виривалася

її рук, але вони наче заклакли і матиїнічого не чула й не збачила.

Кілька часу Джулія була мов не при собі. Вона жадала заподіяти собі смерть, але мусіла жити для дитини.

Одразу ж вона опинилась в тяжких матеріальних умовах. Позаяк вона не могла вернути позики, Бенедетто Порта звелів їй виїхати з палат, бо вони ставали його власністю.

Звідусіль з'явилися якісь люде, що їй собі претендували на решту майна нещасної жінки. Їй було не до того щоб пригадувати, чи мають вони рацію, чи ні. Вони обпали її неначе лихі голодні собаки, виривали у неї все, навіть зовсім їм не потрібне, аби тільки одібрати, а там хоч і кинути геть.

Забрали ліжка, одержу, навіть дитячу білизну та цяцьки. Ніхто з давніх товаришів не став Джулії у пригоді ні грошима, ні порадою. Не обізвалися їй ті, що дякуючи Андреа, zostалися на волі. Хто не знав, кому було байдуже, інші боялися скомпромітувати себе помагаючи вдові покараного.

Джулія наняла собі хатинку на шостому поверсі під самою покрівлею. З коштовних речей у неї zostалися хрестик і сережки покійної матері та перстень Андреа.

Вона стала шукати заробітку. Могла вона вчити французької, німецької та англійської мови, а також вміла дуже гарно малювати та вишивати. Але заробітку не знаходилося. Продала хрестик, потім сережки і нарешті перстень; потрапила все, що дали за їх, а роботи все таки не було.

Сама вона вже ледві ходила, дитина те ж голодувала. Власник будинку прислав їй сказати, щоб вона або заплатила, або вибіралась.

Вона взяла дитину і пішла до моря. Ледві могла йти, в очах зеленіло, вона вся хиталася.

Небо вкривали сиві одноманітні хмари. Важкі каламутні хвилі йшли з простору до берега і верталися назад з одноманітним сухим цокотінням, тягнучи за собою дрібні камінці.

Джулія зупинилася перед хвилями. Вони приходили дуже поволі: оце прийде одна, важка, непрозора, вдариться на берег і одкинеться назад, чарез хвилину на просторі встає друга і поволі насуває на берег... І так без краю, рівно, одноманітно...

Джулія з дитиною увійшла в море. Вода досягла до колін, коли насунула важка висока хвиля, кинула на камінь і почала затягати на широке.

Ще тільки Джулія наблизилась до моря, як з рибальських хат побачили її і вгадали, що вона надумала. Рибалки вибігли і врятували її та дитину. Непритомними одвезли їх у лікарню, де Джулія цілий місяць лежала хвора. Дитині ж нічого не сталося.

Коли Джулія очуняла, її одвезли у тюрму за те, що вона хотіла відібрати життя своїй дитині. Суд, одначе, її виправдав. Процес вийшов досить голосний і звернув на неї увагу громадянства. Після його їй зібрали маленьку суму і знайшли роботу.

Через кілька місяців прийшла до неї одна сіньора, жінка офіцера, Марія Дольчепане і принесла їй вишити сукню. Ціну вона дала дуже малу, але Джулія не вміла торгуватися і завсіди брала те, що їй давали. Марії Дольчепане це дуже вподобалось і вона віднеслася до Джулії приємно. Навіть сказала їй, що в душі вона шанує пам'ять замордованих героїв.

Коли вишивання вже було готове, Джулія однесла його сіньорі Дольчепане, але другого ж дня та прийшла до неї і попрохала зовсім переробити вишивку.

Позаяк вишивання не можна було переробити, Джулія купила на свої гроші тканини і вишила другий узор. Коли і ся робота була готова, Марія Дольчепане подивившись на неї, сказала, що вона уявляла той узор зовсім иншим на тканині і що й він їй не до вподоби. Прохала знову де що переробити.

Хоч Джулії було дуже трудно відказуватися, але вона мусіла відказатися. Сукня сіньори Марії не дала їй ніякого заробітку, а поки вона її вишивала, не можна було брати иншої роботи.

Коли вона відказалася, Марія мовчки глянула на неї лихими очима, взяла вишивання і не подаючи руки, пішла геть, як ідуть сердиті панії від швачки, що не вгодила їм.

Більш вона не приходила до Джулії і не кланялась їй на улиці, але з таким завзяттям почало одбивати у тієї заробіток, мов би вона була її найлютішим ворогом, якого жадала довести до голодної смерти.

Ніколи добра людина не покладе стільки праці для доброго вчинка, скільки лиха для лихого. Марія Дольчепане не лінувалася і не забувала раз-у-раз скрізь казати про Джулію найгірше. Вона вмовляла знайомих не давати їй роботи, бо вона тільки псує матеріял, казала що мов вона зовсім не знає. Коли вона говорила про Джулію, то на неї находило справжнє надхнення. Раз вона сказала, що по її думці Джулія часом буває така чудна, мов п'яна... У третє вона щиро обурювалася і дивувалася, що інтелігентна пані хорошого роду могла дійти до такого. Вона не знаходила їй оправдання і казала, що їй стало зрозуміло, чого Джулія тоді опинилася в морі з дитиною...

Патріотам вона розказувала, що Джулія має зовсім інші погляди ніж її чоловік і що дуже можливо, що тоді вороги через неї довідались про майбутнє повстання. Власне, вона їй одного разу майже призналася, що воно було так... І Марія обурювалася і дивувалася...

Обурювалися і дивувалися ті, що її слухали — так вона щиро говорила: на очах були сльози, обличча червоніло з великого хвилювання.

В ті часи познайомилася з Бенедетто Порта. Він те ж ненавидів Джулію, як звичайно ненавидять лихі тих кого вони тяжко кривдили. Спільне чуття поєднало його з Марією Дольчепане і вони разом взялися шкодити Джулії. Бенедетто, яко ніби давнішній приятель дому Каstellо, запевняв, що Джулія справді така, як каже Марія. До речі Джулія була родом з Риму і в Н. мало її хто знав, бо за своє життя з чоловіком вона мало виходила з дому.

Хто повірив тому, що казали, хто не цікавився ні вірити, ані не вірити. Але кількох, з тих котрі давали Джулії заробіток, вдалося одбити. Коли з мізерного заробітку та одібрати значну частину — се значить потайно і невидимо засудити людину на смерть.

Працюючи на одному ґрунті Марія Дольчепане та Бенедетто Порта так з'єдналися, що коли її чоловік поїхав на війну, вона перейшла жити в будинок Порта, в той самий, що колись належав Каstellо, в ті самі покої, де жила Джулія...

Марії було дуже приємно походити господинею по тих самих покоях, з яких Джулія мусіла піти на злиденне життя. Але, власне, вона в душі почувала себе так, мов опинилася в чужих покоях, в яких є якісь незнані господарі. Ті похмурі покої, ті пишні фрески і строгі меблі пригнічували її, що вийшла з міщанської родини, що розбогатіла завдяки якимсь темним справам під час руху повстанців.

Через місяць вмерла від голодування дитина Джулії, а вона сама отруїлася.

Коли Марія почула про се їй стало якось легко на серці, наче з її дороги вступилась якась навісна постать.

Вона навіть вийшла на балкон, коли тіло Джулії везли на кладовище. Чорні коні трохи не бігом провезли чорний фургон з труною. П'яний візниця сидів боком і голосно вигукував підганяючи їх.

Марії стало чогось ніби страшно. Вернулася в покої, походила по їх, але не заспокоїлася. Тоді щоб розважитись, спустилася у низ на вулицю. Біля виходних дверей стояла стара Катерина, сторожова жінка.

— Сіньору Джулію вже одвезли на кладовище, — сказала стара Марії і додала: — вона стільки мучилася на світі! Все щастє своє і найтяжчу свою першу муку вона зазнала тут, у цих палатах і вона сюди вернеться...

— Що ти говориш дурниці! — скрикнула Марія Дольчепане і поблідла.

— Так завсіди буває... от наприклад... — почала стара, але сіньора не схотіла далі слухати, а швидче пішла геть.

У вечері Марія не знала, що робити, так їй було чогось тяжко і страшно. Їй здавалось, що в покоях темно, що світло тмяне і ніяк не може подолати темряви і що скрізь навколо чується якийсь невидимий рух. Вона боялася привидів, як їх боялися всі в тому старому місті, де життя

майже без одміни було таке, як віки назад, де думки і вірування передавалися незайманими від дідів, від прадідів.

Покоївка була бліда і все в неї падало з рук.

— Що з вами, Франческа? Які ви не уважні! — сказала Марія.

Дівчина зупинилася і прошепотіла:

— Сіньора... стара Катерина каже, що вона сюди вернеться...

— Дурниці! Дивіться краще, що ви робите!..

Але Марія здригнулася.

Того вечора її мав одвідати Бенедетто Порта і вона одпустила слуг раніше як завсіди.

— Сіньорі самій не буде страшно? — спитала друга покоївка, збираючись йти геть.

— Чого?

— Та так!..

Дівчина пішла і Марія залилася сама. В ту ж мить їй здалося, що в покої хтось є, тільки вона його не бачить.

На дворі розходився вітер і добивався у віконниці. Іноді здавалось, що то добивається свідомо істота, так ритмічно і так уперто стугонів він.

Марію обхопив такий жах, що вона боялася ворухнутися, боялася оглянутися, хоч їй здавалось, що біля неї хтось стоїть.

Вона була майже непритомна, коли прийшов коханець. Ледві він її пригорнув, як у двері хтось постукав: раз, два, три.

Бенедетто одскочив від Марії.

— Увійдіть! — крикнула вона.

Але ніхто не увійшов.

Знов постукали.

— Увійдіть! — ще голосніше крикнула сіньора.

Знов ніхто не увійшов. Вона пішла і, одчинивши двері, виглянула в передпокій. Там нікого не було. У неї затрусилися ноги і ослабли руки.

— То мабуть вітер, — сказав непевним голосом Бенедетто.

В покої пролетів якийсь чудний згук, схожий на глузливий далекий жіночий сміх.

— Боже! — скрикнула Марія.

І їм обом одразу здалося, що вони опинилися в численому гурті невидимих немилосердних ворогів.

Марія кинулась в покій, де спали її діти. Бенедетто те ж опинився там.

Тільки вони зачинили за собою двері, як другі, напрооти, що ніколи не одчинялись, раптом безшумно одхилилися, наче входив хтось невідомий. Марія скрикнула і кинулась, щоб вернутися туди, відкіль вона тільки що вийшла. Але двері не одчинялися. Вона налягла на їх, повертала ключ, але вони були наче приковані.

— Геть! Геть! Пустити! — люто прошепотів Бенедетто. Порта, що сили одпихаючи її і сам добиваючись у двері.

Вони шалено стали одпихати один одного. Кожний жадав швидче вирватись відтіль. Їм здавалось, що за ними хтось стоїть і що все покриває темний туман, чи дим.

— Геть, проклята, ти мені заважаєш! — крикнув нарешті Бенедетто і так одпихнув Марію, що та впала ниць на килим біля дитячих ліжок.

Вона так і зосталася там лежати, не маючи сили підвестись та глянути навколо.

— Рятуйте! — почувала вона дикий крик коханця, але ще важче припала до килима.

В покої чулося якесь метушіння і їй здавалось, що там було повно примар і що вона вмірає від жаху. Нарешті Бенедетто пробігаючи поуз, наступив їй на руку і, кинувшись від болю, розплющила очі.

Вона побачила, що коханець метушиться по хаті. Очі у його були божевільні, волосся та борода скудовчені, одержана подерта. Потім він впав. Марії здалося, що світло одразу потемніло, мов його заступили півпрозорі тіні...

Другого дня Марію Дольчепане та Бенедетто Порта знайшли неживими.

НАДІЯ КИБАЛЬЧИЧ.

ВЕСНЯНОЇ НОЧІ.

Мила, мила !.. Годі спати !..
Вся весна пройде у сні...
Сплять брати твої і мати,
Встань тихенько, вийди з хати —
Я стою ось при вікні.
Глянь: росою плачуть зорі,
Місяць в хмарі засмутивсь,
В тіні смутку вкрились гори,
В пільмі гаснуть метеори,
Сад в тумані зажурився.
Мила, виглянь у віконце —
Радо зорі замигтять,
Місяць стане наче сонце,
Сад зашепче здива „хто це, —
Як царівну цюю звать?“.
Враз надінуть темні гори
Плахти з сяїв золотих,
По блакиті через бори
Срібних стрічок метеори
Спустять жмут до кіс твоїх.
На твої шовкові коси
Ніч полле аром квіток.
Спустить з місяця начоси,
Кине ясні перли-роси,
З зорь сплете злотий вінок.
Ніч красою так багата
Повна скарбів дорогих...
Хтож закаже нам їх брати?
Будем щастя квіти рвати
В царстві чарів весняних !

М. Коваленко.

ЛИСТКИ З ЛІСУ ¹⁾.

II.

Після жнив одного разу в лісі зашелестіло.

Ні сосни, ні берези, а тим менше дуби не звернули на це уваги. Їм здавалось, що то хтось інший вже почав зітхати. Дуби не хотіли допустити думки, що на їх головах вже замаячило кой-де жовте листя, так як ото бува прокинеться сивина в голові у чоловіка. Не хотіли й думати, що хтось із їхнього брата вже почув кольки в серці. Позирали на сосни, мов у цих вся спина в крейді — здивовно, трохи яхидно, з підморгом. А сосни вже ледви здержували зітхання, випростуючись кокетливо вгору, але на насмішку дубів таки зітхнули, як їм здавалось — з призирством і жалем. Зітхнувши, почули полегкість в грудях на хвилину. І повернули голови на берези.

Ці стояли, тулячись і пригинаючись по-між соснами і дубами, опускаючи гідлячко вниз. Ніби почували себе винуватими чи роздягнутими перед чужими очима — щулились, закривалися гіллям, як волоссям, по дівочому ніяковіли... Вони нічого не сказали і за ними лишилась провина зітхання... В кучерях їх видно було кілька зжолоблених блідо-жовтих листочків.

Берези стояли по-між соснами, а дуби на узліссі і навколо прогалавини. І всі озирались трівожно...

І от... одного разу лісом щось пробігло. Сторожко, обережно, пригинаючись по-між кущами, ніби палій по-між скиртами. Сипнуло сюди-туди піском межи-очі, кинуло на зелене листя їдкою попелу і пішло, і пішло...

Закрутився червонуватий листок з дуба; тихо кружляючись, сів на землю.

Через кілька часу над-вечір по лісі пішла вона, в чорній довгій одежі, чіпляючись іноді за гострі колючки чагарників і не дивлячись, що з одежі там лишались клапті.

¹⁾ Див. „Укр. Хата“ № 9—10.

Якось почорніло все...

Дуби вже стояли в червоному листі. На осиках листки на-половину червоні, на-половину жовті, а берест вкрився жовто-фіолетовим коліром... Ясенюк почорнів од приморозків і стояв мовчки. Сосни задеркуватю стовбичили і позирали на екзотичних (казали насмішкуватю) сусід...

А берези? Бідолашні, вкрились їхні голови блідо-жовтим, прозорим листом. І стояли вони по-між дужими сусідами такі слабі, як хворі на сухоти дівчата... Шкура зробицась гладенька, прозора наскрізь, а все тіло легеньке. Коси їх довгі, пишні посіклись: видно було кріз їх далеко,— наче вже душі не було... Достоялись, бідолахи, одне тіло стало ще більше і так його далеко видно: ніби свічки в темній церкві біліють і гнуться од внутрішнього чи сусідського огню. І хто випив силу з молодих, гнучких, струнких лісових дівчат?

Це вона їм зілля якогось дала.

Ходє лісом і своїм лихом отруює всіх. Як заплакана молодиця иноді біжить, а то іде так тихо, поважно, сумно, як черниця самотня, що вийшла з обителі в ліс на тиху розмову з душею.

Хто її зна яка вона, але після її приходу в лісі стало як у могилі: кругом все схилило молитовно голову перед труною, що несли вгорі важкі хмари. Пройшла процесія верхами... посипалось до долу, як сльози, останнє жовте листя...

Порідшало кругом, наче багатьох вже не стало. Берези тихо вмерли. Просунулась по обличчях синя тінь, запала в очі, склепила уста. Волосся коливалось тихо сюди туди.

Ввірвався вітер, крутнувся на одній нозі, розмахнувся і стрибнув, як оглашений, захопився руками за гілки, за верховіття і трусонув ними так, що як вони і вдержались на ногах, бідолашні.

Нівечив їх, як хотів. Поодламував руки, що благально простягались до його, позбивав останні листочки, а з березами обійшовся безжалісно: повивертав їх з корінням. Впали вони, білі-білі, струнки і мовчазні. Полетів далі. Зашуміло, загуло, застогнало кругом.

Чути було з самої глибини гуркіт і стогін такий, що сумно стало.

На другий день у лісі все плакало. Лагодились похорони.

Глянув я згодом: попливли сиві, важкі мари з трупами по-над верхами: одна за одною, всі в сивині, як в димі кадильному, сумно, сумно — на далеке кладовище.

Тихо лились кругом сльози.

Я не міг більше витримати, одвернувся, щось клубком підкотилось в горлі...

...Куди ви пливете, друзі мої? Чи з сухот чи од злодійської руки вмерли ви? І всі ви ледві вже білієте в далечині. Заносить вас сила чужа од мене... Е-ге-ге...

Час вже надіти шапку волохату і кожух, сісти біля двору і проводити очима те, що пливе на хмарах і заносить мої теплі думки безвісти.

В лісі стогін, гуркіт і глухий шум.

III.

Ліс вдягся в білу одежу...

Ще з вечера почало наморожувати. Важка вохкість потроху спорожнявалась... З хати чуть було, як щось иноді лущало на дворі... Огоць в грубці палахкотів і стугонів — так його тягло. Це вже не дарма — шукай на ранок щось тепліше, а то...

Тяк і сталось: вікна трохи замурувало.

Аж гульк — і ліс инший став.

Закрив злидні свої, сховав чорну середину в білу велику-велику намітку. Саван білий прикрасив убогість смерті...

Сонце скося радісно світило з чистого неба. Біле поле, все під снігом, мерехтіло і переливалось бриліантовими сльозами, що котились тихенько сюди й туди. Все перед очима розляглося як величезний лист білого паперу, а по йому хтось поставив ряд чорних палочок та иноді обхопив ледви помітними кружками і конусами... І тільки гострі очі, пізнали б, що це ліс.

Він потонув у небі... Поплив у глибину його, одсунувся далеко-далеко і потонув. В очах стали мимовільно дві сльозини, витиснені морозом...

Од лісу тяглась по полі легким збігом у-гору дорога. По-над нею пішли верби, двома рядами. І так ідуть в соняшно-морозному повітрі, наче взявшись за руки, як шлюбні пари. В білих убраннях, стрункі, гарні дівчата, з трохи похиленими вниз головками. Білі квітчасті вінки лягли на білі, мармурові чола, ледви коливають листочками. І так пара за парою... Йдуть полем безпереривною низкою, наче розтягнуто по полі разок блискучого намиста з матовими ніжними відтінками. Передня пара вже стоїть на високому обрії і от-от зникне за ним, пірне в село, що виглядає з-за обрію двома крилами вітряків.

Причепурився мій ліс і пустив своїх доньок до шлюбу. Сьогодні свято... Виходять вони з лісу пара за парою... На узлісся вибігли і стали менші сестрички, цікаво витягли головки слідком за світлими мандрівницями. Стоять маленькі, вкриті білою габою, вихилившись з узлісся... А пари все йдуть і пірнають за обрієм...

Відбудеться шлюбний звязок... Поважуть руки їм довгими білими рушниками і вони знову повернуть по дорозі в ліс, мимо моєї хати... Так, так... Стануть на хусточки... як на ешафот, мої дорогі. Хвилюватимуться груди ваші незнаним, солодким до болю оп'янінням, ноги тремтітимуть, руки будуть тепліти то холодіти з захоплення, а думки крутитимуться як вихор, в голові ставатиме иноді порожньо і лише чути буде, як щастє вливається, вливається... вливається.

Холодітиме иноді серце од думки, що блискавкою проскакуватиме в голові, про кінець дівочої волі, кінець чистоти вашої, про втрату чогось навіки... Коли чистота не втрачена — можна ждати і надіятись до могили. В душі буде огонь, що підогріватиме надії...

...На личках ходять червоні плями — видко як переживаються почування... О, дорогі мої, ясноокі...

Яка з вас не має пари? Кому нема кого взяти за руку — ось я вільний... Хоч я сумно говорю і думаю про

вас, але маю гаряче серце... Стану на хустку, підогну коліна під вагою солодкого щастя, що буде повне жалю, сліз щасливих... Буду плакати од щастя... Чим хіба краще можна виявити щастя, як не сльозами?..

Обійдемо три круги і повернемо в ліс... буду йти і притискати свою вибранку до себе...

Чистоти своєї не пожалію.

...Над-вечір.

Любі мої, білесенькі, ви вже вертаєте до дому?

Стою на узліссі і пильную. Йдуть назад лехким кроком. Голови ще більш схилені. З-за обрію витикаються пара за парою і простують вниз, щоб перейти місток і ввійти під простягнуті руки: для зустрічі, привітання, благословення. Ліс знов приймає їх під свою стріху...

Сонця вже нема. Сіро і темно ставало. Пари наче зливались одна з одною. Задні набігали на передні; тяглись по-над дорогою і потроху зникли в білому тумані.

Так... чи мені нема пари, чи я не до пари?

М. С.

ВЕСНЯНА ВОДА.

Розлилась вода весняна
Сріблом-хвилями прудкими,
Співом, дзвонами гучними —
І душа від чарів п'яна,
В гімн один злилася з ними!
...Човен мій в огневих стрілах.
В ніжних, пишних ризах гай.
„Злийся з плюском,“ — шепче май.
І на хвилях, як на крилах,
Я лечу в таємний рай...
Розлилась вода весняна
Сріблом, бризками кришталю.
І душа від шумів п'яна,
Повна спогадів і жалю.

Вас. Алешко.

ОЗНАКА КОХАННЯ.

(Уривок з роману фінського письменника Іоганеса Лінанкоски — „Вогнево-червона квітка“).

Дівчина оповідає Олафові легенду:

„Жили собі колись дівчина і парубок. Вони кохали один другого, особливо дівчина, кохала так що її кохання словами переказати неможливо...

Сиділи якомсь на узліссі під старими березами та розмовляли про щастє. Але дівчина не могла віддатись за того парубка і вони мусіли розлучитись. Парубок мав їхати далеко, далеко і дівчина знала, що більш ніколи не побачить коханого.

Потім дівчина каже парубкові перед розстанням: — лиши мені якусь ознаку, щоби почувала себе завжди твоєю, та аби ніхто не міг тебе вирвати з мого серця!

Роздум опанував парубком.

— Де ж мені ту ознаку лишити? — питає дівчину.

— Лиши на груді — біля серця! — каже дівчина та й оголила груди.

Парубок вийняв ніж та й вирізав образ серця у неї на груді на тому місці, де було воно...

Та й положив на ту ознаку фарбу, як роблять моряки, татуїруючи образ якоря на руках. А як скінчив, то поцілував ту ознаку і потім вони розлучились.

Про парубка легенда більш нічого не знає. Що ж до дівчини, — вона милувалась тою ознакою що вечора, роздягаючись, і що ранку, одягаючись. І була щасливою, бо здавалося їй, що парубок біля неї. Але потім батьки неволею одружили її. Хоча дівчина противилась, але нарешті мусіла скритись. Вона не кохала того чоловіка, але нишком поглядала на ознаку коханого, розмовляла з ним і була щасливою.

Чоловік нічого не помічав, бо звичайно чоловіки не помічають таких справ. Потім дівчина породила від нього дитину... але лишилась дівчиною, бо не зрадила коханого.

І у тієї дитини була така сама ознака на тому ж таки місці, що і у неї.

Чоловік побачив ту ознаку.

— Що се? — зимно спитав він.

— Се родинка — відповіла дівчина.

— Не бреши — скрикнув чоловік — то спадкова ознака; оголи но зараз груди!

Дівчина не хотіла, бо думала, що до ознаки нема йому ніякого діла. Тоді лице чоловіка почорніло від гніву і він подер одержу дівчини. Тепер дівчина вже не хотіла таїти тую ознаку, а стояла просто і з лицем, як сніг поблідлим. Відповіла ранійш, ніж він встиг спитати:

— Сяя ознака — ознака кохання моєї молодости: вона зроблена на те, аби я належала завжди йому і я не зрадила його!

Очі чоловіка розжевілись і не сказавши ні одного слова, він схопив ніж і встромив його їй у груди у те місце, де була ознака...

Після смерті прийшла дівчина до райської брами. Там зустрів її святий Петро.

— Тобі не можна сюди, — сказав Петро, — бо у тебе на груді ознака пристрасти твоєї молодости!

Але Бог-Отець почув те зі свого Престола, бо двері Його виходили у райську салю.

— Одчиніть двері! — сказав Він та й поглянув на груди дівчини; вона не злякаласть.

— Чи ти не знаєш сих справ? — сказав докірливо Господь до Петра. — Вона молодію була вірною кохання, — увійди, моя доню!..“

Переклав *Мих. Могилянський.*

ПАМ'ЯТИ М. В. ЛИСЕНКА.

„...Не ганяючись в своїй творчості за користю, артист все таки в своїй діяльності несвідомо йде до певної вищої мети. Життєва користь, що засмоктує в свою трясовину все, що їй піддається, природні закони необхідності, які жорстоко вимагають безоглядної покірності і врешті влада, щд єсть умовою світа, — ось вороги творчого духа, який рветься до волі. До духового визволення з цих ланцюгів лине творець в своїй діяльності...“¹⁾. Артист-творець мріє про волю духа — це суть його праці, його вдачі, воно йому природжене, але рідка артистична індивідуальність чужа й духові того народу, з якого походить. Хіба мало єсть видатних музиків, творчість яких, як стихією, пройнята націоналістичним духом, як от Белліні, або Шопен. Але виділяються ті, що націоналістичну ідею вводять в свою творчість цілком свідомо, як от Римський-Корсаков, Микола Віталієвич Лисенко. Про те М. В. як артист-громадянин стоїть тим часом окремо, такої високої свідомости в своїй артистичній творчості не виявляв ще ніхто. Він не просто артист, — він співець-оборонець пригнобленої, скривдженої країни, він її покірний син, який нею пишається, її божествить, сміливо й гордо обстоює за неї. Він, маючи великий хист, органічно не може творити, обминаючи рідну й безкрайно любу стихію, — і тому творчість М. В. Лисенка глибоко націоналістична.

Можна сперечатись про те, чи мусить бути мистецтво націоналістичним взагалі, але перед лицем прекрасного забуваються всякі принципіальні вимоги.

Прекрасне, гармонійне було мистецтво М. В. Лисенка. І головним чинником цієї гармонії був дивно-гармонійний матеріал: незрівняна українська пісня. Вславлена, мальовнича,

¹⁾ „Творчий процес в науці й мистецтві“ (з невиданих розділів) Конст. Ебергера.

чарівлива. Пісня — туга, пісня — поезія і радість. Журлива як чайка, глибока, як море, весела, як щасте само. Чула, як дівчина ніжна, що чистою душею одкликається на всяке людське лихо й на кожную найменшу втіху людську, так і любя пісня рідна гнучкою мельодією брєніла, одбиваючи в собі й запал козацький, і горе дівоче, горе зрадженого кохання, і смуток цілої країни — чайки, і веселощі вільного чумака; в ній сяє сміх, і зрошена вона сльозами, од неї віє степовою широчінню, захватом могутньої природи і тихим сумом червоної калини. Цілина, що нишком ховала дивні скарби дорогоцінні, цілина, яка подекуди і бурьяном була поїнялась, побиваючись за ратаєм дужим.

І він прийшов до неї, приваблений її чарами, спокушений, з дитинства мріючи про неї, загіпнотизований її незайманою красою.

Це був Лисенко. Він приступив до степової красуні-пісні не з порожніми руками, а в повній зброї європейської освіти, з пошаною і богобійністю. З терпінням, яке може дати щира любов тільки, з розумінням, яке дарує тільки наука та високий інстинкт, він пильно почав розглядати лице пісні, уважно шукав найменчі відміни, студіював, аналізував, знаходив сотворені нею закони і, щасливий, морально задоволений, щепив культуру народній пісні, „виводив її в люде“, як батько люблю дитину і схилявся перед нею, як перед царицею. Він з'орав цілину, безмежну й незайману, сам зробив велетенську роботу, назавжди врізав в пам'яті всіх, хто може чути, — українську пісню, протоптав їй стежку, розкрив їй широкі світа, зробив безсмертною. І так душею з нею зрісся, що все, щό тільки не творив він далі сам, відгукувалось луною цієї пісні. Найбільше — те що мало з нею внутрішній зв'язок. — Образи поезії Шевченка зреалізувались музикою Лисенка, злились до купи в тіло і кров—мельодія та слово. Так само постаті й іншого поета України — Гоголя, найшли в Лисенкові найкращого інтерпретатора: „Різдвяна ніч“, „Утоплена“, „Тарас Бульба“, — твори, якими ми можемо пишатися, як першими українськими операми, що й в світовій музичній літературі не в останніх лавах стануть. Духом української пісні пронято всі Лисенкові фортепіянові твори, романси то-що.

Але не романси, не фортепіанні етюди були його стихією, не ці витворні мініатюри: вони були його спочинком, розвагою, хвилиним настроєм. Найбільше ж виявив себе М. В. Лисенко там, де потрібна широта розмаху, глибина чуття; в творах обширних, там, де розвивається й широко коментується художня ідея, напр. в „Тарасі Бульбі“.

По внутрішньому змістові своїх композицій М. В. перш за все і понад все великий лірик; своєю потенціальною силою ліризм його межить з трагізмом (сцена Панночки з „Утопленої“), але разом з тим повний ніжності й м'якості, весь в відгуках національної мелодії. — З боку зовнішнього, в техніці Лисенко не чужий був лейт-мотивам, як в „Енеїді“ то-що, але Вагнеровський діалог всюди заступають мелодізми. Гармонія, інструментовка, все це стоїть на рівні сучасного мистецтва і настільки загально-визнано, що критиці не належить. Що ж до галузі спеціальної гармонізації українських пісень, то тут високий творчий інстинкт композитора відбився як найясніше: навіть не дуже розвинене музично вухо чує тут самобутну красу; віднайдені М. В. випадкові діези, хроматизми й інші прикмети української музики, в його гармонізації набувають неборної, переконавчої сили істини і краси.

Дивно примарну, хистку постать пісні він оселив у прекрасне, струнке гармонійне тіло, дав йому безсмертя. І носить по світі пісня і розносить з собою вічну пам'ять по тому, хто прикликав її до вічного життя.

Н. Трикулевська.

ПОЕЗІЯ ГРИЦЬКА ЧУПРИНКИ.

Грицько Чупринка. *Контрасти*. Лірика. Накладом Товариства прихильників української літератури, науки і штуки. Київ, 1912, ст. 110—8°. Ціна 50 коп.

Вже шостий збірник поезій за два роки. Огнецвіт, Метеор, Ураган, Сон-Трава, Білий Гарт і нарешті Контрасти. Поет просто не дає опам'ятатися публіці в своїх вражіннях, ще з одного вона собі не здала докладно справу, а тут вже він подає нове, не дає часу упорядкувати свої думки. Се й вийшло на шкоду авторові. Тільки перша збірка властиво зробила вражіння, хоч не була найліпша, дальші приходили за скоро, за багато вражінь було нараз і тому одні серед других затиралися і тратили свою силу. Майже неможливим стало бачити всі тонкості кожної збірки з окрема, виловити якусь провідну лінію, доглянути процес творчий. Не було ніякої перспективи, так потрібної в оцінці літературних явищ. Те все труднощі, в яких „завинив“ сам поет і сам через те викликав вражіння, що повторує себе, переспівує, стає монотонним.

З другого боку ота скорість і раптовість творча Чупринки скоро викликала занепокоєння і тривогу навіть, що творчі сили його скоро спалахнуть огнем і вигаснуть. Очевидно, ніхто не міг би був сказати, і тепер навіть не може сказати: не тратьте куме сили, спускайтеся на дно! — але вражіння весь час накидувалося і накидується само: а що, як се дійсно метеор на нашім небі поезії і ми обсервуючи ріст тої поетичної сили, яка раптом спалахнула перед нами прекрасними вогнями небес обсервуємо разом з тим її занепад, — як той огонь западеться раптом в землю і на небі лишиться тільки через якийсь час світляна смуга, а відтак знов ніч, темна ніч?..

Такі настрої і думки будить поезія Чупринки — і треба сказати вони оправдані самим змістом тої поезії.

Чупринка належить до тих творців, які виявляють себе цілком, безглядно, в один момент викладають в свою душу, — він подібний тут до людей, які здібні кожної хвили без вагання заризикувати всім своїм життям. Так колись казав Макс Штірнер, починаючи писати свою книжку про „Одинокого і його власність“: *Ich hab' mein' Gach' auf Nichts gestellt.* — Мені все одно. Я нічого не маю, крім самого себе, не можу нічого стратити, і тому все кладу на одну ставку. Кожної хвили я готовий на щоб то не було, не думаю себе оберігати для ніяких дальших ідеалів і цілей, я весь тут, в данім моменті і таким лише я можу бути: цілим в одній хвилині, не роздроблюючи себе на частки, не розвиваючи своєї душі поступово, систематично. — З того боку дивлячись на поезію Чупринки знайдемо її очевидно „монотонною“, скрізь бачимо цілго Чупринку, те саме глибоке дно, ту саму психіку. І власне кажучи, — се її найбільша цінність, її абсолютна щирість. У всьому наскрізь модерний Чупринка в тім однім не модерний, що абсолютно не любить ніяких костюмів ані маскарад, не бере на себе раз пози пересиченого життям, другий раз знов того, що кричить: нехай живе життя, що не вештається нікуди за ніякими настроями і переживаннями, не експлуатує своєї творчої інтуїції вмовляючи в читача, що знає про що ліс говорить і шумить хвиля, або мріє трамвай — він все сконцентрований сам в собі і не потребує дурити ані других, ані самого себе.

І оте вічне сконцентрованне своїх творчих сил і почувань виключно на самому собі робить поезію Чупринки нераз майже прозаїчною. Вона як сильний наркотик, що вбиває свіжість ума і настроїв, закриває всякі вигляди на зовнішній світ, не дає ніяких горизонтів. Я сказав би, що чутства природи у Чупринки не має, змисли його неначе з'ужиті, нечулі на зовнішні вражіння. Комунікація організму з природою неначе припинена, поет відтятий від світа, полишений тільки сам собі і сам собі мусить вистарчати. Дійсно: яка тут прозаїчність, обмеження терену творчого! А порівняти такий стан з поезією наприклад Олеся, то почується всю його тверезість. Поезія Олеся без широкого, пишного тла природи немислима: се все одно, що спів солов'я на ринку ярмарочнім, а не в гаю.

Йому потрібне те тло, все багатство природи, барв, сонця, цвітів, — йому потрібно тахітум запалу та екстази, опяніння, що так скажу, аби почувти себе творцем. Тут, у Чупринки ані сліду того, що називається поетичною екстазою. Екстаза — се певного рода стан засліплення, несвідомости і непочитальності, воля творча замовкає і кермує нею якась невідома сила, візія, — поки поет не пробудиться з свого сну і не поверне до звичайного, прозаїчного життя. Екстаза творча, — се багатство і ширина душі, але вона разом з тим вимагає вічної молодости, вона не допускає до розвитку умових сил поета, його інтелекту, не дає йому свідомої орієнтації і кидає на поталу, як тільки молодість духа відцвіла. Дівування скінчилося — приходить час дівчині йти заміж, карта життя замкнена і горе її, як вона при дітях і при кухні потоне в слимачій животинній та буденщині.

А тут ота концентрація, вічна чуйність духа, вічна свідомість самого себе, майже реальне відчування себе. Всі мої сили в мені самім, я не потрібую ніякої опори по-за собою, я маю себе. Я сам собі світ і природа, сам собі бог і доля. Пункт творчости таким чином тут передвигається, всякі зверхні атрибути поетичности пропадають, поет сам з себе мусить творити, сам мусить бути виключно і творцем і матеріялом творчим. Так часто надуживана фраза про жертву себе самого для творчости набирає тут правди і сили. Тут фразою не можуть вийти слова Чупринки про „ціну крови“, дійсно звуки купуються тут тільки за „страшну ціну“. За ціну самого себе. І тут, де людина, стоячи на вічній сторожі і у вічній безсонности духа, стає око в око своїй долі, чує її в собі — вона переступила раптом Рубікон, опинилася „jenseits von gut und Böse“, вона порвала всі звязки з нашим життям, не має нічого спільного і не міститься в рамках тих категорій, добра і зла, етичний змісл. І Чупринка опинився так по тамтім боці, а неначе глузуючи з комбінацій „світла“ і „тіни“ кличе:

„Знаю, знаю, — темні тіні
Служать фоном для святині, —
Ніч для зірок золотих,
Тільки ж я не розбіраю,
Де доріженьки дораю,
Де мій подвиг, де мій гріх!“

Значить — ґрунтом поезії Чупринки, її джерелом єсть тільки пережитте самого себе, свого змісту, горінне, як він сам називає той процес. Гори, поки не згориш. Але душу свою розпали аж до білого ґарту, щоб почути себе до дна, пізнати себе до ґрунту. Мукою окупиш знання самого себе, отой страшний досвід, викупаєшся весь в гріху і будеш знати всі степені упадку, — але знайдеш себе, будеш мати знання. Супроти твоєї долі і знання її шляхів упадають гріх і святість як дві етичні альтернативи, з котрих одну треба вибрати, упадає всяке: або — або, отой примус вибору, який установляв Kierkegaard, — тут —

— „в вихрі грішного життя
мусять чисті душі впасти! —
Гріх і святість, ти і я —
небом послані контрасти“,

Дальші консеквенції і перспективи такої філософії можуть йти тільки в однім напрямі, який я почасти зазначив на початку, — в напрямі фаталізму. Фаталізму не як віри, очевидно, в якусь силу по-за нами і кермуючу нашою волею помимо нас, а власне любови своєї долі — того, що Ніцше назвав *amor fati*. По-за переживанням самого себе стає людина байдужою до всього иншого по-за нею, вона йде на стрічу своїй долі спокійно, бадьоро, бо знає її. Отже гріх чи святість, упадок чи підйом, молитви чи богохульство — все одно. Все має одно божє джерело, все моє. І тому я не боюсь ніякого упадку, ніякого гріху. Нехай життє моє йде лише вже по площі похилій, я не буду сперечатися і ставляти опору, не стану на сцені як „освістаний актор“, — своїй власній долі я коритися буду; але власне тому я остануся собою, остануся цілим і заховаю ненарушеними свої власні святині, моєї гордої самотности ніхто не порушить. Я все таки заховаю в душі здібність пориву і молитви, хоч я в екстазі своєї голови перед юрбою не схилю...

І тут власне, в захованню і збереженню самого себе помимо страшної ціни крові заплаченої життю — тріумф творчий Чупринки. Гріх землі, зло, досвід і знання — власне те все, що творить нігілізм сучасної душі і робить її подібною до вигаслого вулкану — скріплює неначе його позицію. І він може писати в „Останній розвазі“:

Любий краю!
Все, що маю,
Я візьму з собою сам, —
Все зневірря, зло і тугу,
Всю отруту і наругу,
Всі докори і прокльони
Для своєї оборони
Однесу я небесам“.

В таких перспективах я бачу поезію Чупринки, власне останю збірку. Установлюючи орієнтаційні лінії і розглядаючи той момент, на котрім тепер поет спинився, я, очевидно, не міг вичерпати всього матеріалу, який дають „Контрасти“, і поминув зовсім формальний бік справи; але двох праць нараз я не в силі був зробити, а та перша мені видалася важнішою. Впрочім і на се ще час, карта його творчости незамкнена.

М. Євшан.

Гіпноз єдності.

Фантазія.

I.

Можна сміливо сказати, що все теперішнє життя, всі потуги творити „культуру“, стоять під знаком стремління до єдності, спільності. Братерство людей, братерство народів, націй і всяке инше братерство являється основою в усіх розмовах, книжках, газетах. „Єдність“ настільки стала осередковим пунктом усієї фразеології, настільки річчю „само собою зрозумілою“, настільки істиною безапеляційною, що здається диким всякий сумнів. Обороняти братерство, єднання вважається за почесне, шанобне діло і „до гурту“ (єднаймося!) кличе всякий чоловіча — і поступовець і чорноротий.

Єдність — стовп сучасної культури. Можливість розвитку і піднесення культури допускається тільки при єдності. Розвиток культури — це можливо більше спілок, гуртків, товариств, груп, союзів і т. д. щоб не один чоловік не ходив на волі, не був „диким“, а щоб обов'язково належав до якогось колективу. В парламентській термінології так і звуть тих безпартійних — „дикими“.

Культура по-за єдністю просто не мислиться сучасною не тільки середньою, а навіть і вищою розумом головою. Всякі колективи, навіть з 2—3 членами, оповіщають себе культурними, як тільки зав'язали спілку. Незамітні були люде, а „оповістили“ себе культурними — тоді вже за ними не протопишся. А чому це? Бо вони поговорили, признали єдність крайню культурною річчю, заклали гурток і „оповістили“.

Вся міжнародня політика виходить з загравання на струнах єдності, дружби, мирного сожителства, спільних задач і інтересів і єдності, єдності без кінця. Вся „діяльність“ так званої „кращої частини людскости“, поступової інтелігенції намочена в єдності, як губка в воді, і зробилась основою словесної діалектики сучасної людини.

На цій діалектичній основі ґрунтується успіх державности, розвиток великих організацій релігійних, політичних, капіталістичних і в першу чергу — відродження „недержавних“ пригноблених націй. Не будь цієї страшенно клейкої „єдності“, цієї неминучої форми соціального думання — не можна й уявити собі розвитку людської організації. Поняття єдності наскрізь проняло наш інтелект і ми в думці єднаємо весь світ: всі річи, з'явища зводимо до купи, утворюємо синтези. І цей напрямок об'єднування виявляється в кожній дрібниці нашого життя: ми хочемо в усьому знайти якісь спільні прикмети, подібенство, з радістю підхоплюємо навіть далеко-подібні риси і зараз же зводимо їх до купи, єднаючи таким побитом навіть і неподібні річи. Відчуваємо якусь стихійну, буйну радість, коли де вздримо щось подібне до чогось. Псіхика наша працює інтензивніше, єднаючи об'єкти мишлення. Така синтетична діяльність нашого інтелекту являється основною в духовому житті сучасної людини. Ми до того погрузли в атмосферу єдності, що з рештою почули себе придавленими нею. Все зв'язуємо, єднаємо, хапаємо всяку істоту і включаємо її в організацію, клас, категорію. Щоб щось було окремо, вільне, самб — ми не можемо цього допустити! Йди до гурту, окремий індивідуа, і виявляй належність до чогось. Належати тільки до себе — це неможливо.

Але належати до чогось — значить залежати. І ми самі відчуваємо страшний зв'язок з гуртом, всю несвободу: ніби на руках і ногах величезні гирі прив'язані... Щось давить наче кругом. Щось держить, не пускає, обов'язує. Тут прикро визвірилось на тебе — повинен. Почування повинности обезсилює якомсь, ображує, дратує, вибиває ґрунт з-під ніг. І так єдність, реалізована в житті, почувається як неволя. Єдність, як фактор культури, стає причиною неволі, цеб-то анти-культури.

Єдність отрицає сама себе.

І не дивно, що фанатичні проповідники єдності падали її жертвами: російські інтелігентські колонії, як реальний образ єдності, розпадались через страшну внутрішню антитезу єдності — ненависть. Цей факт мало освітлений в літературі, але він цікавий, страшний і важний. В нас є „щось більше за

нас“, що з неослабною силою, упертістю підкопує будівлі єдності, оберігає нас од повного поглинення нею, од повного знищення індивідуальності.

Національні пророки і об'єдинителі не бачуть, що єдність під'їдає їх роботу в корні. Єднай націю, а прийде більший об'єдинитель і з'єднає дві, три нації. І хто єдність, братерство поставив над усе, той не сміє протестувати проти об'єднання. Об'єднання в такому випадку робиться неволею, культурою спільних прикмет і знищенням оригінальних (зайвих!), проявом стихійної синтетичності нашого мишлення.

Єдність отрицає сама себе.

Єдність, в формі соціальної любови, виступає проти самої природи. І перемога єдності, повне запанування її в житті, означало б повну і остаточну перемогу людини над природою, перемогу над органічними силами життя. Ні одна б істота людська не жила тоді „на призволяще“, сама собою, а її тримала би вища сила — єдність. І природа не насмілилась би тоді творити неадаптованих людей, кривих, сліпих, німих, глухих, дурних, ідіотів, дегенератів і т. и. Природа не насмілилась би порушувати єдність, щоб-то спільність прикмет і інтересів людських. Вона не могла б утворити ні однієї істоти, що була не подібна до другої — всі були б подібні один до одного. Це була б апотеоза людської творчости і воління. Логічно з цього — людина перемогла б природу, значить могла б знищити закони органічного (природного) життя? Так. Людина в першу чергу знищила б смерть і присудила б себе на безсмертя. Мусіла би тоді людина, щоб не вбиватися — не займатись авіацією, не їздити по залізних дорогах, не лазити в шахти, не заздрити сусідам (щоб не знімати бучі за сусідські добра), мусіла б — нічого не робити, не рушатися з місця, бути тільки живою мумією. Чи згодилась би людина не їсти, не пити, не любити (в половому сенсі) і т. д., аби не витрачувати енергії?

Єдність, або „царство Боже на землі“, стоїть в повній протилежності до тенденцій природи, яка фанатично ненавидить усяку єдність. Природа на кожному ступні індивідуалізує, щоб-то знищує прикмети єдності, ворогує з усяким подібенством, з усякою уже один раз сотвореною формою.

Стремління природи до індивідуалізації стихійно-необмежені і безперервні, непереможні, вередливі до безумія, до повного безладдя (це те ж ворог єдності!)...

Людина підмітила цю тенденцію природи і висунула проти неї свою важку атмосферу — єдність... Єднаймося, люде добрі, проти ворога: творця різноманітності!

Єдність, як твір людський, історично дуже недавній, заложений „на зорі громадського життя“, йде на рожен з природою во ім'я збудування царства одноманітності.

Єдність отрицає сама себе.

Хто піймався на її гачок і безпомічно волікся за нею, єднався з людьми, єднав те, що не єдналось, зрештою вздрів прірву під ногами: ви добре знаєте, що найбільша ненависть панує в осередках проповіді єдності, в „поступових гуртках“. Инакше вони не могли б існувати! Їх тільки і тримає вкупі почування ненависти, антитези до єдності. Щоб вони робили без ненависти? Зійшлись би до купи, посідали б і... що ж робити з єдністю? Що діяти з цією царицею одноманітності і скуки? Ні, краще насичемо душі наші живою, цікавою, творчою ненавистю і будемо її — царицю Ненависть — годувати і тішити її фантастичною протилежністю. І цим живуть всі ідеологи єдності.

Хто цього не зрозумів, поранився смертельно „дизгармонією життя“, за єднання не дістав од життя попотилишника і тоді, ображений, пустив собі кулю в лоб...

І наш час — час найбільшої проповіді єдності, дає як ніколи багато жертв її, заведених фантомом соціальної любови до погибелі.

II.

Відродження націй має своїм імпульсом те ж саме стремління до єдності, яка в данім разі є виразом стремління самої природи робити якийсь лад в своїх творах. Природа сама має величезний інстинкт класифікації. Подивіться, як вона порядкує!

Всі свої твори зводить у величезні групи, різко одмежовуючи їх одну від одної. Ліс, вода, мінерали, метали, звірі,

люде, птахи, риби, гриби, квітки, трави. А який ще поділ цих царств на автономії!

Ці групи поділяє на менші, менші на ще дрібніші, звязуючи їх спільними рисами, які старанно іноді приховує, не люблячи органічно подібенств. Ліс, напр., поділяє на окремі породи, не даючи їм ніякої спільности в формі, лише споріднюючи функціями вегетативних органів, при чім органи ці ні крихти не мають подібенства в формі. Окремі породи стремляться до свободного росту (на людській мові — до панування!) і тут можна підгледіти незвичайно цікаві з'явища: окрема порода стремиться визначитись од інших, принатурюється до окремих умов свого існування: вибірає спеціальний ґрунт, певну степень вохкості, тепла, холоду, світла і т. п. І в напрямку своїх симпатій вона розвиває свої сили, не звертаючи уваги на інші породи. Це, так сказати, форми національного життя. Є, очевидно, і соціальна боротьба. Природа, в погоні за індивідуалізацією, наділяє кожну істоту певним запасом життєвих можливостей, з якими і борись, принатурюйся! В соціальній боротьбі дерева живуть виключно на кошт... слабших, а в національній — випихає инородців. Инородці гинуть через свою нездатність принатуритись до певних умов життя. Посійте скільки хочете жолудів в мокрий ґрунт — і тут ніколи не запанує дубова „нація“! А за те піде вгору вільшина, яка буде фанатично боротись за своє панування на своїй території... І так національна боротьба йде в лісі. Кожна порода хоче опанувати певну територію і коли тут є кілька прибуд-инородців, то вони не асімілюються, а згинуть. Пануюча порода доходить іноді до жорстокості у винищенні прибуд: осика, напр., заражає своїм специфічним паразитом-грибком прибуду і ця гине, рано чи пізно. Але буває і тихомірне сожителство. Молода береза страшенно націоналістична, коли росте великим гуртом: пнеться вгору, забиває прибуду, знищує; а коли постаріє і в соціальній внутрішній боротьбі згинуть $\frac{3}{4}$ колег, розгорнуться плішини, окремі старі берези стоять похнюпившись, сподіваючись смерті, — тоді дозволяється жити по-між ними і иншим смертним, навіть иншим націям, котрі цим правом користуються похапливо, задьористо, бундючно. Налазять як сарана, вкоренюються і пнуться опа-

нувати територію нації, що завершила круг свого життя, — при чім нові мешканці живуть в атмосфері страшної соціальної боротьби, „раздираєсь внутрешніми противор'ччями“ життя.

Так іде життя в лісі, так і в інших царствах природи.

Кажучи про національне відродження, цеб-то відродження певної колективної індивідуальності, я тут вбачаю виявлення організаційного інстинкту природи, але праця природи — систематика не йде далі утворення, так мовити, націй в органічному житті.

В цій праці природа строга, акуратна до педантизму: ніколи нізащо не змішає один тип з другим, ніколи не зробить березу подібну до дуба або-що. Ненависть природи до шаблонності, до подібності, єдності тут виривається в життя з непоборною силою; чи ви можете допустити, щоб природа дозволила собі такий вульгарний вчинок як утворення двох подібних екземплярів сосни чи берези?

Нізащо в світі! Навіть двох бруньок, двох гілочок, двох листочків, двох ліній на корі, двох згибів в деревині, двох клітинок і т. д. не дозволить собі природа утворити. У неї всі на світі берези оригінальні, всі сосни, дуби, ясенки, берестки, осики абсолютно оригінальні.

Ах, як природа ненавидить подібенство, ненавидить шаблон! просто дивовижно. Єдності, звязку, залежності просто не зносить. Індівідуалізує все з фанатичною упертістю і постійністю. І власне в цьому може людина-софіст добачити шаблонність — в боротьбі природи з шаблонністю!

З цього вже ясно, що природа не терпить ніякої єдності. Вона утворює кілька націй-царств і на цьому кінчає свою роль об'єдинителя, власне — систематика, а далі вже утворює якусь оргію боротьби з єдністю, індівідуалізуючи кожен річ, істоту, з'являється так віртуозно і з такою безмежною вигадливістю, що ми з трепетом і благоговінням прихиляємося перед її Царством Різноманітності.

III.

От тільки люде рішучо не хочуть згодитись з цим напрямком діяльності природи. Вони хочуть утворити Царство Шаблону і для цього вигадали зброю — єдність.

Єднаються в партії, товариства, гуртки, групи, держави, союзи держав, заводять однакову мову, одягу, вигадують поезію єдності — моду, і не лишають нікого „диким“ — культивують всяку індивідуальність тим, що знищують її. Позбавляють її запаху, витягають ніби хімічним способом з кожної істоти її сутність і зводять все в групи, котрими їм легше управлять ніж індивідуальностями. Одна одяга-форма і всі мусять марширувати в-ногу.

До цієї мети прямують проповідники „кращого ладу“, — соціялисти позичивши лозунг „єдність“ з християнства, яке власне і отруїло всю людськість отрутою єдності. Просто неможливо читати теперішньої книжки, газети, журналу — скрізь там про єдність, про позбавлення людини її „я“, про гуртування, про партійну дисципліну, правила поведінки і т. п. Ні однієї оригінальної думки — все по шаблону і все про єдність.

Міліони „зборів“, „з'їздів“, „конференцій“, „конгресів“ щодня виливають в життя ціле море тривіальних фраз і режююцій з єдністю. Фактично людина живе природно і під вплив єдності підлягає не-щиро, або тимчасово, доки є інтерес, а потім всякі колективи розпорошуються і від єдності лишається порожнє місце. Але людина так уже загипнотизована єдністю, що перерізаючи горло судідам, говорить все-таки про неї. Природа власне тут мстить. Збереться в житті людей енергія єдності, запановує нудота, вмирає творчість і рух — природа тоді розливає скрізь специфічний запах і люде показились — впинаються пазурами і зубами одна в одну, оздоровлюючи атмосферу життя „пусканнем крові¹⁾).

Найбільше єдність шкодить націям, що заражені тихомирністю і „з'єднані“ з сусідами. З цього єднання очевидно пуття не може бути: нація ніколи не асімілюється, а лише визволиться або згине. Про єдність тут не може бути мови, бо природа тут пильно стереже — і коли тип підлягає асіміляції, то вона його знищує, як нездатного до життя.

Наш сучасний лад оснований на єдності. Не будь її — не могли би окремі люде дійти до страшеного впливу на

¹⁾ Це сумний факт, але фатально після різанини „підіймається пульс життя“. В Росії це виявляється дуже яскраво — війна робиться фактором поступу!

людей, не могли б утворюватись величезні і гнітучі організації. Капіталізм власне є творцем і продуктом єдності! Йому треба єднати робочу силу для опрацювання своїх підприємств, агентурну силу — для догляду за ними, комунікаційну — для розповсюдження виробів, військову — для оборони своїх дібр і для „завоювання ринків“, книжно-газетно-наукову щоб доказувати людям свою потрібність, неминучість і користь. Капіталізм утворив і творить мільйони з'явищ на користь єдності, знаючи що вона — найбільший аргумент, щоб переконати людину про користь налігача. Капіталізм, ведений своїм найбільш потужним ідеалом накопичення матеріальних средств і освящення їх незайманості правом власності, не знає меж свого розповсюдження: він страшенно бореться проти індивідуалізації — проти різноманітності прикмет і інтересів, проти тенденцій природи. Знищує нації і індивідуальності, повертаючи їх в слухняний апарат, цеб-то в низчий тип, (низчі типи мають найменше здатності воління, цеб-то менш творчі), голосить про світове братерство, інтернаціональну спільність, планетарну єдність.

Ми знаємо, що капіталізм є формою організованого кількома сильними одиницями егоїзму. Але на цьому його творчість не кінчається. Він на силує людей, приневолюючи їх своєю силою жити по його вказівці, і захоплює їх, як повінь весною, в свою течію, стирає їх властивості (свойства) і знищує індивідуальні прикмети.

От-же заложені в індивідуальність певні можливості її розвитку і розцвіту пропадають... Таке спустошення світу, відбранне у його розуму і воління, зменшує страшенно розцвіт людського духа, розвиток тієї духової — моральної і естетичної — культури, яка є ідеалом всіх людей.

Матеріальна культура, утворювана капіталізмом, носить в своєму нутрі отруту культури моральної, знищує можливості морального поступу. Це нам поясняє, чому при „успіхах сучасної культури“ можливі з'явища такі гнусні, яким і назви не підбереш. Загальне знищення людей! Войни, голод і тьма ні крихти не зменшуються і поїдають значно більше людей, ніж в доісторичні епохи, ніж при дикарському стані. Сучасна мілітарна війна коштує більше, ніж за часів „примітивної куль-

тури". Капіталізм рішучо знищує всяку можливість морального поступу, кладучи в основу своїх конкретних змагань право власності на добра природи і засоби їх добування, експлуатуючи їх на власний ужиток чужими руками та на поневолення тих рук.

І власне капіталізм найбільш стоїть за єдність! Він утворив її філософію, поезію, він же і реалізує її всіма засобами.

„Краща частина людскости“ відчуває всю гноблячу і неморальну силу капіталізму і бореться з ним також єдністю! Аргументи проти капіталізму бере в йому самому. Не баче ніякого іншого виходу, бо справді як побороти таку страшну силу як „інстинкт власності“ капіталізму? Для цього треба великої відпорної сили, колективної, зложеної з багатьох складників. Окрема особа не зможе боротись. Значить треба єднати поміч. Єднати на основах користи, не инакше! бо тепер тільки користь являється імпульсом людського руху і двигачем поступу, тільки вона являється змістом життя одиниці. І т. д.

Єдність, значить, являється основою життя, тим прикорнем, кругом котрого воно вертиться на налігачі...

Клин клином вибивати.

Така ж сама етика боротьби у капіталізму і у визволителів од його. Нова культура користується старою моралю, а на однаковім ґрунті, ґрунті з тотожними властивостями, можуть рости тільки однакові рослини. Доказ цьому дає природа. Значить, в боротьбі нема розмежування в підкладі її і зброї? Так. „Визволення“ тако ж живе єдністю, як і капіталізм. І наслідки мусять бути однакові.

Загляймо в табір Визволення. „Єднаймося! єднаймося!“ чути відтіль без кінця. Єднання веде за собою нехтування і знищення окремих прикмет і інтересів, основане тако ж на слух'янстві, на відмові від власного воління, на знищенні індивідуальності. Все це в суммі зменшує напруження творчої волі, внутрішньої енергії індивідуалізації. Запановує і тут, як бачите, Царство Одноманітності.

Як Капіталізм так і Визволення діють життя антиприродними засобами. І через те тяжко жити людині і в тому і в другому таборі: ні там ні тут нема порятунку од насилля.

І там і тут основним двигачем — егоїзм, явне і приховане право власности, право розпоряджатись людьми, визначати їм їхню волю без їхньої участі.

Сучасне життя йде (чи стоїть) під гіпнозом єдності, — стравлення окремих прикмет і форм, во ім'я права власности кількох одиниць, во ім'я їхнього інстинкту насилля, бажання впливу, панування над людьми. Культура пішла в напрямку утворення матеріяльних достатків для кількох одиниць чужими руками і оборону тих достатків тими ж руками від тих же рук. „Поступовці“ заняті тим же самим. Капіталізм і Визволення злились у вищому синтезі, показавши, що гіпноз єдності остільки сильний, що у його нема ворогів.

Морального поступу нема.

Моральним ми звемо все гуманне, що виникає з почуття пошани і свободи усякої окремо людини. Усяке насильство здається неморальним, навіть насильство над усіма живими істотами. В наш гуманізм входить складовою частиною і, так би мовити — зоонізм. Тільки ці двоякі почуття перемішали люди в собі страшенно: людина, що близько стоїть до людоїда, разом з тим є членом товариства „покровительства животних“, і навпаки: великий гуманіст-інтелігент не може жити без м'яса (хоч би й вареного). Як у фізичній нашій природі є багато всяких рудиментарних лишків від давньої минавшини, всяких органів, що зникчменіли без практики або на місце котрих витворились органи вищого типу, так і в психичній — маємо багацько дивовижних рудиментів, лишків від давньої свободної, але не гуманної людини. Люди нової ери, пройнявшись етичними стремліннями, втратили свою свободу на свій власний „світогляд“ і його безборонну (в етичному смислі) реалізацію. Колишня людина як дивилась на світ, так його і трактувала в практичному житті. Треба було пообідати сусідом — брала дрюк чи сокиру, вбивала сусіда, пекла його на огні і їла, або й не пекла — їла так, як де-які сучасні „дикі люди“. Але й тут висновків зробити не можна: у „диких“ людей ми зустріваємо такі вияви любові до людей, такі тонкі почування ніжности, солідарности, що й „культур-

ним" не эле було б повчитись у „диких“ моральности. Це зустрічаємо в низчому класі „простонародя“: гуманізму більше, ніж у „просвіщенних“: підтримка слабих, самопожертвування на користь людей, привітливість, звичайність просто дивовижні і покоряючі. Гуманізм чистої води і — разом з тим холодно, з спокоем божества, та ж людина застромляє ніж в іншу людину. Чи це психичний рудимент дикунства орудує чи... органічний закон природи виявляється? Коли дивитись з етичного становища на людину, то абсолютно ніякої різниці між дикою і „культурною“ людиною нема. „Культурна“ людина так само здатна на найбільше злочинство, як „дика“ — на найгуманніший вчинок. Не сподіваюсь щоб така думка була голословною. Ми що-дня бачимо акти найогиднішого змісту, творені „інтелігентами“ і акти великої любови з боку „диких“. Навіть собаки що до людей виявляють іноді таке благородство, що викликає сльози... на очі. Хіба раз собаки кидались в полум'я, щоб врятувати дитину? Або не витягають собаки дітей з води? Не обороняють свого „хозяїна“ від напасти? Такі вчинки по змісту ми односимо до найгуманніших. Але, в той же час собаки можуть поснідати людиною. Таким побитом ми доходимо до думки, що морально-гуманні стремління стоять зовсім окремо від так зван. „Культури“, Двигачем же культури являється єдність.

І чи об'єднання має вплив на розвиток гуманізму? Ні. Організація сил буває причиною або засобом для неморальних вчинків (сучасна мілітарна держава). Софісти і філістри піднімають глас про „виховуючий“ вплив організації, але ніщо так не деморалізує людей, як організація виховання (школи!) Ми добре знаємо, що людина поза сем'єю попадає в організацію якусь іншу і навчається такій „науці“, що веде до морального занепаду. Тільки сем'я, як натуральний колективний (производительний в біологічному смислі) індивідуум, може бути признана доброю організацією, але при тій умові, коли сем'я розвивається природньо, без ніякого на неї впливу соціальности. Коли тільки сем'я не з однієї пари производителей і їх дітей, то вона вже являється соціальною організацією з властивою останній прикметою — гнітом. Ор-

ганізація і гніт — така нерозлучна пара, як прим. мозок і думка. А гніт — це і є кристалізована, втілена єдність.

І хто б ни проповідував її — то проповідник гніту.

Хоч нація і є окремим колективним індивідуумом (породою), але в ній дуже багато гніту, що виходить з боротьби окремих складників (індивідуумів) за хліб, кажучи загально. Соціальна боротьба родилась тоді, коли порода з'організовалась і склала вже націю, в сучасному смислі. Ясно, що нація — організація, а це значить, що її соціальний зміст — гніт, цеб то реалізована єдність. До цього гурту з'явищ належить і боротьба за націю, так зв. національне відродження. Відродження — само слово показує, що відроджується те, що існує, єсть. Не може відродитись те, чого нема. Воно може бути утворене, але творчість... то вже виходе з інших, власне духових джерел. Значить нація є, коли підіймається розмова про відродження. Власне, тут іде про емансипацію породи від другої нації. Боротьба з єдністю! Основою для відродження нації береться національність, ц. т. сума прикмет нації, духових і матеріальних (останні є придбані, вироблені — соціального походження. „Наука“ впрочім визнає всю націю твором соціальности. Хай буде й так). Але ж ми добре знаємо, що національне життє, внутрішнє життє, всякої нації складається з гніту, гніту і гніту, по-за всім иншим добрим, якого як кіт наплакав.

Сучасна нація, що займається своїм відродженням, працює на користь утоньченої організації і через це само „відродження“, як соціальне з'явище, моральної ціни ніякої не має, принаймні для більшости членів тієї нації. Хоч би й „відродились“ — ну що з цього? Вивіски були б скрізь відроджені, мова по крамницях відроджена, але та ж мова і в тюрмах, пришибеницях, в домах розпусти, на устах душогуба і т. д. Яка моральна цінність відродженої мови? Що варт „національний“ капіталізм, національний голод, холод, неволя? Що варт національний пашпорт? Однаковісіньку моральну ціну має російський чи український пашпорт. Пашпорт єсть пашпорт. Гніт єсть гніт. Невольа єсть невольа. Само відродження нації зломаного

гроша не варте, коли нема відродження людини. Сама людина мусить бути відроджена.

Ми бачимо, що відродження, хоч би українське, що воно таке? Воно поки-що в пелюшках ще, цеб-то ідея відродження, лозунг єдності поки ще має певну свіжість, молодість, принадність. Але вже тепер ці „відроджені“ творці нації гризуться між собою як люті вороги. Колись билась за відродження Венгрія, а чи добре живеться автономним венграм? Сербія, Болгарія, Чехія відроджувались на наших очах, а чи там не так як у нас? Чи не мріє Польща про відродження, а що роблять поляки у себе дома? А, та цур їм, відродженим... Людей все-таки нема.

В основі всіх відроджень лежить егоїзм, право приватної власності і бажання визначати людям їхню долю, роль і місце в житті, правила поведенції — під прапором єдності, цеб-то взаємної користи, яку називають „здоровим егоїзмом“. А егоїзм єсть егоїзм — панування над іншою людиною.

І оті, що виславляють „борців за відродження“ і самі відроджують, не далеко одійшли від придорожніх харцизів і вулишних злодіїв. З „єдністю“ на устах вони цуплять всіх до гурту, „співають“ солоденькі куплети про „зорі“, „сонце“, „щастя всіх об'єднаних“ і т. п., шарпаючи adeptів відродження по вовчому. Ангельські слова та чортова думка!

І „чортова думка“ підкопує всі будівлі „єдності“, викриває фальш і брехню „любви до всіх“, бачучи зуби апостолів єдності скрізь. Отара ж людська йде, як барани під ніж, під різні прапори всяких „відроджень“, не бачучи, що йде під ніж. Щастє сліпих в їх сліпоти!

Національне відродження, як вироблення людей на одну колодку, єсть типовий „зоологічний націоналізм“, який бере всі свої форми і методи в сучасній поезії гніту — єдності, розвитої капитализмом до степені непохитного божества. Українські трубадури єдності — всі „патріоти“ і „демократи“ — працюють в цьому напрямку. Як діти віку цього.

Про людину-ж забуто, але це — „натурально“. Де панує єдність — там людині місця нема. Там місце українофилам.

Художні враження.

(П'ята виставка картин Київських художників).

Красота спасает миръ.

Ф. Достоевскій.

Краса!.. Скільки думок викликає це коротеньке слово, скільки таємного змісту і глибоких почувань розкриває воно?!.. З нього, мов з бездонного джерела тече різнобарвний струмок всяких понять. Що для одного може бути надземною красою, то другий над тим іронично посміється, або просто не зверне ніякої уваги. Вона навіть може бути ніким непоміченою, але принада і цінність її від того не гинуть. Вона тоді застається сама собою незрозумілою, недосяжною. Краса так різноманітна і різнобарвна, як переливи саява сонця на листі осіннього гаю, коли тисячі фарб співають одну прекрасну мелодію осіннього смутку... Краса многостороння, як сама творчість, а ця остання віки напоює і напоюватиме своїм напитком натхнення, безмірним змістом плідотворної роботи душу художника. У кожного художника своя краса, своє особистосуб'єктивне, невлучимо-безпосереднє розуміння її, свій спосіб бачити її і розмовляти про неї з другими. Поет висловлює її по-своєму словами зовсім не так, як його поет-товариш. Теж робить артист-музикант в звуках, і артист-малювальник технікою і гармонією фарб співає по-своєму про свій склад душі, про внутрішній світ понять своїх в сполученні з видимою природою, з уривками її краси. І через те в мистецтві не може бути поняття про ідеальну красу як щось стале. Єсть тільки краса, котра через твори мистецтва пробуджує в нас радість духової насолоди і радість та, якась особлива, неподібна до іншої радості, до іншого чуття щастя, які ми переживаємо в житті. Дивлячись на картину творця в якій відбилось індивідуальне його розуміння видимого навкола, ми відчуваємо не тільки хвилюючу радість, але й естетичне самовідкровення. Ми начеб

то находимо самих себе в утворі мистецтва, ніби тільки лиш зараз побачили яскраві переливи сонця і зрозуміли їх красу, хоч щоденно в житті бачили дійсні струмні його, а тої чарівливої краси мов би не добавляли і тільки лиш тепер глибоко відчули її. Творець артист підгледів і відкрив свою душу в живій природі і своїм твором дає нам зрозуміти себе, його (артиста) й красу, що нас оточує.

В естетичній насолоді ми забуваємо про буденні недовладності, про свої муки й безмірну тугу. Душа тремтить в процесі творчого споглядання, мов зловлена плотичка, і дістає у глибині чужих образів нові переживання. Художник повинен дати ці переживання, повинен втілити в твір свій весь відчутний ним настрій, виявити пензлем багатство душі своєї, показати тонку красу і гармонію її в гармонії фарб. І чим тоньша, чим інтимніша буде ця гармонія фарб, тим більш чаруватиме нас своєю красою тайна людської душі, бо прекрасні художні зразки творяться огнем душевних мук в безупинних шуканнях нової тайни природи, нової гармонії фарб і ліній.

Кожна виставка картин — єсть храм мистецтва, сума довгих страждань і мрійних слів, гама принадних тонів і чарівливих звуків... Гориш надією здобати силу творчих замислів, смілого натхнення, безмірного, таємного замилювання чарами природи. Здається, так і бризне на тебе золотий огонь фарб з десятків полотен і зачарує тебе казковими переливами. Скільки ж бо найкращих хвилин життя, довгих днів творчої напруженности принесли артисти на свято свого мистецтва?! А виставка — дійсно свято мистецтва.

Цього свята довго чекали кияне. Хотіли побачити, що зробили на протязі року свої місцеві художники. Хотіли підійти ближче до артистів, проїнятися настроєм, фарбами, образами і лініями суб'єктивного розуміння артистами природи. І ось нарешті діждалися одкриття в Педагогічному Музеї чергової п'ятої виставки картин київських художників, котрі гуртуються біля організатора її К. Бахтіна. Ця група художників користується симпатіями тутешнього громадянства і безумовно по праву заслуговує певної пошани. Тут притулились молодші художні сили г. Києва з різними напрямками і тому сьогорічна виставка далеко цікавіша попередніх.

В мальовництві ми переживаємо зараз помітний кризіс. Старі, вчора ще улюблені, імена мало що говорять сьогодні нашому серцеві, а молодше покоління своїми імпресіонистичними поглядами і теоріями ще не зовсім зрозуміле широкій публіці. Надто вже звикла вона бачити і покохала безконечне повторювання природи в самому узькому розумінні, доходячи до грубого копіювання без творчого огню у старих артистів, а молодому, свіжому трактуванню фарб боїться публіка повірити. Вона жахається яскравості, кажучи, що в природі щось не так... Молодші сили працювали далі, не дивлячись на недоцінку своєї праці і врешті стали перемагати, привчаючи глядача до тонів своїх фарб. І ось тепер вже ясно помітний інтерес публіки до нового в мистецтві. Починають визнавати заслуги вчора ще осміяних артистів. Можна помітити, як глядачі, ніби виправдовуючи свою вину за недбале відношення до творчої праці художників, старано придивлялись до малюнків, хотіли побачити в них те, чого з першого разу неможливо зобачити.

А як же художники? Чи виправдали надії своїх глядачів-цінителей? Чи внесли новий струмок в мистецтво, чи відкрили свою душу багатства дивовижних фарб? Чи утворили цю казку залюбовання, від котрої хвилюю можна було би відпочити?

Треба сказати — ні!

Правда, такий осуд не можливо виносити всім артистам, що беруть на цій виставці участь. Артист завжди застається артистом, не дивлячись чи оцінить його загал чи може осудити не розуміючи його. Але рівночасно артист повинен завжди чарувати красою своїх творів, відкривати нові обрії своєї творчості, показати нам щось незнане, а коли і знане вже, то в принадному освітленню, в новітньому трактуванні. А так, то артистів на цій виставці мало. Треба зауважити, що загалом виставка цікава, але багато на ній фотографічних знімків природи. Наприклад „Старая усадьба“ Бахтіна чим вона відрізняється від трьох-кольорової фотографії à la Марков? На ній не видно того освітлення, котре хотів показати артист. Останні його картини на улюблені мотиви зими теж нічим не можуть причарувати. Також і малюнки В. Бялиницького-Бірулі на безконечні мотиви ранньої весни, ранньої зими та інше стали

нудними вже. Сіро, одноманітно. Ні розмаху, ні думки, ні техніки. Правда, що зіма у Бахтіна почувається вохка, а в Б.-Бірулі — з приморозком.

До фотографів, котрі хочуть бути вірними природі і маляють речі з грубим педантизмом, зарисовуючи дрібниці контурів, не бачучи невлучимої тайни природи, належать такі художники як І. Мясоедов, Б. Романовський, П. Міллер, І. Макушенко та ин. Про них і не говоритиму, бо все майже ви-ставлене ними мало цікаве.

Трохи краще виглядають твори артистів: Г. Бурданова, М. Зайцева, Левченка. Тут безумовно маємо цікаві постаті художників! Вони говорять зовсім іншими фарбами, на свій лад, на мові художнього переживання, тонами сочистих комбінацій, але виконано сі праці ніби на спіх, недбало. Через оту недбалість, похапливість стушовується розмах і не дає відповідного настрою. Але вони далеко цікавіші попередніх.

Ще більшою недбалістю і грубою технікою виконані малярки М. Гажуло. Ще мало невимальовувати деталі, треба передати душу природи пройнятую власною душою, передати красочну гармонію в принадному єднанні фарб. А цього як раз і немає у д. Гажуло. Грубі, некрасиві штрихи псують вражіння, а ядовитість фарб ріже очі. Його „Осінь“ не дає дивної гри фарб осени. В натурі куди краще і більше таємного змісту і настрою ніж в етюдах артиста. З кращих безумовно „Стога“. Тут єсть ніжність тонів і прекрасно-переданий настрій.

Теж саме можна сказати про Л. Брюммера, Н. Бурáчека і Д. Ільченко. Останній видко працює над собою. Помітний поступ.

З портретної живописі маємо цікаві картини Я. Мількіна, А. Мурашка і Л. Ковальського. Відокремлюється картина Мурашки „Воскресный день“. На ній під освітленням сонця сидить трое дівчат-українок в праздниковій одежі. Виконана вона старанно. Обличча дівчат гарно передають вираз. Тільки для мене не зрозуміло, як струмні сонця освітили голови дівчат і внизу попередниці, а майже, ані одним струмочком не зачепили кафтаників. Ядовиті, суворі коліри (темно-зелений і синій) так і ріжуть око глядача. Тут здається розійшовся артист з художньою правдою. Інші портрети його цікаві певним рисун-

ком і гарним виконанням. Нічого собі роботи Мількіна, тільки поруч з сочністю і широтою пензля відчувається зачароване коло реальності. Пастелі Ковальського цікаві м'яккістю ліній, прекрасним рисунком і сміло переданою експресією виразу обличчя.

Єсть на виставці, хоч і не багато, навіть дуже цікавого. Єсть роботи художників, дійсних творців, котрі віддають свою душу з любов'ю великим стражданням і розмовляють в муках симфонією фарб. Вони наче моляться тайнам незнаної краси і душа їх ридає в ніжних нюансах прекрасних тонів фарб. Вони вільні від рабського копіювання, в душах тремтить сяйво нових звуків. Вони прагнуть здобути заховану тайну і потрошити кригу старого, щоби засяяти в нових фарбах й чарувати сумливими тонами й печалю своєї душі. Для них мистецтво не забавка, як для манерного М. Денісова, а велике страждання, безмежні муки з безмірною любов'ю до штуки. Вони в мистецтві священнодіють.

Таким мені здається Г. Золотов. Його малюнки наскрізь пройняті смутком, задумою, і тиха печаль плететься в ніжних, темно-вечірніх фарбах. Дуже помітний вплив на нього М. Врубеля і вплив гарний, благородний. Його „Розы“, „Цветы“ дуже нагадують квіти Врубеля. Там само і в інших картинах та ж мозаїчність фарб, що зливається в пісню безмежної „Скорбі“. Цей артист на очах киян виявив свій хист. Ще кілька років тому не можна було цього сказати про нього, хоч правда він подавав надії і, любовно працюючи, оправдає їх. З обережністю будемо чекати і надіятися більшого від нього. Хочеться вірити, що він зачарує нас казковістю тонів фарб своєї душі.

До цієї категорії артистів-творців належать А. Крюгер-Прахова, А. Богомазов, Ф. Кричевський, почасти Н. Прахов і Н. Орлов.

Цікавими, сміло виконаними з сильним розмахом єсть картини Богомазова. Почувається величезна широта душі і сила виконання. В ніби недбалому, на спіх зробленому малюнку „Ліс на Іматрі“ звичається тайна смерекового лісу, глибока тайна мало ким зрозуміла. Цей артист ще не найшов свого шляху. В сьогорішніх картинах він не подібний до своїх старих малюнків. Трохи лякає мене його позіровка, манерність. Більше би простоти і сили вислову.

У Кричевського пензель плаче смутком і задумою. Його малюнки цікаві чудесними фарбами і виконанням. Гарно задуманий і виконаний малюнок „Три покоління“. В „Сухих хризантемах“ просто й тужливо передана минула, колись инша краса квіток, котрі тепер зів'ялі й припрошені пилом нагадують про свій колишній росцвіт. Більшість його картин написано на українські сюжети. Д-й Н. Орлов сього року виставив менше ніж минулих років і по художньому виконанню слабші речі, ніж торік. Коли д. Золотов виправдує надії то д. Орлов сходить по східцях безнадійности. Тут тільки повторювання, переспівування самого себе і то з меншим змістом і силою. А шкода, — він міг би бути надто цікавим. Його, як то кажуть, заїла манерність. До кола манерних треба зарахувати Н. Орлова, М. Денісова і почасти А. Богомазова.

З графікою виступили два останні себ-то: Денісов і Богомазов. Їхня графіка загалом цікава, але нічого не дає особливого. Богомазов і тут сильніший і більш інтересний ніж Денісов.

Різбярство на виставці представлено І. Габовичем та В. Іщенком. Тут єсть гіпс, мармур та бронза. Різбярство у нас стоїть далеко на нижчому щаблі розвитку ніж малярство і представлено воно скупю і бідно. Хоч д. Габович виставив аж 17 річей, але така шаблонна символістика підсолонжена дешевими ефектами мало кого може вдовольнити. Ось зразок. На скрипці лежить гола з принадними формами жінка. Це зветься „живая струна“. — Ні виразу в обличчі, ні в положенню тіла. Подібних зразків єсть кілька. Крім фальшивого твердження тем з присмаком дешевеньких цукерків єсть грубі технічні невдаłości. Наприклад в скульптурі „Материнська любов“ де мати пригортає до грудей своє маленьке дитя-немовлятко, придивившись до окремих частин скульптури помічаєш, що босі ноги дитини ні чим не відрізняються від ніг старої матері. Це ж очевидна не пропорціональність. Так само в мармурі „Сон“—голівка дитини виглядає надто старою і мов би висить в повітрі, замість того щоби опочивати на мякенькій подушці. Роботи Іщенка теж мало цікаві.

На українські сюжети помічаємо цілий ряд картин художників: В. Кричевського, Ф. Кричевського, Левченка, В. Менка,

Бурданова, С. Яремича. Б. Владимирського, Л. Ковальського, І. Макушенка, І. Шмуглейта та інших, але нічого надто цікавого поміж них не здибаємо. Крім згаданої великої картини А. Мурашки цікавіші малюнки братів Кричевських, Левченка і де-що Менка. Українська природа своїм багатством чарує багатьох артистів, а особливо пейзажистів і там вони мов з бездонного джерела вичерпують море фарб і змісту. Тільки на великий жаль підходять до неї з невеликим недбаннем і смаком і тим наче компромітують її красу. Артисти наче-б навмисне для задоволення публіки з малими вимогами сліпо копіюють натуру і недобачають, або просто негують, безгранично-таємничу красу її. Замість глибокого споглядання з душевним тремтінням в творчій екстазі артисти мов би поверхово, похапці, зарисовують кілька штрихів, дорівнюючись до вимог публіки; чому не навпаки — не піднести смаки публіки до вищих стремлінь. Фарби їх не викликають в нас ніякого чуття, ні чуття признань любови, ні навіть щирого незадоволення. Просто проходиш мимо байдужісенько без всякого зворушення. Стає жаль праці артистів — бо чи варт роками працювати і своєю працею не схвилювати ані разу душі глядача? Хочеться пережити за артистом ті тонкі, ніжні нюанси настрою і переживань його душі, а для того він повинен показати свої переживання в принадному єднанню фарб без манерности в повній гармонії душі своєї. Так і хочеться сказати за М. Врубелем: „Довольно манернаго, довольно поверхностной краски. Пора же глубже зарыться въ интимнѣйшую пѣсню красокъ“...

Ол. Авратинський.

КРИТИЧНІ УВАГИ.

Іван Нечуй-Левицький. *Криве дзеркало української мови.*
Київ, 1912, ст. 96 ц. 30 к.

Шановний І. Нечуй-Левицький знову виступив в оборону української мови ...од українців. За найбільшого винуватця, що калічить українську мову, автор вважає проф. М. Грушевського і „галицькі“ часописи: „Раду“, „Л.-Н. Вістник“, „Село“, „Засів“, „Світло“, „Українську Хату“ і багатьох дійсних і українських „галичан“. Автор наводить багато „зразків“ так зван. української літературної мови, яку заводять у нас теперішні „творці“ і подає переклади їх на дійсну українську мову. Загалом, уваги І. Нечуй-Левицького справедливі, влучні і важні, хоч де-які його власні неологізми — „прилюбність“ (пристрасть), „заповзяття“ (підприємство) не можна признати влучними. Трохи гумористичний тон, старече балагурство, безосновна уїдлива причепливість до апострофа „від“, „кроки“, зменшує серйозність піднятого питання. Всю иншу пресу, вилучивши „Ріллю“, „Дніпрові Хвилі“ та „Світову Зірницю“, автор вважає за пристановище „галицької пропаганди“, провідником її — проф. М. Грушевського, який „заводячи нахрапом на Україні галицьку книжню мову, копає таку яму, в яку можна поховать українську літературу навіки“ (ст. 10). І вже не жаліє автор жартів і смішок, щоб зкомпромітувати теперішню літературну мову. Справді, вона варта того. Читаючи наші часописи, чуєш в глибині серця, що це не українська мова. Яка хочете, але не українська. Причиною (і дуже важною) упадку нашої преси треба вважати мову. Знаючи її, я часто не розумів, про що пише автор. Прочитав колись двічі статтю В. Панейко (в „Л.-Н. Вістнику“) про реалізм і символізм в літературі — і не зрозумів. Окремі слова знаю, а склавши до купи їх — нічого не виходить. Просто, граматично не зрозумів. Прочитаєш речення — і не розумієш. Подібно було з статтями Чепіги в „Світлі“, в першому річнику. Читаєш і звязку між словами не бачиш. Коли це українська мова, то я мабуть не українець.

З такою мовою ми вже одгородились од народу: як схоласти 16, 17, 18-го віків, з своїм словено-польсько-руським жаргоном, так і ми з польсько-російсько-славянсько-малоросійською мішаниною одгорожуємось від народнього джерела, яке тільки славимо, а не користуємось з його. Ще слова у нас не такі потворні, але що до синтактики, то справді лихо. Польський елемент наскрізь проїв нашу мову — це наслідство колишнього рабства України і тепер Галичини під Польшою. На Україні щось подібне робиться з московщиною. Вся інтелігенція спотворилась, а протонароддя йде слідком за панами. В результаті — ми витворюємо мову з російщини. Думаємо по-російському і підшукуємо до російських слів ніби українські. Перекалічуємо просто російщину на псевдо-українщину. Ми пішли далеко назад, ніж то досягли наші культурники — Шевченко, Куліш і їх сучасники.

Белетристика наша теперішня під стать мові публіцистичній, науковій. Звичайні російські слова і звороти, буквально перекалічені на українське. Наше покоління мови не вчить, так, як, напр., вивчилась М. Маркевичка (Марко Вовчок), великоруска! Добродій, що орудує кількома десятками українських слів, вже пише в газеті і ледви нанизує слова, видумуючи їх підчас писання. Можна теперішню українську газету читати зразу по-російському. І дивна річ: коли отак читаєш, то писання зразу виглядає більш сімпатично — є і стиль і думки, а „по українському“ — блідо, нецікаво, убого.

До цього ще й правопис. Дві течії правописні — українська і галицька — наробила страшного безладдя: читаєш одну книжку — приладжуйся, читаєш другу — приладжуйся. Для нас нема сумніву, що галицький правопис і де-які граматичні форми треба рішучо викориняти і з цього погляду ніяка безоглядна боротьба не буде шкодливою для українства на Україні.

Ми не можемо перетравити форму *dativus'a* з кінцівкою *и* (Іванови, чоловікови), також „на поли“, на Волини, Кубани, бо увесь український загал каже „на полі, на Волині, на Кубані“. Також ми не чули на Україні, щоб хто казав „шукати за волами“, бо кажемо лише „шукати волів“.

Коли українська література доказує що-дня, що українському народові шкодить „незрозуміла мова“ і що малесенька

одміна в слові, навіть у вимові вносить тільки плутанину, т логічно треба прийняти, що незрозумілі одміни української мови, з діалектів, не можуть бути обов'язковими, яко незрозумілі. Я вважаю такий вираз для лівобережця диким: „скажи Іванови, щоб вигнав Петрови коні“. На питання — *кому, чому* — закінченне обов'язково на *і, чій* — на *и*. У „ЛНВ.“ в одній п'єсі була фраза: „піді принеси коняку“. Прошу вас, вся Україна читала „коняку“ (од слова — *кінь*), а справді це значить „коньяк“ (напиток). Галичане бо кажуть, що м'яка голосна йотується завжди, а як вимовляти слова „буря, урядник“ (бур'я? урядник?), тоді як пишуть „бурян“, то вимовляють „бур'ян“. Вся Україна вимовляє „п'є“, „б'є“, а чому галичане пишуть „пе“, „бе“? У нас таке і вимовляється без йотовання — *пе, бе*.

Така ж плутанина і з двома kropками над *і*.

Ми кажемо, що ця літера вказує звук — *йі* (йотоване *і*) і так пишемо „Україна“, „їхати“ і т. п., але як вимовить кінцеве *і* в слові „Україні“ — чи не „Українійі? Кажуть, що треба кінцеве *і* не йотувати, бо тут, мовляв, лише змякшене *і*. Як же одріжнювати, де становити *і* йотоване, а де „лише змякшене“? Я не розумію, для чого ці зайві тонкості, напр., „на лінії“ і як їх вимовляти... Або ще звичка розривати слова: бити муть ся, сміяти муть ся. Тако ж відокремлювання *ся* мусить мати якесь оправданне. Такого оправдання ще ні в чому не видно. Хай собі галичане одріжняють тонкості *і*, хай друкують хоч кожне слово розтявши по складах, але цей правопис на Україні страшенно шкодить популяризації українства і ми мусимо його рішучо відкинути.

Що-до цих правописних питань, то Нечуй-Левицький не каже чому апостроф (') треба вигнати. З якоюсь несолідною причепливістю автор іронізує з апострофа, але, на мою думку, безпідставно. Чому замість апострофа треба ставити м'який знак — *ь*? От же перед йотованою голосною стоїть часто твердий суголосний звук. Ясно чуєте твердість *з'їзд*? чому ж ви пишете *зьїзд* (а галичане — *зізд*). До чого тут м'який знак? Це те ж фальш. Треба дати оправданне своєму поглядові, а тоді вже іронізувати з чужих недотепностей. Я переконаний, що апостроф треба лишити в нашому правописі. Без всякого оправдання бурчить шановний автор на „від“ супроти

українського „од“. Треба попереду доказати, чому „від“ не українське.

Сучасна літературна мова дуже вже далеко одривається од живої і недалеко той час, коли вона буде чисто схолястичною — з безліччю карикатурних граматичних і правописних форм — і чужою для народу. І на користь такої метаморфози працюють пропагандисти галицьких форм та незнайки нашої мови, „виробляють“ або „вितворюють“ мову, як вони пишливо кажуть.

В глибині будучих віків, коли утвердиться федеративно-державний лад, коли Україна диференціюється на кілька окремих штатів (Слобідська, Ліво- і Правобережна, Галичина, Кубань, Гуцульщина, Лемківщина і т. д.), тоді тільки отпаде питання про мову і правопис, кожний штат буде мати свою мову і свій правопис. Тепер же йде культивуція одного діалекту, накидання його значно більшій (по кількості) людности. Навіщо?

Все це виносить на чергу потребу вироблення якогось принаймні компромісного правопису, найпростішого, без ніяких умовних форм. Лагодиться, як йде чутка, з'їзд українських письменників, то от і треба йому зайнятись і цією справою, бо де далі більше український народ знеохочується своєю літературою (одна з причин цього — чудернацький правопис!) і в перспективі у нас — правописна завірюха.

Книжка І. Нечуя-Левицького, помимо своїх літературних, дефектів, збуджує важні питання і в цьому її велике значіння на цей час.

М. С—ний.

Лев Юркевич. *Національна справа і робітництво*. Вид. „Дзвін“. Київ, 1913 (?). Стор. 35. Ц. 15 к.

Інтересна — і zarazом кумедна книжка. Інтересна вона тим, що автор хоч і повторює відомі думки марксівських ублюдків, але видно, що ці думки стали його власними думками. Він говорить від себе, не покликуючись на авторітети, — і це його перша заслуга. Друга заслуга автора перед читачем в тім, що він поминув питання про істоту нації, і цим заощадив собі

часу, а читачеві нервів. Цими двома заслугами властиво і вичерпується позитивне значіння книжки. Я читав книжку досить уважно, бо порушене автором питання дуже цікаве, і все ж таки на підставі висловлених в ній гадок не міг зрозуміти: яку ж властиво має вагу національне питання спеціально для робітничої класи? Д. Юркевич пише, що 1) робітник завдяки панованню чужої мови, не може досягнути справжньої освіти; 2) чужа культура виринає глибоку прірву між селом та міським робітництвом; 3) та ж культура поділяє націю на два національно-ворожих табори; 4) вона вносить розбрат в робітничі маси, як то бачимо у чехів. Все це, розуміється, справедливо, але перші три пункти мають значіння не спеціально для робітництва, а взагалі для нації, а останній — не переконуючий. На думку д. Юркевича братовбийчу війну між чеськими робітниками викликають централісти, а ці останні з таким же правом можуть обвинувачувати автономістів, бо коли б автономісти згодні з ними, централістами, то ніякої братовбийчої війни не було б. Лишається не ясним: чим відрізняється робітничий націоналізм від націоналізму, скажимо, „Ради“? Яку вагу має національне питання спеціально для робітництва? Через що робітники повинні зайняти в національному питанні свою окрему позицію? І яка власне ця позиція? Які конкретні національні домагання робітників (зглядно робітничих проводирів)?

Автор не стільки займається позитивним рішенням справи, скільки тим, що збиває розповсюджені у нас погляди на цікаве для нього питання, і тут власне він робиться кумедним. Він, воюючи з ідеологами буржуазії, властиво бореться з ідеологами... робітничої класи! Хто, як не марксісти, ширили у нас думку, що робітництву „не треба дбати про національну волю, що вистарчить вільних порядків в державі, за котрих кожна нація вже через саму політичну волю буде вільно і спокійно розвиватись“? Кому, як не марксістам, все здавалось, що „скоро робітництво заінтересується національним питанням, то воно зараз же заплутається в шовіністичних хитро розставлених сітках і забуде за свої класові інтереси, запалиться українським патріотичним вогнем і піде рука в руку з тими, котрі поведуть його не пролетарською стежкою“? Кому, як не їм, націо-

нальне відродження видавалось „за незалежне від людської волі“? А тепер д. Юркевич вважає такий погляд „страшною помилкою“ і пише: „Певна річ, що зміни ніколи не прийшли б і хоч вони справді неминуче мають прийти, бо сього вимагає само життя, то все ж необхідно захотіти нових порядків, необхідно домагатися їх, необхідно, щоби душі людські закипіли бажанням нового життя“. Цілком справедливо, і можна тільки радіти з того, що марксісти зрештою перестали вірити в те, що знамените „колесо історії“ само рухається та взялись (чи думають взятись) самі крутити його по власній уподобі. Але на віщо було писати, що подібні погляди ширились не робітничою літературою, змосковленою інтелігенцією? Так було й написати, що, мовляв, ми колись оттак думали, а тепер „життя показало“, що ми помилялись. „Честно и благородно“, хто не знає, що таке „пролетарський світогляд“, той не був би одурений, а хто знає, той би не сміявся.

По окремим питанням автор висловлює такі погляди, про які колись, як що пан-Біг продовжить його літературного віку, мусітиме написати, що їх ширила „зденационалізована інтелігенція“ або щось подібне. Напр., той факт, що „інтелігенція збочує з свого давнього уторованого шляху московської культури“, автор пояснює тим, що „маси народні прокидаються до новітнього культурного життя і інтелігенція поспішає національно принатуритись до них“. Очевидна неправда, бо самі ж ідеологи робітничої класи не принатурюються до робітничого світогляду, а намагаються принатурити робітників до себе. В другому місці він каже, що наша інтелігенція ранішої доби не була широко-демократичною, а тільки „залицялася до народніх мас“. Подумаєш, яке ж велике цабе ті „народні маси“, що до їх треба було аж залицятись! Та же українські пани, про котрих д. Юркевич випишує, що вони залицялись до народніх мас, мали право і змогу пороти в конюшнях ці „маси“! Де ж тут причини до залицяння? Знесення панщини д. Юркевич згідно з „робітничим“ катехизмом, пояснює тим, що крпацтво перестало бути вигідним самому панству. Факт, що панщина переросла саму себе, але більшість діячів епохи визволення не знала про існування цього факту. Тільки вульгарно-утілітаристичний марксист може думати, що кожен

поміщик, раніш, ніж подати голос за знесення крѣпацтва, підрахував, у що обходяться йому дармові робітники, а в що обійдуться наймані руки. Тримаючись подібного методу вияснення суспільних явищ, можна доміркуватись і до того, що увесь марксизм повстав в наслідок того, що він давав матеріальні вигоди його ідеологам. Автор так далеко заходить в своєму марксіському нахилі вчувати брязкіт грошей там, де може їх і ніколи не було, що пише: „Взагалі ніде так вороже не ставляться до робітничого самостійного руху, як у націй поневолених і тих, що відроджуються. Панство такої молоді нації ще порівнюючи безсиле, жадне на кожну копійку своїх прибутків і тому робітничий рух, котрий сим копійкам загрожує, викликає до себе люту зненависть“ (підкрес. моє). Чим же тоді пояснити, що „жадне на копійку“ панство витрачає кошти і сили на підтримування національного руху? Чим пояснити, що всі наші національні інституції і літературні органи утримуються майже виключно „жадним на копійку“ панством? Коли панство і ставиться вороже до робітничого руху, то не за національне, а за його економічне обличчє. Капіталісти ставляться вороже до робітників, а не взагалі „пани“. Багато з тих „панів“, що не приймають грошово-утілітаристичної доктрини марксистів (не Маркса!) „мають на двох одні штани“, кажучи фігурально.

Автор тримається тієї думки, що „українське робітництво має свої власні великі національні завдання“, і що „йому належить створити свій український культурний рух“, — але які власне національні завдання робітників, які специфічні риси робітничої національної культури, — цього автор не говорить. Впрочім, на підставі його міркувань можна сказати, що робітнича культура буде відрізнатись від „панської“ щирим демократизмом. „А хто, вигукує автор, насмілиться сказати, що демократизм робітництва не є дійсним і найглибшим демократизмом?“ Розуміється, ніхто, але „найглибша“ демократичність робітничої культури — пагуба її. „Робітнича“ культура і тепер найбільш демократична — чого ж ще треба д. Юркевичу! Щоб знамените „колесо“ зовсім спинилось?

А. Товкачевський.

ТЕАТРАЛЬНІ ЗАМІТКИ.

„Режисьор є необмежений господарь театра. Од його залежать актери, глядачі і драматурги. Він стоїть над ними всіма і ними ж всіми орудує. Так, він посягає на право автора, вмішуючись в його творчість. Але через се він повинен бути і мудрішим од драматурга: повинен не тільки знати потайні переживання його, але й оточити сі переживання потрібною оправою. В цій оправі підносить він автора глядачеві. Одночасно повинен боротись і з актором, виправляючи постановою помилки автора, та вчить новому публіку. Таке велике завдання сучасного режисьора“...

Сі слова якогось теоретика прийшли мені на память зараз, коли я сів писати свої театральні вражіння. Вражіння ці такі бідні, такі бліді, що мимоволі шукаєш винуватого в тім раніше, ніж перекажеш їх. Сим наче силкуєшся виправдати все, свої невітшні висновки і самий стан справи. І се справедливо, бо коли „господарь“ в тому винен, то чи не з його і вимагати кращого, не від його й чекати поліпшення її. Але перейдемо до фактів, тоді буде безпечніше для мене і краще се видно другим.

На цілком справедливй бажання публіки бачити на кóну театра нові п'єси, почути нові слова, пережити свіжі вражіння — п. режисьор дав серію заяложяних трафаретів обновлених хіба що тільки новими заголовками. Що свіжого дали орігінальні п'єси: „Жарт життя“ — С. Черкасенка, „Гроші“ — Ф. Левицького та „Талан“ — М. Старицького? Плиткі, набридли і відживші свій вік приписи соціально-загнивно́ї моралі в сотий раз навіть в сей сезон, проплили перед глядачем. Схематичні постаті без жадних рисів живої психології. Але й то ще не біда, коли б стара бабуніна істина та прикрасилась хоча би в сучасну сукню, може би тоді вона і зворухнула в нас цікавість і бажання прирівняти свій кодекс моральний, а де-що і відновити. Та тут і того не було, і не могло бути — стара пісня проспівана старим манером.

І що-ж хто винен? Автор? Ні — режисьор, коли продемонстрував перед публікою убогість свого смаку, убогість розуміння своїх великих завдань, коли працював сам і других присилював працювати над тим, що не варто і уваги почесного художницького ока. І публіка має право ремствувати, має підставу гніватись, бо поклавшись на режисьора, на його чуття художника, на його високі естетичні і розумові вимоги щодо матеріалу постановки, вона втратила час, зганьбила свої настрої і зруйнувала свої сподіванки. Мають право гніватись автори, бо вони також поклались на його критичне чуття досвідченого режисьора і сміло виставили свої імена на посміховище людське. І їх крок, як осліплених бажаною славою автора, зрозумілий, але як виправдати вчинок холодного, досвідченого і тонко-розвинутого чуття режисьорського?... Я тут безсилий... І коли для авторів — дебютантів буде добра наука на будуче, — щоби удруге не виривалися зо своїми неопрацьованими драмами, щоби приструнили начас свої апетити авторські та не силкувались макулатуру свою мінять на призначення і гроші публіки, то для режисьора се повинно бути тим таємним застереженням: „мане, текел, фарес“, котре невидима рука начертала на стіні палацу осліпленого своєю могутністю Навуходоносора...

Дискредитовавшись в постанові оригінальних п'єс, режисьор — „господарь театра“ — не вийшов переможцем і в постанові чужої, перекладної п'єси. Зрозумівши нарешті ту просту істину, що коли у нас — українців немає добрих, літературних п'єс оригінальних, то треба братись за перекладні, він знову таки ступив не цілою ногою, а лише на пальці і через се схибнув. Маючі в своїм розпорядженню п'єси світових авторів: Ібсена, Зудермана, Гауптмана, Метерлінка, Пшибішевського і давніших — Шекспіра і Шіллера, він бере для постановки ново перекладені, невдало, нелітературно перекладені п'єси мало відомих, невидатних авторів, як напр.: „Зачароване коло“ — Люціана Риделя, котра вже йшла і „Мед каштелянський“ — Крашевського, що незабаром піде. Сі п'єси польських письменників є кращі од тих наших, що йшли в сей сезон, але коли можлива постановка слабенької п'єси оригінальної, то неможлива — перекладної, бо тоді праця коло неї не-

має ніякого резону, ніякого оправдання. Особливо, коли п. режисьор попрацює над нею так, що й сам автор не пізнає її. А так і є з п'єсою „Зачароване коло“...

Інцидент, що розгорівся між д. Хоткевичем та д. Садовським вже ясно ілюструє д. Садовського, яко режисьора. Він так сміло і одважно поправляє завжди автора, що довго над сим нічого спинятися. Так він виправив Лиманського, так Л. Толстого в п'єсі „Від неї всі сівверни“ (по рос.-качества), так само і Риделя. Досить вже над сим попрацювала пані С. Тобілевич — перекладачка з польського „білим віршем“, якій певне невідомо навіть що то за чудасія така отой „білий вірш“, але... п. режисьор перевершив і її. На п'єсі „Зачароване коло“ д. Садовський виявив цілком себе, свої літературні смаки, своє розуміння подібних п'єс та і глибоку пошану до театрального мистецтва. Але раніше пару слів про основний зміст самої п'єси по Риделю.

Місце дії — Польша, то в глухій лісі, та селі, то в палацу пана воеводи. Час — епоха Сасів. Час, коли в житті, як воеводи, так і простого селянина царювали різні забобони, коли з ними він родився і з ними виірав. Ся участь різних духів, різної нечистої сили в житті людини і дала прекрасний сюжет авторові. Неможна сказати, щоби особливо талановито вдалось се авторові. Ми повинні признати щиро, що бачимо більш вдалою роботою на сю тему українську п'єсу п. Лесі Українки — „Лісова пісня“ і тому дивуємось знову таки режисьорові, що вибрав для постановки гіршу, а не кращу і оригінальну п'єсу... Але як не є, то всетаки авторові вдалось перевити звичайне життя воеводи з його мілким бажанням стати гетманом та простої баби-мельнички Марини з її коханням до робітника Яська — з тою участю в них цілої природи — Лісовий Дід, поезією природи — Мацюсь Дурненький і всіми лихими силами, ще шкодить людській натурі в житті — Чорт Бору́та, Куций Чорт... І соковита, барвна, захоплююча казка перевилась з сірим, звичайним побутом. Сімпатії автора на боці казки, на боці тої демоничної сили, яка керує людським життям так несподіванно для його, на боці тих стіхійних сил природи, в руках котрих є цілий світ, і котрих людина не в силі розгадати. Тому то автор так любовно і широко

розписав свої символи, тому то, читаючи п'єсу, підпадаєш їх владі і нехотячи віриш тому всьому. І тому-то тільки присутність сих істот в п'єси, присутність казкового елементу в данній праці має свій *raison*, що автор зумів нас переконати силою свого таланту.

Але ось його тонка, можна сказати, ажурної роботи п'єса попала в грубі руки і вони одважно обломали всі везерунки, щоби не заважали, а zostавили тільки грубо-буденний зміст, основу роботи. Та мало того — ті прикраси, той багатий елемент казки, тонко-естетичний елемент фантазії — він використав як матеріал для дешевого ефекту, дешевої прикраси в постановці. І широкі образи автора згинули, фарби не дали враження глибини образу, а лише різали око. Прекрасне бажання автора сочетати символ з конкретним, буднічним, пошлим життям — грубо разбив режисьор своїм цензорским олівцем. Викреселивши багато з ролі Мацюся (в I д. балачка з Дідом, в III д. зустріч з Басею), з ролі Діда-Лісовика (III д. балачка з Йосипом) режисьор розбив сі образи, не дав їм переваги в драмі і згубив самий *raison* їх присутности, бо знищив ту свійособливість і ту глибину їх змісту, яку наддав їм автор. А сим він прислужився авторові, бо сміло і нахабно погасив ті проблиски художньої вартости, які всетаки були у автора. Зостався один „зміст“... символічна фантастика зруйнована, і перед глядачем стають якісь істоти без всякої потреби, котрі тільки запутують „зміст“... мілку банальщину, яка так по сердцю літературному смакові п. режисьора. „Сценичний реалізм“ вбив всю естетику і показав творчу неміч п. режисьора...

І так, режисьор — „господарь театра“ вмішавшись у творчість автора впевнив нас, що він є далеко „немудріший“, бо не тільки не зрозумів автора, не розкрив його бажання, але й „своєю оправою“ підніс глядачеві щось невиразне, зіпсувавши символіку автора, перенесши центр ваги на „зміст її“... А такий режисьор, та коли ще він „господарь театра“, то що доброго може зробити з найкращими п'єсами, що прибавить він до художньої роботи автора, чим оправдає свою високу роль — „істолкователя“ автора?... І тільки тепер починаєш радити, що у п. Садовського не знайшлося смілості прикласти своєї праці до п'єс світового репертуару та до кращих українських. Спасибі йому і за се!..

„Поборовши“ автора не прийшлося д. Садовському боротись з актьорами. Вони вели свої ролі прекрасно, хоча і цілості, єдності в їх роботі не було. Вони розіграли свої ролі, але не „драматичну казку“... Я не можу обійти мовчанкою прекрасне виконання ролі Мацюся Дурненького п. Долею. Ся роль така змістовна, така привабливо-чаруюча у автора, багато втратила через невдалі купюри, але п. Доля так влучно додала відсутні слова своєю грою, мімікою, інтонацією голоса, що образ Мацюся, сього незлобного поета, тонкого артиста-музики вийшов цілним, але цілком самітним. Добре зрозумів і артистично виконав д. Мариніч ролю Куцого Чорта. Д-ій Корольчук в ролі — Чорта Борути — пересолує своїм „шляхотним“ поведінням, його „галантність“ якась слащава і занадто убога. До поведіння його дорівнювався і тон — фальшивий, деревляний. Прекрасний був Йосип у виконанні д. Миловича. Взагалі сей артист в подібних ролях дає просто неподражаємі типи. Добре поведилася Хуторна — Бася, тільки їй потрібно більш тонкого смаку в деталях свого вбрання. Дд. Вільшанський, Захарчук, Мироненко, Петляшенко — в своїх трафаретних ролях були нормальні. По над нормою знеслась тільки п. Малиш-Федорець, котра досить глибоко і з багатою нюансіровкою провела ролю божевільної. Я повинен, в даннім разі, відмовитись од свого песімістичного погляду на її роботу, бо коли вона може дати щось нове і захопити глядача, то нехай тільки працює над собою, нехай розвиває свій талант. Ще д. Рибчинській в ролі Діда Лісовика... Його роля зіпсована невдалими купюрами, як і Мацюся, не знайшла в нім того художника, який би виправив помилку режисьора своєю грою. Хотілось би, щоби Дід-Лісовик свою силу, свою владу над природою виявив не одним криком. Взагалі помітно було, що ті артисти, на долю котрих випав новий, свіжий матеріал, опрацьовали його старанно і любовно та й досить уміло. Свою можливість працювати вони використали достойно і з захопленням. А це на жаль буває так рідко...

Декоративний бік було уладжено досить вдало. Особливо в IV дії — в перспективі село, в стороні верби над ставом, вітряк і інше. Не імпонуюче виглядав палац воеводи в II і V діях. Добре ліс в III дії, а в I — якось псувало вражіння хви-

лююче озеро. Але знову перспектива освіжала картину. Взагалі помітно присутність художнього ока, знайомого хоча з основними законами декоративного мистецтва. Але невадило би пам'ятати п. декораторові, що його завдання є давати ілюзію, а не копіювати природу. Зовнішню подібність виявляти внутрішню — душу предмета. Нащо ж ото випи́суванне дстали́в?.. Світляні ефекти потрібують ще багато побажати...

Ще пару слів про танець русалок. І дія кінчається такою сценою: Мацюсь, по раді Діда прийшов над озеро, коли русалки виплили на землю, щоби співать свої пісні і вести танки і тут грає, щоби його дудка перейнялася чародійною силою, „виграти все, що є на світі“. Се все при місяшному світлі на березі озера. Обстановка дійсно казкова. Але в додаток до цього танець, простий ритмічний хід русалок, йде в супроводі музики. Ся музика, композиція д. Кошіца, дуже влучно ілюструє сей мент, сей танець. Я гадаю, що вона є основним тоном цілої казки. Ним починається ціла п'еса. І дійсно, коли по властному рухові дірігента звучить трембон, потім вольторни і фагот, то вони вкупі наче обривають нітку вашого буденного життя і ведуть вас в нове царство, царство казки, де зараз таки пріма під сурдінку стелить перед вами яскраві, але сумовиті мелодії фантастики. Під сю музику і ведуть танок русалки, але в постанові д. Садовського, не русалки, а по-більшости якісь „больничні дами“. Потім, де-котрі з тих русалок зовсім не почувають ритма музики і цілого танцю і коли в цім ритмі є суть танка, вони дозволяють собі такі зайві рухи, що повинно просто сказати, чи не краще було би коли б вони не профанували того прекрасного менту. Раніше треба розробити пластику, а потім і не забути про розвинення чуття ритму, бо без цих даних не варт смішити і ображати людей. Пластичним танцем буде і гопак з козаком, але то наш „рідний“, так калічити його ви завоювали собі право, а до всього-ж, останнього, майте, панове, хоча крапельночку пошани...

Переглядаючи театральну працю в трупі М. Садовського, я не маю право поминути і чисто оперних виступів. Оглядаючи сю роботу à vol d'oiseau треба віддати справедливість, що хоча се труппа драматична, але оперні спроби в ній, колись

досягнуть своєї мети. Перший плюс — се то, що нарешті в ній є культурний дірігент. Д-ій Кошіц, відомий талановитий організатор і керувач хорів, не чуждий і композиторської роботи. І тут, в ролі деріжера оркестру він заявив себе як шляхетністю і тонкістю чуття, так і ізящною мужністю рухів і глибоким переконанням. Перший більш серйозний виступ його був в опері „Галька“, де він вповні оправдав себе. На опері „Галька“ я спинюся ще й тому, що в сей раз тут дебютували: п. Літвіненкова — Галька, д. Микиша — Йонтек і д. Свіріденко — Януш.

Такий збіг дебютантів не є на користь виконанню п'єси, але мені се на руку — я зразу чув і бачив всіх. А се знову таки цікаво, бо хоча справа була обставлена дебютантами, але зато фаховими виконавцями, дійсно оперними силами, а не ділетантами-аматорами. Говорю у друге, що гра артистів була не грою, всі вони як новички не змогли опанувати собою, тому і багатство своїх вокальних сил майже не виявили. Пані Літвіненкова володіє величезним голосом, діапазон його просто непомірний, як верхи так низи чисті, вільні і смілі. Помітна добра школа. Тембр його мельодійний, а ріано просто чарівне. Її праця, яко постійної артистки в труппі, дозволяє мені спинитися на сих кількох словах.

Д-ій Свіріденко — Януш при невеличкій ролі встиг все-таки познайомити нас зо своїм невеличким, приємним голосом та своєю школою. На подібних ролях він був би навіть до-речі у труппі Садовського. Д-ій Микиша — Йонтек, при своїм безспорно великим і красивім голосі вимагає од мене ширшого і досить інтимного признання. Не першу пару разів бував я на „Гальці“, але в сей раз я все-таки виніс свіже і глибоке вражіння. А винуватим в сьому є д. Микиша своєю трактовою ролі з чисто вокального боку. Я пережив давно відому драму Йонтека по новому. Тільки почувши д. Микишу я відчув її глибше, більш трагічно і більш тонко розуміючи ролю. При звичайній чисто мелодраматичній трактовці цієї ролі, я раніше не відчував тої безодні трагізму, тої можливості навіть пережити її. Серйозність трактовки ролі йшло поруч з тонкою, артистичною фразіровкою її. І знову таки я вперше чув щось подібне і тому повинен віддати дань його школі, школі високо-артистичній і тонко-психологічній. Все це дає

йому підставу розвинулись в тонкого і серйозного артиста-співця з надзвичайно багатими голосовими даними. Шкодуємо, що не маємо щастя чути його частіше і при кращих умовах. Але перед нами ще наше будуче і будуче української опери...

Яке ж резюме тому всьому?

Виходячи з конкретних даних сучасного стану театральної справи, приходиш до висновку, що у нас є порядний репертуар п'єс різних; чимало людей з тонкою артистичною освітою, зо смаками і талантами, але бракує сили, котра би координувала те все і создала театр, вновні відповідаючий сучасним вимогам театрального мистецтва. Потрібна могутча Воля озброєна високим Інтелектом і тонким Чуттем, котра би сконцентрувала все в собі і відповіла би на потреби часу високо-естетичною, художньою роботою... Бо наші сучасні корифеї, поклавши сили свої і хист на утворення укр. театру, давши йому солідний ґрунт і зробивши почесні перші кроки, повинні признати, що будуче укр. театру не з ними. Для нового часу потрібні нові люди, котрі і поведуть справу вперед, до кращого, до розвитку його. І коли їх зараз не має, то вони будуть. Се є закон життя, закон поступу... Пора вже це усвідомити собі...

Я. Стоколос.

ДО ПЕРЕПИСКИ З д. САДОВСЬКИМ.

На мій лист до г. Садовського в „Укр. Х.“ сей самий г. відповів у „Раді“. Воно трохи дивно — відповідати в іншому органі і таким чином в де яким смислі вводити в обман тих читачів, але коли взяти на увагу, що „Рада“ являється, так би сказати, придворно-хвалебним органом д. Садовського, і що де би й хто не сказав що на д. С., яка б його справа не вилізла наверх, відповідь однаково появиться в „Раді“, то дивуватися не приходиться.

Очевидно лист мій д. С. страшно обурив. Каже навіть: „на такі обвинувачення... не відповідають листом, а кличуть нападників до суду“... Впрочім є ще одно средство і, як би покопатися в історії, то й примінюване — мордобой. Можемо рекомендувати його д. Садовському. Спосіб старий, випробований...

А потім — „кликати до суду“... але ж бо я покликав до суду чести д. С. — чому ж він від сього суда відмовився і тікає до казньонного? Та ще робить се на сторінках „Ради“, щоб радянський читач і не догадався навіть, що д. С-го самого покликали, а не він буде кликати. Ні, якось воно... не те...

Але се д. С-му не удалось, бо моя відповідь (о диво!) знайшла теж місце на сторінках „Ради“; мабуть не було під той час старших у хаті, і таким чином я удостоївся чести повторити свою заяву ще й на сторінках „Ради“, а се не знаю чи входило в план д. Садовського.

У відповіді своїй д. С. говорив про все, навіть з області метафізики („що було би як би“...), але про головне не сказав ні слова, себ то: коли д. С. переробляв не з моєї книжки, а з оригінала, то як воно сталося, що в перерібі д. С. опинилися слова, яких в оригіналі нема, а є у мене? Про це д. С. в своїй відповіді благоразумно змовчав.

Говорити про лист д. С. не буду, бо говорив уже в „Раді“, але не можу не висловити своєї погорди людині, яка відмовляється від культурної форми розрішення спору і удається до казньонного суда. Я з своєї сторони зробив, здається, все, щоб не виносити справу на широку арену. Післав ще з-за кордону д. С. свою роботу; д. С. скористав з неї і ставив — я не сказав ні слова. Приїхав сюди, місяць був тут, п'єса йшла разів два чи три — я не пішов навіть. Потім пішов, побачив, що се плягіят але вернув до дому — і знов не сказав ні слова місяць і більше. І тільки як попав у „независящія обстоятельство“, то післав д. С. лист, що ви, мовляв, добродію, скористали з моєї роботи, то ж не знайшли б можливим і т. д. На сей лист відповіді не дістав. По виході з „независящихъ обстоятельствъ“ проходить знов пів року — я не робив жадних кроків. І лиш дістаючи вісти як д. С. реагує на се все, я рішив, досить уже д. Садовському сходило з рук всяких „перерібок“, „перекладів“ і т. д., що треба бодай раз вивести сього добродія на чисту воду. Пишу лист до „Укр. Хати“, пропоную найделікатнішу форму рішення спорів — д. Садовському мало „Укр. Хати“. З „глибокої пошани до української літератури“ він виносить справу ширше — так уже хочеться йому на всі боки оскардити нападника. А нарешті — від суда чести відмовляється і вдається під протекторат поліції. „Расчет ясен“: д. Садовський надіється, що формалістика казньонного суда з'їсть суть справи. Очевидно, що коли судія скаже: „се питання я вважаю зайвим“ або „для мене вистарчає поки показаній свідка“, то може утворитися ілюзія правди. Дай, Боже, господину Садовському успіху на сім шляху.

Гнат Хоткевич.

3 ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ.

I.

11 ноября с. р. в Києві вечером кілька „добродіїв“ побили вікна в клубі „Родина“ підчас концерту на пам'ять М. Лисенкові і в книгарні „Літературно-Наукового Вістника“. В книгарні залили чорнилом багато картин, книжок, портретів, карток, зробивши шкоди на 700 карб., по обрахунку книгарні. Чорнилом облили вікна „Родини“ — на голови публіки пляшки не попали, бо задержали занавіси. За кілька часу перед цим виступом подібне зроблено з ред. „Рада“ і „Укр. Книгарнею“. „Героїв“ було піймано: студент київського університету Вадим Сокольський, дворянин Анатолій Карпов (екстерн), часовий підмайстер Корній Шевченко. Четвертий — студент Шимановський, пійманий з ними, „був свідком“, а участі в ділі не брав. Арештовані в участку поводитись нахабно, погрожували ще новим дебошем, а Корній Шевченко похвалювався, що залив портрет Т. Шевченка і казав: „батьку Шевченко залив чорнилами морду“ („Рада“ ч. 260).

Благородні юноші! Вони мабуть щиро боліють недолею „нашей великой родины“ і рішили знищити „мазепинців“. Одважний і рішучий крок зробили: озброїлись пляшками з чорнилом і пішли на ворога. „Отечество въ опасности!“ Певніша зброя — чорнило. Савенко, Меньшиков, Кашкаров і пр. архистратеги воюють чорнилом і не без користи. І юноші тако ж взяли за цю зброю. Ті заливають чорнилом газетні рядна, а ці — „просто в морду!“ Нема чого міндальничать... Молодість більше поривчаста, більш щира, ідейна і активна. Пішли і ну мазать чорнилом по стінах та бити шибки. По-українському більш дошкуляє дьоготь. Чому хлопці не орудували дьогтем? У „мазепинців“ дьоготь в малій дуже шані... Я думаю, що дьогтем швидче б можна було знищити „мазепинську зраду“. Вона єтого не любить..

Між цими лицарями найбільш цікавий вилупок українського народу Корній Шевченко. З цінізмом, достойним ракла

і хулігана І-ї степені, він пишається, що „батьку Шевченко залив чорнилами морду“.

Ах, Шевченко, Шевченко! Та ж ти можеш потрапити в історію: маєш таке славне прізвище, а активний остільки, що за один виступ — уже й історична особа. Син народу, по становищу — пролетар, він знущається з Тараса Шевченка! Рвучи портрет і обливаючи „морду“ чорнилом, Корній Шевченко має такі солодкі переживання, ніби знищує ворога. Це у їх практикується: символізм папуасів. Вони можуть зробити з соломи опудало, винести на майдан і після мудрої церемонії чаклування прилюдно закласти і спалити. Тоді „злий дух“ буде засоромлений, знищений. Шаман буде бразкотіти дзвониками і калатальцями, вертітиметься, бубнитиме і клястиме. А „вѣрніи“ в екстазі слідкуватимуть як одганяється „злий дух“.

Наші хуліган-символісти проробляють перед портретом генія подібне з пляшкою чорнила і вірять, що сокрушили врага. Просто жаль людей, що вчаться в університеті, а й досі такі дурні. Яка їх будучність сумна! Ходити в золотих гудзиках і прикрасах, їсти-пити „до отвалу“, зватись „інтелігентами“, а психологія — камчадалів... Ніхто з путніх людей ні руки не подасть, ні щирого слова. Будуть подивлятись як на страховище, гидоту... Тільки це їм і за вухом не свербить: у їх же є свої клуби, де вони собою тішитимуться.

Як це не смішно, а все таки сумно. Яка проклята іронія — з Шевченка знущається... Шевченко. В цьому весь жах нашого національного занепаду. „Свій народ“ виділяє такі індивідуа. А їх чимало. Ми маємо перед собою майже всю Україну, що складається з таких Корнійів Шевченків, Савенків, Саченків і иншого броду. Вся Україна — інтелігентна, півінтелігентна, міщанська — це все вороги України, свідомі чи не свідомі. Вони навіть українофільствують (Шульгин же любить вірші Шевченка!), люблять свої пісні, вишивку, борщ і галушки, а коли діло торкнеться просвіти, української культури — гопки стають, казяться і дихають таким смородом обскурантизму, що зразу можна вчадіти. Ви погляньте на кожне місто, навіть містечко, навіть село — там повно ворогів українства, гномів

і потвор, що ладні плювать „в морду“, свою, національну. Дайте їм кацапського калу і вони його з умиленієм будуть їсти, будуть благоговійно мазати ним собі пики і голови, блаженно усміхаючись... Та ж міста наші — то якісь погані звіринці, де побачиш саму паршиву і дику звіроту. На кожній майже морді лежить тавро такого тупоумія, такого непроходимого нахабного дикунства і сліпоти, що здається й змору йому не буде. І оця маса людей вважає себе істинно-руськими, тупо витріщає очі проти українства, а потім з заїлістю кидається з зубами на його. Знущання з пам'яті Шевченка — це символ.

Українське зденаціоналізоване громадянство — оце дійсна величезна колода на шляху розвитку українства. Як ти йому вдовбеш, що йому треба мати свою фізіономію, берегти і розвивати свою індивідуальність, коли він тобі з тупістю ідіота творить: не хочу мати фізіономії, не хочу індивідуальности!

Ідіоти найбільше „чесні з собою“, послідовні і простолінійні. Вони як „думають“, так і роблять. Люде, яких не чіпнуло крило етичного поривання до правди і гуманности, простолінійні те ж як ідіоти. Вони „думають“, що треба „мазепинців“ на палі садовити — і будуть садовити!

Наші „славні“ фамілії, гетьманські, полковницькі, всякі Скоропадські, Горденки, Апостоли, Розумовські і інші без кінця, — це ж головні вороги України! Ними повно скрізь і коли хто з особливою заїлістю нападає на українство, то обов'язково „прирожденный малоросъ“.

І не дивно. Вся наша історія являється апотеозом національного скудоумія українців. Огляньте наше минуле: в йому нема ідей. Ми не можемо нічого найти такого, щоб сказати: це ідея українського народу, його будівничий ідеал. Історія повна безідейности. І цілком навпаки у сусід — ідеї були, утворено національну форму життя, утворено державу — погану чи гарну — однаково. Але була якась будівнича ідея.

У нас же не було. Була навіть самотійність, воля, своя управа (самоправство!), але ідеї не було. І стоїть, як стояв, український народ на позиції найбільшої національної тупости, повний черви, що роз'їдали і роз'їдає свій організм, повний сирого матеріалу, яким користується хто хоче. Маса без ідеї, народ без фізіономії! Така національна трагедія наша...

Народ без чести, без пуття, без поваги... Боже, яка атмосфера. Народ, що постачає тільки розбишак, хуліганів, раклів, обскурантів...

Якесь величезне чорнороте кодрло...

І що значить кілька „фантастів“ і порядних людей на таку масу ротатих і диких чудовищ, як на Україні! І чим більше розвиватиметься свідоме українство, тим більше ростиме свідоме москвофільство, страшніше в тисячу раз галицького. Настануть часи, коли нас убиватимуть безкарно, серед білого дня... Корнії Шевченки... Боротьба з ними буде можлива тільки аргументами з заліза.

Ми стоїмо перед навалюю українського москвофільства...

Нашими убийцями будуть люди з призвищами на -ко.

Це історична традиція... Жерли наших кращих людей свої.

Дивний народ — український: поїдає сам себе.

І коли він не стане путнім народом, а буде народом зарізяк і катів, то во-істину він мусить бути стертий з лиця землі...

II.

Активний виступ москвофільської банди в Києві, „геть українців“ у Варшаві, а про виступи „лиць, облеченных властью“ не говоритимемо, — викликають мимоволі думку глянути які виступи і придбання були з нашого боку. Власне, буди може... моральні виступи і такі ж придбання.

...Вмер Микола Лисенко.

Компенсації на цю втрату нема.

В музичному світі українському спорожніло, і тільки надія і певність, що природа не любить порожніх місць, дає втіху, що на спустошеній позиції хтось незабаром з'явиться достойний і дужий.

Вмер старий збирач української пісні, ліричний, задумчивий мрійник, що так дуже закохався змолodu в пісню і був вірний своїй любові до кінця.

Потроху зникає славна плеяда світил — любителів старовини, побуту, етнографії, сантиментальних, тихих, працю

витих українських панів-благотворителів, попечителів сирітських домів, а натомість стає якесь покоління чудне, — незформоване, слабе, неталановите. Загадкове, що-до талану, як сфинкс, без любови, без богів, нігілістичне в самому споді душі, нещире.

Покоління таких же міщан, як і наші попередники. Невиразні люди, без індивідуальности. Пережили зразу всі цінности, не утворивши нових.

Ще старі великани тільки й імпонують! А їхні наслідники, як сини Льва Толстого, пишаються родством з великими батьками, торгуючись, як цигани за коней, за те, щоб батьківські придбання перегнати на копійки.

Наші старі народники визначаються тим, що вони талановиті. Нечуй-Левицький — талант, Мирний — талант, Франко — талант, Лисенко — талант, Карпенко-Карий — талант, Куліш, Барвінок — талант і т. д. А їхні „ученики“ — тільки бездарні ученики.

Якось це в-вічі кидається, що у талановитих батьків — діти — нездарні. Це справедливо в біологічному і громадському житті.

Втрата Лисенка незамінима поки-що.

Наші придбання в політиці — ? Були вибори в Думу, метушня, галас, гендлювання. Щось і українці зрідка пищали про свої „вимоги“ від імени усього 30-мільйонового... і ні сдного не послали в Думу українця. Нарікають на закон 3-їюня, а росіяни при тому законі спромоглись половину членів Думи послати опозиційних. Є навіть соціал-демократи, трудовики...

У нас все „закони“ винуваті та урядники. Чому не було літератури до 1906 року? А закон же 1876 року! Чому нема своїх послів в Думі? А закон 3-їюня! Зараз тобі закон під ніс тикають.

А чому за царювання Ніколая I був Шевченко? Тоді ж були такі закони, що Росія й не дихала. Тому, що Шевченко був талант і огонь. Жива людина. Один чоловік „поставив нашу літературу — кажуть українофіли — на рівні з європейською“.

Так — один чоловік! А вами хоч греблі гати, а літератури після Шевченка не творили, та й тепер нічого не творите. Гнієте! Російська революція принесла свободу українському слову, і українофіли виприснули на світ Божий з галасом і грюкотом, а преси все таки не утворили путньої.

Без'язики, безталанні, кволі жажляки.

Чим був популярний в Києві проф. Іванов? Про його нічого було не чути. Російські кадети висунули його в Думу, українці дали за його голоси (скільки було тих українських голосів — не відомо, але слава все таки є), а де ж наші „борці“? Чому українських „кадетів“ не висували в посли? Чому знайшли контраст в Савенкові, а не поставили, ну, прим. Чикаленка? Хитро казали українофіли; не подаємо голосів за українця Савенка, а за великоруса Іванова...

Іш-ти яке благородство! А навіщо ж на місце українства ставите (в аргументації) Савенка, чому не поступового українця, патріота і прочих цнот обладателя? І цензи є (ого, ще й які!), і багато патріотів, і поступовців по самісіньке нікуди, а кандидата все таки не знайшлося! Бо... нема талантів нема огню, нема життя в українських „кандидатів“. Їх багато, але вони і говорити не вміють; вони патріоти, але тремтять над маетками; вона поступовці, але далі панахид в громадській маніфестації участі не беруть... Я не чув ще доброго оратора українця. Той косноязыкий, той заїкуватий, недоріка, той придуркуватий, той жахляк — кого ж вибирати? А є ж і професори, і адвокати, і лікарі, і директори і прочая інтелігенція.. Ех, горе — таланта нема!

Послухайте, як українці промовляють на зборах: тик-мик, е-е-е, той, як його, але, але, але, але... Тільки й чуєш одні оклики (междометія) та але-кання. Чи ж такого оратора треба в Думі... Ні огню, ні змісту нема в тих „промовах“. І куди ж такого вибирати? Ну, виставимо кандидатуру, напнемо на його сюртук, пошлемо сказати „передвиборчу промову“, щоб він „зробив вражіння“ на виборців. І він вам зробить таке „вражіння“, що вразить чи образить — та й годі.

Знаю, що українці скажуть, „а в першій та другій Думі були ж наші. Щось до 40 душ навіть“. А оратори були між ними? А які вони промови говорили? Яке вражіння зробили?

15 душ поляків мають в Думі більше значіння, ніж наших дважди-сорок! Це ж сором один, а не представництво... нездар... Треба попередю вивчитись говорити, уміти в люде вийти, уміти горіть, уміти любити свою справу, а не українофільствовать. Це й добре, що „наших“ в Думі нема, а то тільки компромітували б. Краще хай лякають українці ворога своєю „потенціальною силою“.

Перед новим роком літератуно-громадські позиції збільшуються: заповідаються нові журнали: „Дзвін“, „Маяк“, „Сяйво“ „Вістник літератури й життя“ в Києві. Інваліди — „Рада“, „Л.-Н. Вістник“, „Укр. Хата“, „Рілля“, „Д. Хвилі“ — виходитимуть. „Засів“ уже засів. „Сніп“ думає виходити „при умові“ як буде 1500 предплатників. Чудний „Сніп“ — українці ніяких умов не виконують, це ж факт. Пообіцяють 1500 патріотів, що пришлють передплату, „Сніп“ зрадіє, позичить „під обіцянку“ грошей і буде виходити, а 1500 передплатників все-таки не матиме! їй-Богу правда.

„Засів“ спинився, був нецікавий, безталанний. Треба було держатись літературности „Села“ і її розвивати, а не нарікати на „обставини“, урядників і репресії. Треба було писати цікаво, українською мовою і людяним правописом.

„Маяк“ заповідається на путне видання. Йде з рекламою скромно і з рук працюючих, щирих людей.

„Сяйво“ — має багато співробітників і це поганий симптом. В одній купі будуть працювати: Алчевська і... Єфремов, Чупринка і... Черкасенко, Северин, М. Жук і... Сластіон, різні емігранти з „Хати“ — Сірий, Олесь, Вороний, Рильський, Чупринка, Авратинський — і патріоти Єфремов, Черкасенко, Чулий, Старицькі, О. Левицький, Яворницький, Яновська... Чому в списку нема ще Леоніда Андреева та Олекси Коваленка?

Журнал з задачами „Сяйва“ нам потрібний (взагалі нам все ще потрібне), але бере мене великий сумнів, щоб над збудуванням його щиро працювали згадані контрастові фігури. Погризуться. А редактор О. Корольчук, актьор з трупи Садовського, муситиме пускати тільки прихильні рецензії на вистави тієї трупи: маленька замітка про якийсь брак — і зразу д. Садовський приструнчить. „Це моє приватне діло — театр. Зробіть собі театр та й критикуйте“.

Досить у нас є клектичних часописів. Час вже кристалізуватись, набирати обличчя, виробляти індивідуальність, а не мішати до купи всячину. Наші часописи і інституції тим і нецікаві, що скрізь зустрінеш те-саме. Ходять українці гуртом по всіх редакціях (особливо, де проповідництвом і навчанням займаються) і скрізь кладуть спільну невиразну печать, роблячи з часописи негатив, на який зфотографовано кільканадцять окремих пейзажів, фізіономій то-що.

Це з'явище глибоко сумне і консервативне: ніби нема у нас диференціяції мислі і творчости.

„Л.-Н. Вістник“ з виходом з-під руки М. Грушевського марніє, топиться як свічка в руках мертвого на столі. З'убожити критичний, публіцистичний і бібліографічний одділи, пхати якусь чудну „белетристику“, вроді перекладів з американського... І. Буніна чи то-пак Льонгфелло „Гайявата“ — це слабо.

Українське життя йде без талантів — факт сумний. І ще література с'як-так, що инше мистецтво — лихо, громадська просвіта — те ж, а політика, міжнаціональні відносини — двічі лихо. Пошесть прославлювання примітивизму, грубости, некультурности („демократизма“!) розлазиться і приглушує живе життя. Ростіч велика опановується, українофільство розпановується, література занепадає — хоч як вона не високо стояла, мистецтво хиріє, марніє — хоч яке воно блага було. Життя затихає.

„Послѣднія тучи разсѣяной бури“ потиху проносяться і гаснуть за обрієм.

М. Сріблянський.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Спиридон Черкасенко. *Земля*. Драма в 4-х діях. Київ 1913, ст. 78, 80.

Шахта, партійна соціал-демократична мудрість і декілька утопаних місць з того, що Єфремов називає „шляхом демократизму й широкого гуманізму“, — се коники, на яких їздить Черкасенко. Як письменник він відразу вийшов „гостовий“, від часу свого виступлення на літературне поле пішов радше в долину як в гору, перестав лише писати „стихи“, впрочім може тепер і п'ятдесят літ топтатися на одному місці — коло своєї шахти та своїх принципів.

Черкасенко любив представляти в своїх попередніх річах побіду „ідеї“ — очевидно „нашої“, т. є. „товаришів“, vide „Петро Кирилук“. „Вони перемогли“ — над самицею, яка все старається вішатися на шию „товаришів“. З того виходили всякі сцени, трагедії, драми. З того-ж вийшла і тепер драма — тільки що тут як *gegenspieler* супроти самиці Ольги виступає елементарна сила „землі“, інстинктивна любов до свого села і рідних піль селянина Сили. Він, правда, покидає своє село, поля, природу, наймається на шахту, забуває тут навіть про жінку супроти краси і чару Ольги, яка водить його за ніс, — але сила землі таки бере верх, рідна жінка таки викрадає його від Ольги і він певно вже другий раз від неї не піде на шахту. Ще, правда, Сила вбиває Ольгу, яка пробує вже в останній хвилі, на станції залізничній, відбивати його від жінки — але цього треба було, бо інакше було-би нічого в драмі не сталося, не була-би, як треба, заакцентована сила землі. А заголовок драми власне „земля“. *Quod erat demonstrandum.* —

В самій драмі Черкасенка єсть ще „інтермедії“ та інтерлюдії, такі маленькі додатки „між иншим“, щось як „маленький фелетон“ в газеті, аби читач мав чим забавитися, поки дійде до кінця четвертої дії і буде свідком катастрофи. Тут автор досить зручний. Бачимо, наприклад, що добре уміє представляти екс-дядька Тонкогласова, який все п'є і говорить про трагедію — серце золоте у нього! — або Юхима, шахтаря, що все вибирається з поворотом до своєї нивки, „садка і млинка“ але помимо своєї рішучості ніколи не міг вибратися даліше станції залізничної. Отим комічним Юхимом автор і кінчить драму, з чого видно як він дбає про читача і бодай трошки старається його потішити після вбивства. Так і виходить: шлях широкого гуманізму. — *Qoch! Wie ist der Tiefsinn hoch!*

М. Євшан.

Олелько Островський. *В сутині ночі*. Нариси й оповідання. Українсько-руське книгарство „Гасло“ № 3, Київ, 1912, ц. 75 к.

Добродій Олелько Островський захотів зробитися письменником, — взяв тай написав книжку. Правда, написав не одразу, а, — як сам ласкаво зазначає в примітках, — писав її кілька років: починаючи з 1906 р. В збірнику є оповідання, що друковались і передруковувались по кілька раз (навіть по п'ять), — отже автор мусить бути письменником досить популярним; проте його успішний виступ в літературі мені не заімпонував, коли я познайомився з ним оце саме. По-за ним я все бачив хлопчиська, котрий писарську роботу намагається подати за письменство. Проте, навіть при здібности непоганого оповідача, автор немає жадного талану творця-художника. Змалювати кілька життєвих фактів, сфотографувати їх, може кожний волосний писарчук, який пише жалобу бабі Палажці; але ці факти для мистецтва і для життя мають менше значін-

ня, ніж галюцинації Едгарда По. О. Островський пише для архиву, а така робота, хоча б і гарно виконана, не може викликати признання. Автор повинен знати, що часи баби Параски та Палажки давно проминули і
Н.

Сильвестр Яричевський. *Княгиня Любов.* Староукраїнська драма—дума в трех діях. (З трема піснями в нотах). ст. 59. 16°.

Драматична перерібка відомої „думи про княгиню, кобзаря“ Б. Грінченка, тільки автор нічим не оправдує потребу такої перерібки. Дума була все таки думою, твором поетичним. А се не дума а Puppenspiel, доказ ще один на те, до чого може дійти і до чого дійшов Яричевський в своїм непорозумінню. Заміри у автора і вид його неначе серйозні—а виходить майже коміка. З таким видом як діти убирають свої кукли і наципляють на них всяку всячину—автор поначіплював і до мотиву історичної думи всякі блискальця та тандитні ефекти, впевняючи, що се драма-дума. Серед тої декораторської роботи, яка заносит радше фризирерською робітнею як літературним смаком, автор так захоплюється своїми куклами, що забуває що його, а що ні. Всі помисли його, всі ефекти, ота наївна стилізація, навіть всі епітети, яких він уживає в „красноріччій“ бесіді дієвих осіб—те все було вже навіть... в читанках для шкіл середніх. І ученик середньої школи умів-би написати таку саму „історичну“ драму, з таким самим ханом татарським, князем руським, княгинею, кобзарем, тими всіми мурзами, євнухами одалісками, боярами, дружинниками і т. д.

Очевидно, можна-би навіть незгадувати про такий твір як отсей але, на жаль, він не виімок, а тип далеко численніших творів в тім роді. Хоч би той самий Яричевський—автор все таки де-яких річей, писаних давніше (він власне почав писати ще з початком 90 рр. минулого століття) і вартих згадки, як от „Пестрих звуків“ — який ще в 1907 році випустив свого „Горемира“ і де що друге в тім роді. Не диво, що відтак і другі автори мають відвагу виступати з подібними „творами“ і в результаті являються такі куріози, як „Князна Пригода“ (1912), річі, які мусить-ся трактувати не раз як плід хорого ума. А коли згадати, що наша літературна творчість засмічується „інтензивно“ всяким иншим добром в роді „малоросійської драми“, то стане ясною конечність боротьби з лихом, навіть з компромітацією нашої творчости. Не говорячи вже про те, що наша суспільність любить не раз приймати за добру монету все що їй дається.

М. Євшан.

П. Михайлович. *На громадські теми.* Київ, 1912, ст. 32, ц. 15 к.

Д-ій П. Михайлович—сатирик з „Ради“ і це вже дає певну марку його юмору. Що до юмористики, навіть премійованої, то наша єдина газета займає певну позицію — юмористичне там власне те, що міститься все без крихти юмору. А коли „юмор“ ще приперчений сатирою (а иншого юмору там не визнають), то виходить зовсім скучно. Ні одної оригінальної думки, ні одного оригінального вислову. Не знаєш просто, що з таким юмором робити. Висохли джерела творчости там давно-давно. От і д. Михайлович—пише багато і довго, а все безталанно. Ні, українофільство і талант—річі дуже далекі. Треба сміливости визволитись з-під впливу тривіальности і міщанства, щоб писати хоч сьак-так цікаво.

Вірші д. Михайловича наскрізь українофільські.

М. Сріблянський.

І. Кулішер. *„Наука про народне господарство.“* Приступний виклад. Книга перша: *Наука про продукцію.* Переклав М. Залізняка. Львів 1912 р. Ст. 133 ц. і кор.

Книжка, як справедливо зауважив перекладчик у вступному слові,—на часі (що впрочім можна сказати мало не про кожну книжку, яка з'являється у нас на книжному ринку). Все буде якась лектура для

українців. Шкода тільки, що перекладач поробив по де-куди вставки та де що повикидав: може воно для популяризації твору так і треба, але сам твір від цього псується; неприємно читати твір Кулішера і думати: а може це писав д. Залізник? Неприємно вражає й ще одно: чому б подібного популярного твору не написати самим українцям? Через що навіть книжочки для народа треба перекладати з чужих мов? Дікштайн, Свідерський, Вах, Кулішер—все чужі ймення, а своїх—ні одного. Срамота та й годі. У нас же прецінь є свої академики, професора гімназійальні, навіть професори університету—і нікому написати популярної брошури. Зле.

А. Т.

Ів. Федорченко. *Чотири артикули*. Українсько-руське книгарство „Гасло“, № 4, Київ, 1912, ц. 25 к.

Ця брошура складається з чотирьох статей: „Чиншове право“, „Далекий Схід і його заселення“, „Україна передь лицемъ Европы“ і „Россійская интеллигенція и украинскій вопросъ въ XIX в.“; всі вони друковалися раніш: перші дві в „Рідному Краю“ за 1909 р., останні — в „Кіевскихъ Откликахъ“ за 1905 р. (по московському). Подавати якусь рецензію на кожну окрему статейку очевидно неможлива річ, бо це звичайні собі газетні замітки, цікаві і тепер, але маловажні через поверхове трактування предмету. Ні ширшими, ні глибшими вони не зробились від того, що публіцист видав її окремою книжкою. Зібрані до купи ці статії показують хіба нам, що автор їх має політичний темперамент публіциста, добрий стиль і не гіршу мову, що тим більше вимагає від нього більшої і ширшої роботи, а не лише ефемерних газетярних заміток.

К.

Зміст за 1912 рік.

ПОЕЗИЯ, БЕЛЕТРИСТИКА, НАУКА, КРИТИКА, ПУБЛІЦИСТИКА.

I. Твори оригінальні:

	стор.
<i>Авратинський Ол.</i> Перша Українська Артистична Виставка	55
Про Українське мистецтво в минулім	554
Художні вражіння (п'ята виставка картин Київських художників)	654
<i>Алешко Вас.</i> Я не з вами	224
Сад вишневий	371
Чередник	482
Весняна вода	630
<i>Богацький Павло.</i> В обіймах минулого	4
Етюд	323
Тільки правду дай... (психологія)	487
<i>Будай Л.</i> Вони (ескіз)	142
<i>Будяк Юр.</i> Над Алмою (оповідання)	71
<i>Грицишинський В.</i> „Культурно-нац. рух в XVI—XVII в.“	362
Національний рух в киргизів, бурятів та якутів	469
<i>Євтімович В.</i> По той бік казки (драмат. етюд)	251
Озеро мое (етюд)	375
<i>Євшан М.</i> Плач над упадком літератури	27
Утеча Габрієля Шілінга	266
М. Яцків: <i>Adagio consolante</i>	435
В. Визначенко: „На в'єсахъ жизни“	550
Поезія Гр. Чупривки	636

	стор.
<i>Журба Галина.</i> Коняка (оповідання)	7
Ассирійська легенда	243
<i>Журлива Олена. NN.</i> (поезія)	201
Зімою	610
<i>Кибальчич Надія.</i> В старих палатах	611
<i>Коваленко Гр.</i> Про український стиль і українську хату (з малюнк.)	186, 272
<i>Коваленко М.</i> Елегія	247
Українська мелодія	415
Весняної ночі	625
<i>Кудрицька А.</i> У великій тиші (етюд)	606
<i>Левченко Гав.</i> Князь Хорів (трагедія)	391
<i>Липа Ів.</i> Наша повість (Г. Хоткевич. Камінна душа і Т. Осадчий. На грані XX ст.)	128
<i>М. С.</i> Листки з лісу (шкіці)	484, 626
<i>М. С.—кий.</i> Критичні uwagi	661
<i>Мамонтов Я.</i> Ви знов прийшли	108
В той час	141
Творчий огонь	141
Отрута	322
Серпень (нарис)	372
Безсилля	590
<i>Неприцький-Грановський Ол.</i> З циклу „Осінні узорі“	3, 307, 589
Таємна постать (оповідання)	148
Ой прийди, моя голубко	241
Не вірю я	371
Чари ночі	183
Біла лілея (казка)	583
<i>П. Б. Август Стрінберг</i> (некрольог)	264

	стор.
В. Васьківський: До ґрунту	544
<i>Петруненко Ф.</i> Фрагмент	378
Романс	604
<i>Рильський М.</i> Бабине літо (малюнок)	67
З піклю „Відпочинок“	169
Небесний меч	242
Я їм казав колись	242
Казка про щастя (нарис)	330
Широке поле	370
Тишина. І. В'осеви (оповідання)	379
ІІ. Зимою (оповідання)	530
Вірш для когось	486
<i>Романова Одарна.</i> Липи в гаю	33
<i>Свідзінський Вол.</i> Поезія	6
<i>Сріблянський М.</i> Проблема культури	34
Боротьба за індивідуальність (з літературного життя р. 1911 на Україні)	96, 170
Поет і юрба. ІІ	283
Апотеоза примітивний культурі	345
Фабрика доброго тону	451
Музика війни	565
Гіпноз єдності (фантазія)	641
З громадського життя	677
<i>Стоколос Як.</i> Театральні замітки	296, 570, 668
<i>Тичина П.</i> Де тополя росте	127
<i>Товкачевський А.</i> Проблема культури	43
Будинок на піску, або „собираніє Руси“ ІІ. Струве	111, 225
Поцілунок Іуди укр. народові	202
Критичні уваги	664
<i>Трикулевська Н.</i> Памяти М. В. Лисенка	263
<i>Фабрікант Ів.</i> Чужий дзвін	248
<i>Філянський М.</i> Ad maiorem Dei gloriam	139
<i>Хоткевич Гнат.</i> З піклю „Гірські акварелі“	309, 591
Отвертий лист до М. Садовського	574
До переписки з д. Садовським	675
<i>Худоба Автоном.</i> Якийсь фатум страшний	333
Буває час...	605
<i>Чернявський М.</i> Requiem	2
Крешу слова	66
Дала мені природа	147
<i>Чернявський Б.</i> Поезія	344
<i>Чупринка Гр.</i> Погрози	1

	стор.
Микола Вороний (поетичні вражіння)	22
Контрасти	65
З піклю „Контрасти“	137
Путь	305
Тіні	306
Завіса смерті	369
М. Філянський: Calendarium	432
Льон	481
<i>Шоповал М.</i> Раз побачив	95
Вечір	370
<i>Від редакції:</i> Лист до громадянства	237
Памяти М. Лисенка	543

ІІ. Переклади:

<i>Бодлер Шарль.</i> Життя, перекл. ІІ. Шкільного	541
<i>Вассерман Яків.</i> Літерат. Перекл. з німецького М. Євшана	211, 334, 440
<i>Линаноски Іог.</i> Ознака кохання, з финськ. перекл. М. Могилянський	651
<i>Нансен П.</i> Герман Банг. перекл. з данського М. Євшана	109
<i>Прюдом Сюлі.</i> Подібність, перекл. з франц. М. Вороного	70
Тут на землі, перекл. з франц. М. Вороного	70
<i>Рунк Отто.</i> Хірург. (оповідання) перекл. з данського Ол. Кобилянської	416

Бібліографія:

<i>А. Т.</i> „Шевченкове свято“	135
М. Гехтер. Селянські заробітки	136
<i>Б. Володимир.</i> М. Комаров. До української драматургії	367
<i>Будян Юр.</i> Р. Кіплінг. Нетри. Брати Моуглі ч. ІІ	240
<i>Гр—ий Ол.</i> Видавництво „Криниця“ у Києві №№ 1—7	238
Олелько Островський „Корсунь“	477
М. Кропивницький. По щучому велінню	478
<i>Євшан М.</i> В. Винниченко—Дочка жандарма	476
А. Луначарський. Великий народний поет (Т. Шевченко)	479
Tableau українського критика (про критику О. Грицяя)	589
Сп. Черкасенко. Земля	685

	стор.
С. Яричевський. Княгиня Лю- бов	686
М. О. Синицин. Зальотники	477
С. Подолянин. Українець за кордоном і мандрівка в минуле	480
Б. Лазаревський. Святий го- род	579
Р. Островський. В сутіні ночі	685
Ів. Федорченко. Чотирі арти- кули	687
М. С. О. Мицюк. Переселення та українство	368
М. С. Ганна Барвінок. Майорівна Микола Міхновський. Лірика	62
В. Винниченко. На в'єсахъ жи- ви	303
Н—ний. Микола Залізник. Опові- дання з історії української землі	63
П. Б. В. Винниченко. Біля ма- шини	366
П. Оль. Степан Руданський. Тво- ри, т. I	62
Арабські казки. О. Олесь	63
Г. Гайчук. Над чорним морем	238
Альфонс Доде. Оповідання, перекл. М. Грушевська	239
Кароліна Сьветля. З наших боїв і змагань	302
Гр. Коваленко-Коломацький. З часів поривів і надій	366
Русин. Томсон і Ланг. Оповідан- ня, перекл. Ю. Будяка	63

	стор.
Сріблянський М. К. П. Михальчук. Открытое письмо къ А. Н. Пылину	135
Д-р О. Маковей. Житєпись О. Федьковича	237
В. Винниченко. О морали гос- подствующихъ и морали угнетенныхъ	240
Т. Осадчий. На грані XX століття	301
Христя Алчевська. Вишневий цвіт	365
„Вінок Т. Шевченкові“ зібрав М. Комаров	579
Микола Гедзь. Spirillum patri- cicum ukrainofilicum	580
Юр. Будяк. Записки учителя	582
П. Михайлович. На громад- ські теми	686
Товначевський А. П. Понятенко. Культура, національність та ассимиляція в їх взаєм- них стосунках	64
Всеукраїнський катехизм	135
І. Кулішер. Наука про нар. гос- подство	686
Чупринка Гр. Семен Воропай. На- мисто	134
Школяр. М. Грушевський. Про Укр. мову і укр. школу	134
С. Тодосієнко. Розмова про школу	303

Редактор-Видавець

Павло Богацький.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА съ 1-го октября на 1912/1913 г. на еженедѣльникъ

„ЗАПРОСЫ ЖИЗНИ“ ЕЖЕНЕДѢЛЬНОЕ ОБОЗРѢНІЕ КУЛЬТУРЫ И ПОЛИТИКИ, изд. въ С.-Петербургѣ при ближайшемъ участіи *проф. М. М. КОВАЛЕВСКАГО* (чл. Г. С.) и *Р. М. БЛАНКА*.

ВЪ ПРОГРАММУ „ЗАПРОСОВЪ ЖИЗНИ“ ВХОДЯТЪ:

1) Руководящія статьи по очереднымъ вопросамъ политической, экономической, литературной и научной жизни Россіи и Запада, 2) Обзоръ событій послѣдней недѣли, 3) Корреспонденція, 4) Соціально-экономическое обозрѣніе, 5) Литературное обозрѣніе, 6) Научное и техническое обозрѣніе, 7) Русская и иностранная библіографія, 8) Журналъ журналовъ (обзоръ русскихъ и иностранныхъ журналовъ и газетъ), 9) Театръ, 10) Искусство, 11) Фельетонъ.

Подписка принимается съ 1-го числа каждаго мѣсяца.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА съ пересылкой и дост.: на 1 г.—5 р., на $\frac{1}{2}$ г.—2 р. 75 к., на $\frac{1}{4}$ г.—1 р. 50 к., на 1 мѣсяць—50 коп., отд. номеръ 15 к. За границу: на 1 г.—7 р., на $\frac{1}{2}$ г.—3 р. 50 к., на $\frac{1}{4}$ г.—1 р. 75 к., на 1 мѣсяць—60 к. ЛЬГОТНАЯ ПОДПИСКА для священниковъ, учителей, учащихъ, крестьянъ и рабочихъ при подпискѣ на годъ: 4 р. въ годъ и разсрочка платежа на 3 срока: 1 р. 50 к. при подпискѣ, 1 р. 50 к.—черезъ $\frac{1}{4}$ года и 1 р.—черезъ $\frac{3}{4}$ года, ПОДПИСКА ПРИНИМАЕТСЯ: въ главной конторѣ „Запросовъ Жизни“—С.-Петербургъ, Николаевская ул., д. 37, въ почтовыхъ отдѣленіяхъ и въ книжныхъ магазинахъ.

Приймається передплата на рік 1912 (рік видання перший) на „**НОВІТНЮ БІБЛІОТЕКУ**“ що виходить у Львові (Галичина-Австрія) одноцільними випусками що-місяця. „Новітня Бібліотека“ ставить собі за ціль дати в гарних перекладах за саму мінімальну ціну переклади кращих творів світової літератури, як також оригінальні твори українських письменників. В „Новітній Бібліотеці“ вийшли досі:

- 1) Г. Гауптман: Перед сходом сонця,
- 2) Гю-де-Мопсан: Історія одної дівчини з ферми,
- 3) Л. Андреев: Чорні маски,
- 4) М. Яцьків: Adagio consolante,
- 5) Ст. Жеромський: „Табу“,
- 6) Едгар По: Елеонора,
- 7) М. Оришин: Тяжка заповідь,
- 8-9) П. Альтенберг: Як я то бачу...

Річна передплата на „Новітню Бібліотеку“ в Росії 2 карб., можливо виплачувати частками по 1 карб.

Контора редакції: Львів, ул. Льва Сапіги 61/II,
„ адміністрації „ „ св. Мартіна 25/I.

ІЛЮСТРОВАНА УКРАЇНА.

Приймається передплата на 1913 р. На велику двотижневую газету. „Ілюстрована Україна“ буде виходити від 1. січня 1913 р. що другої субботи у Львові на взір великих європейських ілюстрованих журналів. Часопис присвячена найважливішим справам української літератури, штуки, театрови, музики, науки, культурним інституціям. Ілюстрації з солідним викінченням будуть давати всесторонній образ життя цілої України. Крім знімків з України будуть також ілюстрації до всіх важливіших подій світі. Напрям безпартійний всеукраїнський. Всіх Українців просимо присилати вже тепер фотографії з українського життя як: знімки з артистичних творів, краєвидів, українських домів, театральних вистав і дружин, з січового та сокольського життя, всяких курсів, фестнів, прогульок і т. д. Передплата вносить річно: в Австрії 8 кар., Росії 5 карб., Німеччині 8 маром, Америці 3 долари. Поодиноким число коштує у Львові 32 сот. Адрес редакції і адміністрації: „Ілюстрована Україна“ у Львові, ул. Сербська ч. 15. П. поверх.

СЯЙВО

Приймається передплата на багато ілюстрований літературно-мистецький місячник „Сяйво“ має на меті задовольнити естетичні потреби нашого громадянства. „Сяйво“ пристосоване до потреб українського мистецтва і є орган українських артистів різних мистецтв. „Сяйво“ виходитиме по такій програмі: 1) Від редакції, 2) Белетристичні твори, 3) Твори з історії та теорії мистецтва, 4) Твори з етнографії України, 5) З життя діячів письменства та мистецтва, 6) Театр та музика, 7) Огляд письменства та мистецтва, 8) Хроніка, 9) Усячина, 10) Оповідки. „Сяйво“ заручилось співробітництвом: Х. Альчевської, М. Біляшевського, І. Бурячка, М. Вороного, М. Гехтера, Дніпрової-Чайки, С. Єфремова, М. Жука, І. Кавалерідзе, В. Копиря, Г. Коваленка, М. Коцюбинського, В. Кричевського, С. Кошице, О. Левіцького, Др. С. Людкевича, Я. Мамонтова, В. Оковор-Вілінської, О. Олеса, О. Пчілки, М. Рильського, С. Русової, І. Северина, П. Сениці, А. Середи, Є. Сердюка, Ю. Сірого, А. Сластіона, М. Атарицької, Л. Старицької-Черняхівської, Я. Степового, І. Стешенка, О. Судомори, О. Теремця, С. Тобілевич, С. Черкасенка, І. Чулого, Г. Чупринки, А. Широцького, Д. Яворницького, Л. Яновської і ин. „Сяйво“ друкувати-ме твори, М. Лисенка і сучасних композиторів. „Сяйво“ даватиме ескізи проєктів українських будівель, меблю, зодячу, орнаменту і инш. Перше ч. „Сяйва“ вийшло в декабрі цього року. Ціна на рік 3 карб., з пересилкою. Зміна адреси безплатно. Адреса: Київ, В.-Кудрявська 31, передплата приймається у всіх Українських книгарнях, у Полтавській Українській книгарні, Петровська вул. та в Українській книгарні у Петербурзі, Васильовський ост. 2 лін. д. ч. 24.

МАЯК

Приймається переєплата на новий Український літературний і громадський тижневик. „Маяк“ виходитиме що-четверга з Києва й буде освітлювати всі головніші події в нашому політичному, культурному й економічному житті. „Маяк“ містить твори з красною письменства, статті публіцистичні й науково-популярні. Подаючи багато новинок з того, що діється на Україні й по-за нею, „Маяк“ найбільшу увагу звертає на добрий виклад, на мову й задоволення потреб численної селянської та робітничої української інтелігенції. Богато в тижневику: малюнків, дописів, звісток та справочних відомостей. „Маяк“ призначається для незможної української інтелігенції котра тільки що шукає стежок до самоосвіти й хоче придбати знання про свій край та народ. Ціна за „Маяк“ з пересилкою: на рік 3 карб. на пів-року 1 карб. 75 к. Адреса редакції: Київ, Тургенівська, 9.

Вістник культури і життя

Приймається передплата на Ілюстрований тижневик. Задачею собі ставить — держучи на пульсі культурного життя, приносити в українську сімью знане того, чим живе і дише культурний світ, номас на цілі знайомити кожну частину нашого рідного краю з культурним життям других його частин, стати органом, що підтримував би духовну звязь між Україною, Галичиною, Буковиною, Угорською Русію, Канадійською, загально-американською і всякою іншою українською еміграцією. Виходитиме в Києві, раз на тиждень об'ємом в два аркуші з ілюстраціями. Влизшу участь в редакцію приймає Гнат Хоткович.

Програма: Беллетристика оригінальна й перекладна. Вірші. Вісти з поля науки й артизму. Вісти з життя чужих країн і рідного краю. Журнал журналів. Критика й бібліографія. Спорт і авіація. Хроніка. Загадки й задачі. Ілюстрації. Адреса редакції: Київ, Влад-Либедська, 13. Передплата: на рік—6 кар., на пів-року—3 кар. 15 к., на три місяці—1 кар. 65 к., на місяць—60 к.

Украинская Жизнь

до сих пор; но в журнал решено ввести некоторые улучшения, а размах книжек его установить в 7—8 печатных листов вместо 5—6. В зависимости от этого годовая подписная цена издания повышается на один рубль.

Программа журнала: Руководящая статьи по национальным вопросам.—Обзор событий текущей жизни на Украине.—Суждения печати, преимущественно русской и польской, об украинском вопросе.—Письма из русской Украины и из Галиции.—Критические статьи и литературные обзоры; библиография.—Украинское искусство.—Разные известия и замечки.—Отвѣты редакціи на вопросы читателей, относящиеся к программѣ журнала. Условия подписки. Съ достав. и перес. въ Россію на годъ 6 р., на 6 мѣс. 3 р., на 3 мѣс. 1 р. 50 к., на 2 мѣс. 1 р. 10 к. и на 1 мѣс. 60 к. За границу на годъ 8 р., на 6 мѣс. 4 р., на 3 мѣс. 2 р., на 2 мѣс. 1 р. 50 к. и 1 мѣс. 75 к. Книжные магазины, принимающие подписку, могут оставлять въ свою пользу 10%. Для народных учителей, сельского духовенства, младшего земскаго медицинскаго персонала, а также для учащихся, рабочихъ и крестьянъ допускается, при непосредственномъ обращеніи въ редакцію, льготная подписка: на годъ 5 руб., на 6 мѣс. 2 руб. 50 к. и на 3 мѣс. 1 р. 25 к. съ доставкою и пересылкою. Подписка принимается въ конторѣ „Украинской жизни“: Москва, Б. Дмитровка, 14.

ХУТОРЯНИНЪ

Открыта подписка на 1913 годъ. Еженедѣльный иллюстрированный журналъ, посвященный интересамъ сельск. хозяйства, коопераціи, промышленности и торговли. Издается Полтавскимъ Обществомъ Сел. Хозяйства съ 1896 года. Годовая подписка съ пересылкой и доставкой 2 р. 20 к. Въ теченіе года подписчики получаютъ: 52 номера (Отъ 2 до 3 листовъ каждый, что за годъ составляетъ томъ свыше 2200 стр. текста съ иллюстраціями). Сборникъ с.-х. статей. Календарь „Хуторянинъ“ на 1913 г. рисунк. и чертежей. Цена въ отдѣльной продажѣ 25 коп. „Всѣды по полководству съ крестьянами Юга Россіи“. Сочиненіе А. Г. Мотисена, свыше 125 стр., со многими рисунками. Въ отдѣльной продажѣ 20 коп. 10 сортовъ сѣмянъ. Редакціи журнала въ теченіе послѣднихъ лѣтъ присуждены двѣ золотыя медали, одна на Ростовской на Дону выставкѣ садоводства въ 1909 году и другая на Южно-Русской областной выставкѣ въ Екатеринославѣ въ 1910 г. На послѣдней были выставлены многіе сельско-хозяйственные журналы и только редакція журнала „Хуторянинъ“ получила золотую медаль. Журналъ „Хуторянинъ“ допущенъ въ бесплатныя бібліотеки-читальни и въ бібліотеки сельско-хозяйственныхъ учебныхъ заведеній Главногo Управленія Землеустройства и Земледѣлія. Требуяте бесплатныя проспекты, номера и смѣты на объявленія. Адресъ: Полтава, Пушкинская ул., домъ Полт. о-ва с.-х., ред. „Хуторянинъ“.

Бюллетени Литературы и Жизни

Открыта подписка на 1912—13 г. (4-й г. изд.). Двухнедѣльный журналъ новаго типа. Задача журнала—всесторонне отражать картину идейной, духовной жизни страны. Журналъ печатаетъ только то, что имѣетъ длительный интересъ, такъ сказать, вѣчности, что раскрываетъ жизнь въ ея основѣ, что углубляетъ душу читателя и расширяетъ его умственный кругозоръ. Библиогр. отдѣлъ представленъ въ такомъ исчерпывающемъ видѣ, какъ ни въ одномъ изъ существующихъ журн. Библиографія, какъ она ведется въ „Бюллет.“, необходима для самаго широкаго круга читателей. О такомъ типѣ изданія мечталъ Г. Успенскій (см. „Русск. Бог.“, 1912 г., III кн. „Изъ переписки Успенскаго“) и Ф. Достоевскій (см. бесѣду Дроздовой съ Шатовымъ въ „Бѣсахъ“). За истекшій годъ въ журн. напечатано 350 статей и около 1,000 отзывовъ о кн., данъ перечень 2,500 новыхъ кн. и приведено содерж. 40 журн. за весь годъ. Отзывы печати: „Утро Россіи“: „Журн. заслуживаетъ особаго вниманія, какъ період. органъ дѣйствительно, новаго типа, потребность въ которомъ ощущалась давно. Въ журн. сообщается все наиболѣе интересное, что дано текущей печатью“. „Русск. Вѣдом.“: „Бюллетени“ довольно хорошо справляются со своею задачею. Они знакомятъ болѣе или менѣе обстоятельно съ выдающимися явленіями современной жизни. „Русск. Сл.“: Въ журн. запечатлѣна вся литературная жизнь года“. Ему также „нельзя отказать въ значеніи хорошаго справочника, пользованіе котор. облегчается соотвѣств. указателями“. „Совр. Сл.“: „Бюллет.“ переплетены теперь въ два изящныхъ тома и представляютъ собой обзоръ минувшаго года въ литератур.-художеств. и идейномъ отношеніи... Задача журн. имѣетъ несомнѣнно культурное значеніе“. Проспектъ по требованію высылается бесплатно. Подписная цена: на годъ—3 р. за 24 книги. Разсрочка: 1 р.—при подп., 1 р.—къ 1-му янв., 1 р.—къ 1-му мая. Для сельск. учит. на годъ—2 р. 50 коп. Подписной годъ начинается съ 1-го сентября. Можно подписываться съ 1-го числа кажд. мѣс. Подписка принимается во всѣхъ книжн. магаз. и почт. учрежд. Контора и ред.: Москва, Хлѣбный, д. 1.

ОТКРЫТА
ПОДПИСКА
НА
1913 г.
(44-й годъ
изданія).

Подписчики „НИВЫ“ получить въ теченіе 1913 года:

№ 2 еженедельн. художеств. литер. журн. "НИВА": романы, повести и рассказы, критич. и популярно-научн. очерки, биографии, рассказы деятельности Госуд. Думы и политич. обозрѣнія; рис. въ краск., снимки съ картин, фотографии и иллюстраци соврем. событий. Рядъ очерковъ и рисунк. будетъ посвященъ 300-лѣтн. Дому Романовыхъ.

КНИГИ (при каждом № "Нивы" по одной книге), отпечатанные компактными, четким шрифтом, в ставах которых войдет:

40 КНИГЪ
сборника
"Нивы"

12 КНИГЪ
"Литерат. и
популярно-
научных"

Приложеніи: (романы,
повѣсти, рассказы, Отрыв-
ки: см. с. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821

12 № 12 "Новый шаг моль". До 200 столбцов текста и 300 модных гравюр. Съ почтовым ящиком.

1 ОТРЫВНОЙ (ежемесячный) КАЛЕНДАРЬ на 1913 г.

ПОДПИСНАЯ ЦЕНА „НИВЫ“ СО ВСѢМИ ПРИЛОЖ., НА ГОДЪ:

[illegible]

Адресъ: С.-Петербургъ, въ Контору журн. „ИВГА“, ул. Гоголя, 22.

40 книг "Сборника Нью" 40 книг

СОДЕРЖАТЬ

ЧЕТЫРЕ ПОЛНЫХ СОБРАНИЯ СОЧИНЕНИЙ
(стоящая в отл. продаж свыше 35 р. без перес),
которые подл. перучать, полностью в течение одного 1913 г.:

ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ
В. И. ТЮТЧЕВА.
СОЧИНЕНИЙ

Младший сверстник и ученик Пушкина, старший товарищ и учитель поэтов послепушкинского периода, Тютчев внес в поэзию то стихийное начало, которое отличало его душу. «Тютчев», — говорят по Тютчеву, — стоит выше самых замечательных русских поэтов, Аполону. Он — один из самых замечательных русских поэтов, на нем одному лежит печать той великой эпохи, в которой он принадлежал и которая так ярко и сильно выразилась в Пушкине». Человек тончайшего чутья — Тютчев — находил в стихах Тютчева поэзию пушкинскую красоту слова.

**ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ
СОЧИНЕНИЙ**
ЛЕОНИДА АНДРЕЕВА.

Андреев — сын своего века, много переживший, способный глубоко задумываться и на находящий покой, пока не придет ответ на замучившие его «проклятые» вопросы. По всей линии жутких вопросов — религиозных, политических, общественных, прошесть Андреев и каждый вопрос изучил его, наполнил противоречиями, парализовал тою своей стороной, мимо которой иные проходили с равнодушным видом.

ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ
В. ВЕРЕСАЕВА
СОЧИНЕНИЙ

Широкая известность пришла к этому писателю с момента напечатания его знаменитых "Записок врача". В современной беллетристике Вересаев является певцом русской интеллигенции, той, что не ушла с головой в провинциальную тину, но не свелась к лучшей жизни. Длинная вереница мужских и женских образов, мечтающих об иллейной работе, благородно махнувших в рукопашный бой с пошляками и мраморами, прохидших через главные его повести: "Безъ дороги", "Повзрѣе". "На поворотах". "Къ жизни".

ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ
СОЧИНЕНИЙ
МОЛЬЕРА.

Комедии Мольера—неистощимый родник смеха не праздного и пустого, но мягко-сатирического, исполненного глубокой психологической правды, поучающего глупцов и сбрасывающего с пьедесталов выскочек и пороков. Вся литературная сокровищница Мольера—огромнейший протест смелого человека, одаренного великими запасами честности и здравого смысла, решительно противившегося общественным и личным порокам.

Приймається передплата
на 1913 рік

(РІК ВИДАННЯ ПЯТИЙ).

4 руб. на рік

i

2 р. 50 к. піврічно.

Українська хата

літературно-критичний,

громадський

український місячник

Завданням журналу „Українська Хата“ є — по можливості повне освітлювання процесу ідейного, духового життя України, беручи його під розвагу національності. Література, як головний виразник його, розкриваючи се життя в його основі, займе перше і найповажніше місце на сторінках журналу. „Українська Хата“ обслуговуючи інтереси української інтелігенції, буде відкликатися на всі важливіші громадські події українського і світового життя, а також на розвій мистецтва в різних його проявах.

Журнал „Українська Хата“ буде мати відділи: а) художньо-літературний (поезії, нариси, малюнки, оповідання, новели, повісти, романи, драми і т. и. оригінальні і перекладні); б) критичний (критичні статті, літературні огляди, характеристики письменників); в) науковий (теорія, історія і філософія літератури, психологія творчості та ин.); г) публіцистичний (статті, в яких обговорюватимуться різні події українського і світового життя); д) мистецький (статті про музику, театр, малярство, архитектуру та инше) і е) широко поставлена бібліографія.

Крім того з 1913 року при журналі „Українська Хата“ вводяться слідує нові відділи: а) Журнал журналів. З маси друкованого в українській пресі буде вибиратись все, що найбільше цікавого для інтелігентного читача, таким чином наш журнал поставить його в курсі біжучих літературних і громадських справ; б) Літературна хроніка буде занотовувати всі новини українських видань.

Виходитиме журнал в кінці кожного місяця чепурними, розміром не менше 64 сторінок набору, міцно зброшюрованими книжками в стильові обгортці.

Працюють в журналі кращі сили. До сеї пори містили свої твори:

О. Аврагинський, Христя Алчевська, Юр. Будяк, Ганна Барвінок, Л. Будай, П. Богацький, В. Винниченко, М. Вороний, В. Гришинський, А. Діброва, М. Євшан, Ол. Журлива, Михайло Жук, Г. Журба, П. Карманський, Н. Кибальчич, Гр. Коваленко, Ольга Кобилянська, І. Кончіц, М. Коваленко, Богдан Лепкий, Іван Липа, Іван Личко, Я. Мамонтов, Майорський, Ол. Неприцький-Грановський, О. Олесь, М. Підгірянка, Л. Пахаревський, С. Просвітнянин, О. Плюш, С. Павленко, С. Русова, Одарка Романович, М. Рильський, В. Самійленко, М. Сріблянський, Юр. Сірий, Евг. Стебновський, Я. Стоколос, С. Твердохліб, В. Тарноградський, Ан. Товкачевський, М. Філянський, Гнат Хоткевич, А. Худоба, М. Чернявський, Гр. Чупринка, М. Шаповал, Гордій Юрич, Михайло Яцків і багато инш.

Передплата річна на „УКРАЇНСЬКУ ХАТУ“ 4 руб. (за кордон 12 корон),
півроку 2 руб. 50 коп., окрема книжка 35 коп. (з перес. 40 коп.).

(див. на друг. боці).

Хто пришле цілорічну передплату до 15-го січня 1913 р. той одержить при № 1 журналу **БЕЗПЛАТНИЙ** додаток — том 1-й віршів Ол. Неprinцького-Грановського — «ПЕЛЮСТКИ НАДІЙ» і далі: Юліуш Словацький — «БАТЬКО ЗАЧУМЛЕНИХ», поема в перекладі Сидора Твердохліба та великий юбілейний портрет **ІВАНА ФРАНКА.**

Хто пришле цілорічну передплату до 15-го лютого 1913 р. той одержить два останні додатки, а всі інші рокові передплатники тільки портрет Івана Франка.

Передплата на журнал з додатками і окремо приймається:

В головній конторі редакції журналу — Київ, Ділова, 4;
в „Українській Книгарні“ — Безаківська, 8;
в книгарні „Л.-Н. Вістника“ — В.-Володимірска, 28;
в крамниці „Час“ — В.-Володимірска, 53;
в Харкові: „Українська Книгарня“ — Петровський проул.

Добувати книжки журналу без додатку можна в крім вище згаданих книгарнях ще:

в Петербурзі: Васіл. Острів 3 лінія, 24;
в Житомирі: Соборная, 45. Н. Мельникова;
в Полтаві: книг. Г. Маркевича, Бульвар Котляревського та „Українська Книгарня“, Петровська пл.;
в Катеринославі: книг. Є. Лозинської, Проспект, д. Вебера;
в Кам.-Подільську: Т-во „Просвіта“;
в Одесі: книжн. маг. „Труд“, Дерібасовська, 25; книг. „Діло“, Преображенська, 11 —
та по всіх кращих книгарнях г. Києва.

За кордоном: Львів, „Книгарня Наук. Т-ва ім. Шевченка“, Ринок, ч. 10;
в Станіславові: в „Сокільським Базарі“;
в Чернівцях: Равх і Лебединський, Ратушева, 4, Пасаж „Бек“.

Комплекти „Української Хати“ за минулі роки (1910, 1911, 1912) продаються в конторі журналу по 4 карб. кожний з пересилкою.

Книгарні за продаж книжок журналу мають 30 % опусту.

Пробний № висилається тільки за три 7-коп. марки.

Адреса контори і редакції журналу: Київ, Ділова, 4.

Редактор-видавець **Павло Богацький.**

ЦІНА 75 КОП. З пересилкою 80 коп.

Друкарня Акц. Т-ва „Петро Барський у Києві“, Хрещатик 40.

MC-3191

1912-4-12

y-

MC 3191

1912/4-12